

*НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ*

Prince Caspian

Copyright© CS Lewis Pte Ltd 1951

Inside illustrations by Pauline Baynes

copyright©CS Lewis Pte Ltd 1951

The Chronicles of Narnia®, Narnia® and all book titles, characters and locales original to The Chronicles of Narnia, are trademarks of CS Lewis Pte Ltd. Use without permission is strictly prohibited.

Published in the Tuvan language by Vitaly Voinov through Posokh Publishing under license from the CS Lewis Company Ltd.

www.narnia.com

Принц Каспиан

К.С. Льюис

На тувинском языке

Тыва дылче очулга: Н. Ш. Куулар

Редакторлар: В. Войнов, А. Кужугет

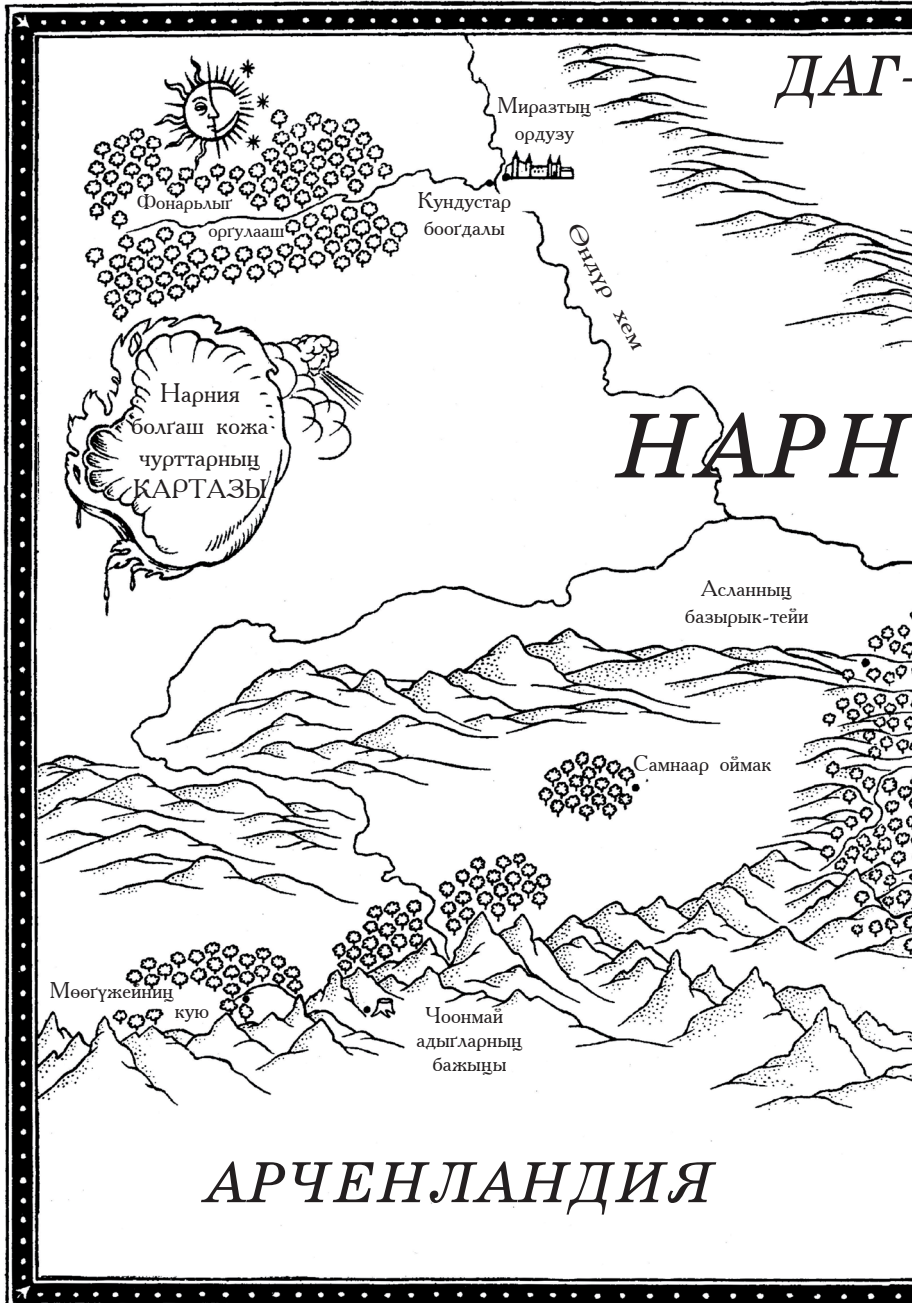
НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ

Ийиги ном:

КАСПИАН ТАЖЫ

Клайв Льюис

РО ЕХБ «Посох»
Новосибирск
2010

ДАГ-

Миразтың
ордузу

Фонарьлыг
оргулааш

Кундустар
боогдалы

Өндүр хем

Нарния
болгаш кожа
чурттарның
КАРТАЗЫ

НАРИН

Асланның
базырык-тейи

Самнаар оймак

Мөөгүжениң
кую

Чоонмай
адыгларның
бажыңы

АРЧЕНЛАНДИЯ

КИЖИЛЕР ЧУРТУ

Соңгу таңды

ИЯ

Беруна

Динчарман

Кылагар мугулдур

Кэр-Паравел

I

ОРТУЛУК

ПИТЕР, СҮҮЗЕН, ЭДМУНД БОЛГАШ ЛҮҮСИ ДЭЭР дөрт уруг чурттап чораан. Оларның кайгамчык ужуралдарын тоожуп турар «Арзылан, Ак Кадай болгаш хеп шкавы» деп ному номчаан болгай силер. Уруглар илбилиг шкафтың эжиин ажыткаш, бистин делегейге көңгүс дөмей эвес делегейге чеде берип, аңа Нарния деп чурттуң хааннары болгаш кадыннары апарганнар. Олар Нарнияга турда, хөй чылдар эрткен ышкаш сагындырган, ынчалза-даа шкаф эжиин дамчыштыр Англияже эеп кээрлерге, оларның аян-чоруу чаңгыс минута-даа ээлевээн болган. Чүү-даа болза, уругларның чогуң кым-даа эскербээн, а олар база ол дугайында, бир дыка мерген угаанныг улуг кижиден өске, кымга-даа чугаалавааннар.

Бүгү чүве бир чыл бурунгаар болган, а ам уруглар дөртөлээ демир-орук станциязының поезд доктаар платформазында сандайда олурганнар, долгандыр чемоданнар болгаш шарыглар чыткылаан. Олар школаже эеп кел чыткан чүве-дир. Бо станцияга чедир кады чоруп органнар, а маңаа солуй олурар журулуг турганнар. Бичии болгаш, поезд кызыжактарны аппаар,

оон чартык шак болгаш, оолдар өске поезд-биле боттарының школазынче чоруй баар ужурлуг. Аян-чоруктуң эгези оларга, ам-даа шупту кады турларда, дыштанылганың кезээ ышкаш сагындырган. А ам, бот-боттарынга: «Байырлыг, менди-чаагай!» — дишкеш, ангы-ангы чүктөрже тарап чоруур үе келгенде, дыштанылга ылап-ла төнгенин база олар барык-ла школада турарын шупту медресе билип кааннар. Уругларга муңгаранчыг апарган, чугаалажыпкы дег чүве-даа чок. Лүүси школа-интернатче эң баштай бар чытканы ол.

Ол болза ээн, тайбың көдээ станция чүве-дир, платформа олардан өске кым-даа чок. Хенертен Лүүси, арыга шактырыпкан дег, чидиг алгыра каапкан.

— Чүү болду, Лүү? — деп, Эдмунд айтыргаш, ол дораан боду база кышкыра каапкан.

— Бо чүү... — деп, Питер эгелеп чоруй, хенертен база-ла алгырып эгелээн: — Сүүзен, сал! Бо канчап бардың? Мени кайнаар сөөртү бердиң?!

— Мен сенээ дегбедим — деп, Сүүзен харыылаан. — Мээң бодумну бир-ле чүве сөөртүп тур. Ой-ой, соксаңар!

Уруг бүрүзү өскелерниң арны агара бергенин эскерип каан.

— Мээң-биле база-ла ындыг чүве болуп тур — деп, Эдмунд бергедеп тынмышаан чугаалаан. — Мени өскээр сөөртүп тур ышкаш. Тыртып турарын... ах. Ам база тырта берди.

— Мени база — деп, Лүүси чугаалаан. — Ой, шыдавастыр мен.

— Дүрген! — деп, Эдмунд алгыра берген. — Холдарывыстан туттунчуптаалыңар. Бо илби-шиди-дир — мен билип кааптым. Дүрген!

— Ийе, туттунчуп алыылыңар! — деп, Сүүзен деткээн. — Бо бүгү дарый төне берген болза, эки ийик. Ой!

Ол-ла дораан чүк, сандай, платформа болгаш станция чиде берген. Дөрт уруг холдарындан туттунчуп алган хевээр бергедеп тынмышаан, аргада келген болганнар — ол арга аажок шыргай бооп, ыяштарның будуктары шиштелип, чаңгыс-даа базым кылыр арга бербейн турган. Олар карактарын дүрбүгүлөп, хандыр улуг тынганнар.

— Ой, Питер! — деп, Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Чүү деп бодаар сен, бис Нарнияже эглип келбээн бис бе?

— Бис каяа-даа чедип кээп болур бис — деп, Питер харыблаан. — Бо ыяштар артындан чүнү-даа көрбейн тур мен. Мында ажык чер бар болза, ынаар үнө бээрин шенеп көрөөлицерем.

Уруглар, ине бүрүлөр, теннерге шиштедип, шыргай өттүр арай боорда чүткүдүп бар чытканнар. А ында оларны өске манавааны чүүл уткуп алган. Чырыы дам барып, каш базым кылгаш, олар арганың кыдыынга кээп, элезинниг эрикче көрүп турганнар. Оларның мырыңай чанында оожум далай элезинче бичии чалгыгларын үндүр чалгып каап чыткан. Хүн эргенгиниң он шакта турар ужурлуг черинде хүннеп, далай карак чылчырыктаар аккөк өң-биле чайынналган. Уруглар далайның чыдын киир тынмышаан, доктаай бергеннер.

— Маңаа кээрге, магалыын — деп, Питер чугаалаан.

Шупту идиктерин ужулгаш, арыг соок суг сүзүп кылаштажып турганнар.

— Бо дээрге ышкам вагон иштинге латынь, француз дылдар болгаш алгебраже эглип бар чыдарындан канчап-даа дээре-дир — деп, Эдмунд чугаалаан.

Оон элээн үр ыржым апарган. Олар чүгле суг чашчып, креветкалар болгаш крабтар дилеп турганнар.

— Дөмей-ле бис бир-ле план тургузуп алыр ужурлуг бис — деп, Сүүзен хенертен чугаалаан. — Удавас аштай бээр бис.

— Бисте авамның орукка дээш берген бутербродтары бар — деп, Эдмунд сагындырган. — Бети-ле дээрге менде бар ийин.

— А менде чогул — деп, Лүүси хараадаан, — сумкада артып калган-дыр.

— Мээнии база — деп, Сүүзен улаштырган.

— А мээнии эрикте куртка карманында — деп, Питер чугаалаан, — ынчангаш дөртөлээ ийи эргенги чемниг-дир бис. Ындыг-ла солун эвес-тир.

— Ам чем-даа канчаар, суг ижиксээрим аажок ийин — деп, Лүүси чугаалаарга, изиг хүн адаанга дустуг сугга маңнап каапканда дег, шупту суксаанын билип кааннар.

— Корабли озал-ондакка таварышкан улус дег-дир бис — деп, Эдмунд эскерген. — Номнарда бижип турарын езугаар, ортулуктарга арыг суг баштарын кезээде тып ап болур. Дилеп көөр-дүр че.

— Бо шыргай аргаже эглир ужурлуг бис деп бодап тур сен бе? — деп, Сүүзен айтырган.

— Мырыңай ындыг эвес — деп, Питер харыылаан. — Мында дамырак суглар бар болза, олар далайже агар ужурлуг, бир эвес эрик дургаар кылаштажыр болзувусса, оларның бирээзинге үзүп кээр бис.

Оон олар баштай дески өл, а оон салаалар аразынче тырлып турар кургаг үлдүргей элезинге келгеш, уктар болгаш идиктерин кедип аар ужурга таваржып, дедир базып чорупканнар. Эдмунд биле Лүүси идик кедер хөңнү чок бооп, эрик кыдыын кызыл-даван шинчилеп көөр деп барганнар, а Сүүзен олар тенек араан-дыр деп чугаалаан: «Ынчаар болзувусса, идиивисти оон кажан-даа тыппас бис, а бир эвес дүн дүшкүже маңаа артып калзыйысса база соой берзе, идик чокка ат болгай бис».

Кеттинип алгаш, уруглар эрик кыдыы-биле чорупкан — далай солагай талада, а арга — оң талада. Ыржымны чүгле ак-кускуннарның ында-хаая алгырышканы-ла үрээр. Арга дыка шыргай болгаш, чүнү-даа топтап көөр арга чок. Бүгү чүве шимчеш дивес, курт-кымыскайк безин көзүлбес.

Раковиналар, далай үнүштери, өң-баазын оят-сиген, даштар аразында хөөлбектерде хензиг крабтар — ол бүгү дыка көрүштүг, ынчалза-даа оон, суксап турарың аажок болгаш, дүрген могап-шылай бээр сен. Соок суг сүскен соонда уругларның буттары изиңейнип турган. Сүүзен биле Лүүси плащтарын ап чораан болган, а Эдмунд куртказын платформада каап алган болгаш, ам Питерниң куртказын ээлчежиپ тудуп берип чораан.

Эрик удавайн оң талаже чоорту ээп эгелээн. Он беш минута хире болгаш, кажан олар шенектин даштыг кырын эрте бергенде, эрик хеп-хенертен ээпкен. Ажык далай ам оларның соонда калган, а мурнунда олар өөштү база оон ындында, бо эрик ышкаш, шыргай арга хөме алган өске эрикти көрүп кааннар.

— Сонуурганчыын аа, бо чер ортулук бе, аңаа чеде берип болур ирги бис бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Та — деп, Питер харыылаан, оон олар чоруун ыт чок уламчылааннар.

Эриктер бот-боттарыңче чоокшулажып кел-ле чыдар ээлчеглиг шенекти оюп эртип тура, олар эриктерниң тутчу бээрин көөр боор бис деп бодааннар, ынчалза-даа чазыпкан болганнар. Уруглар улуг инек-даштарга чеде бергеш, оларның кырынче үне бергеннер. Оон бурунгаар дыка ырадыр көрүп болур.

— Хай-дыр оң! — деп, Эдмунд чугаалаан. — Бис дуу ол аргаларже чедип шыдавас-тыр бис. Ортулукта ышкажыл бис!

Ындызы-ла шын хире. Эриктер аразында өөштүң калбаа үжен азы дөртен хире метр чедип турар, ол ооң эң-не кызаа чери болган. Оон ыңай эрик кыдыы оң талаже ээпкен, ортулук биле улуг чер аразында ажык далай чалгып чыткан. Олар ортулуктуң чартгыындан хөй кезиин долганып четтигипкени илдең.

— Көрүңер! — деп, хенертен Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Бо чүл? — дээш, ол эрикти кезе дилип чыдар чылан ышкаш узун, мөңгүннелчек дилиндекче айыткан.

— Дамырак! Дамырак! — деп, шупту алгыржыпкаш, могап-шылаанын уттуптуп, инек-даштардан дүрген-не дүже халышкаш, сугже маңнажыпканнар. Олар өрү алзы, далай эриинден ырай бээрге, ижер арыг суг бар деп билир болгаш, дораан-на дамырактың аргадан үндүр аккан черинче чорупканнар. Ыяштар ында кайда-даа ышкаш сырый үнүп турган, ынчалза-даа дамырак бедик, чиңгис-биле шыптынган эриктериниң аразынга ханы унну үндүрүп алган, ынчангаш күдүйүпкеш, бүрүлөр кырын дуй алган өдүг-биле дамыракты өрү алзы чоктап болур турган. Баштайгы-ла хүрең, бырлаңнааш шыпкан хөөлбекчигеш мурнунга дискектенип олурупкаш, уруглар сугже арыннарын база холдарын суга аарак харамдыгып ижип-ле турганнар.

— А ам — деп, Эдмунд чугаалаан, — бутербродтарны канчаар бис?

— Арттырып алзывысса эки эвес бе — деп, Сүүзен удурланган. — Оон херек өйде чигей-ле бис.

— Суксунум хана берди — деп, Лүүси эскерип каан, — харааданчыг-дыр, чүге дээрге ам чем чиксей бердим.

— Ынчаарга бутербродтарны канчаар болдувус? — деп, Эдмунд катаптаан. — Үрели бергиге чедир шыгжап кээр эвес. Англияга көөрде, мында изии аажок-тур, а олар карманнары-выста үр чыдып тур.

Уруглар ийи хапчыгашты ап, чемни дөрт кезекке үлепкенер. Үлүглер бичии болбайн канчаар, ынчалза-даа черле куругдан дээре. Оон олар ам чүнү чип болурун чугаалажып эгелээннер. Лүүси далайже ээп келгеш, креветкалар тудуп алыксаан, ынчалза-даа ооң акыларының бирээзи оларда четки чогуң бо дап каапкан. Эдмунд даштарда чыдар ак-кускунар чуургалары чыыр херек-тир дээн, ынчалза-даа ында чуургалар барын кым-даа сагынмаан, ооң кадында оларны канчаар белеткээрин уруглар билбес болган. Питер иштинде олар удатпайн чиг-даа

чуургалар ужун амыраар боор деп бодаан, ынчалза-даа ону дыңналдыр чугаалаан херээ чок деп шиитпирилээн. Сүүзен бутербродтарны ындыг дүрген чипкеннери дээш хараадаан. Шупту ундарай бергеннер. Адак соонда Эдмунд:

— Дыңнаарам, бисте чүгле чаңгыс арга арткан-дыр — арга-эзимни шинчилээри. Улустан оспаксыраан кижилер, чер кезип чоруур дайынчылар болгаш оларга дөмейлер арга иштинге кезээде дириг артып каап шыдаптар турган. Олар дазылдар, кат-чимис болгаш ындыг янзылыг чүүлдер дилеп, тып аар турганнар — дээн.

— А ылавылаарга, кандыг дазылдар? — деп, Сүүзен айтырган.

— Мен кезээде ыяштар дазылдары-ла боор деп бодаар кижиги мен — деп, Лүүси элдепсинген.

— Уламчыла, Эд — деп, Питер чугаалаан, — сээңии шындыр. Оода кандыг-бир чүве кылырын шенеп көрзүвүссе эки. А аргаже кирери бо чиртип турар хүн адаанче катап база үнеринден черле дээре боор.

Уруглар туруп келгеш, дамырак эриин дургаар чорупканнар. Бергези кончуг чорук болган. Будуктар адаанче союп кирип, оларны артап, тенниг үнүштер аразы-биле өттүр чүткүп, хевин ора соктуруп, буттарын өттүрүп алганнар. Дамырактын шылыраарындан, оларның боттары үндүрген дааштан аңгыда, өске ыыт-шимээн дыңналбас болган. Чаагай чыт хап кааннарда база оң талакы эрикте оларның кырында бедээн бир-ле өңгүр чүве эскерип кааннарда, олар дыка турупкан турган.

— Көрүңер! — деп, Лүүси өөрүп алгырыпкан. — Бо яблочтар ышкажыл.

Ол часпаан болган. Уруглар кадыр эрикче халбактанып үнгеш, хараган сыптарының аразы-биле арай деп эрткеш, улуг алдын-сарыг яблочтар-биле шыптынган кырган яблоня адаанга келгеннер. Ол яблочтар аажок чемгир, чаагай амданныг бооп, оон экилерин күзээн-даа херээ чок болган.

— Мында чимистиг ыяш чаңгыс эвес-тир — деп, аксы чык долу Эдмунд чугаалаан, — көрүңер даан, бо база, дуу база.

— Мында он-он-дур олар — деп, бир яблочтуң өзээн октап, өскезин албышаан, Сүүзен харыылаан. — Маңаа сад турган боор — шаг шаанда, бо чер чурттакчы чок апаарының, арга өзүп үнериниң бетинде аан.

— Ынчаарга кажан-бир шагда бо ортулукка улус чурттап турган ышкажыл — деп, Питер чугаалаан.

— А бо чүл?! — деп, бурунгаар айытпышаан, Лүүси алгыра каапкан.

— Аашкынып тур мен, бо хана-дыр — деп, Питер харыылаан, — эрги даш хана.

Яблоктар ээлдир баскан будуктар аразы-биле арай деп эртпишаан, уруглар ханага чеде берген. Эрги, чартыы буступ калган, чингис болгаш ораажып үнер чечектер шыпкан, хөй-ле ыяштардан бедик хана болган. А олар шуут чоокшулап келгеш, кажан-бир шагда хаалга турган дугаланчак үттү эскерип кааннар, ам ону эң бедик яблоня дуй үнген турган. Эртгер дээш, олар элээн каш будукту сыяр ужурга таварышкан. Ынчан уруглар карак чылчырыктаар чидиг чырыктан карактарын шийипкеннер. Олар бүгү таладан ханалар долгандыр турар делгем шөлчүгеште келген болганнар. Ында ыяштар чок, чүгле оыт-сиген болгаш

/КАСПИАН ТАЖЫ/

сарыг чечектер үнген база адыг-кирижи куу ханаларны ораап алган турган. Чырык, ыржым, ужуру билдинмес болгаш элээн муңгаргай чер болган. Дөртөлээ ооң ортузунче ооргазын хөндүрүп база буттарын сула шимчедип шыдаар апарганынга өөрүп үнүп келгеннер.

II

ЭРТЕ-БУРУНГУ ЭРТИНЕ ШЫГЖАМЫРЫ

— БО САД ЭВЕС-ТИР — ДЕП, СҮҮЗЕН ХЕНЕРТЕН чугаалаан, — а иштики шөлдүг орду-шивээ-дир.

— Сээнии шын боор — деп, Питер чөпшээрешкен. — Суурганың арткан кезээ бо-дур. Маңаа өрү үнер чада турар ужурлуг. А бо калбак чавыс тепкииштер улуг залдың эжиктеринче чедирер турган боор.

— Бо бүгүнүң көстүп турарын бодап көөр болза, шаг шаанда ындыг турган-дыр — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Ийе, эрте шагда — деп, Питер харыбылаан. — Бо орду-шивээге кым база кажан чурттап турганын билип алган болза.

— Олче көөрүмге, элдептиг бодал-сагыш тыптып кээрдир — деп, Лүүси чугаалаан.

— Ындыг бе, Лүү? — деп, Питер эргилип келгеш, дуңмазынче топтап көргөн.

— Мээң-биле база бир-ле ол ышкаш чүве болуп тур. Бо элдептиг хүнде болган бүгү чүвениң эң кайгамчыы ол-дур. Солунун аа, бис кайда бис база бо бүгүнүң утказы чүл?

Чугаалашпышаан, олар иштики шөлдү кешкеш, эжик үдүн дамчыштыр мурнунда зал турган черде келгеннер. Ам зал база шөл дег апарган, дээвири үрелип бузулган, а шалазын сизген болгаш сарыг чечектер дуй үнгөн болган, чүгле зал иштики шөлден чиңге болгаш кыска, а ханалары бедик. Залдың ырак ужунда шаладан бир метр хире көдүрлүп чыдар улаштыр туткан чер ышкаш чүве бар болган.

— Ийе, маңаа зал турган-дыр — деп, Сүүзен чугаалаан. — А бо чүү ындыг улаштыр туткан черил?

— Угаанныгбайны сени-даа — деп, Питер хөлзеп харыылаан, — таанда-ла, билбейн тур сен бе? Маңаа бедиктээш тургандыр, ооң кырынга турар кол ширээге хаан болгаш ат-сураглыг нояннар олуруп турган-дыр. Бис хааннар болгаш кадыннар турар шаавыста, улуг залывыска шак-ла мындыг бедиктээшке олурганывысты уттупканың ол бе кай?

— Кэр-Паравелде бистиң ордувуска — деп, Сүүзен күзелинге алзып база арай шөе аарак чугаалаан, — Нарнияда, Өндүр хем аксында. Мен канчап уттуптар кижини мен?

— Ону эгидип алган болза! — деп, Лүүси хөлзей берген. — Кэр-Паравелде бис деп даап бодап боор-дур бис. Бо зал бистиң дойлап турган залывыска дыка-ла дөмей-дир.

— Харалаан, дой чок-тур — деп, Эдмунд эскерип каан. — Орайтап ор. Көрүнер даан, хөлгелерниң узунун. Соой база берип-тир.

— Маңаа дүн чарып аар дизе, одаг херек — деп, Питер чугаалаан. — Менде оттуг-ыяш бар. Кургаг чээргенден барып чыып аарын шенеп көрээлицерем.

Шупту ооң-биле чөпшээрешкеш, дараазында чартык шакта чүткүлдүг-ле ажылдааннар. Садта тааржыр чээрген чок болган. Залдың ийинде бичии эжик дамчыштыр үнгеш, кажан-бир шагда коридорлар болгаш бичии өрээлдер турган, ам шагар-оът болгаш ыт-кады дуй үнгөн даштан бүткен өрү көдүрлүр, куду бадар черлерниң будулгаазынынче кире бергеннер. Оон олар шивээ ханазында делгем дежик чер тып алгаш, аргада келгеннер; ында караңгызы кедереп, улуг ыяштар үнгөн турган.

Оон четчир хемчээлдиг улуг-биче кургаг будук-шагбан, бүрүлөр болгаш шиви чочагайлары тышты берген. Уруглар бедиктээшке аажок улуг оваа чыып алгыжеге чедир, чээргенни каш-даа катап куспактап эккелгеннер.

Бешки удаа эргип чыда, олар мырыңай зал чанындан кудук тып алганнар. Ол бок үнүш аразында чаштып чыткан, ынчалза-даа уруглар ону бичии аштаптарга, арыг суглуг ханы кудук апарган. Ону долгандыр даш камгалал чаактың артыы чыткан. Оон кызыжактар ам-даа яблок чыып аары-биле чорупканнар, а оолдар бедиктээштиң азыынга одаг салыпкан. Олар эңне чылыг болгаш таарымчалыг чер ында деп шиитпирлээннер.

Оолдар үр-ле үрелдежип, эндерик оттуг-ыяш чарыгдааннар, адак соонда от кыва берген. Оон дөртелээ ханаже ооргаландыр, отче көрүндүр олуруп алгаш, яблотарны будуктарга дискеш, быжырып эгелээннер. Ынчалза-даа чигир чокта, быжырган яблотарның амданы шоолуг эвес болган: олар изиг турда, чири берге, а соой бергеннерин шуут чиген-даа херээ чок. Ынчангаш олар чиг яблотар-биле сеткил ханып артканнар, а Эдмунд оларның школачы дүштеки чемнерге хамаарылгазы моон соңгаар багай эвес апаар боор деп эскерген. «Үс чагган кылын кескинди хлеб дугайында чугаалаваска безин» — деп, ол немеп каан. Ынчалза-даа оларның сеткил-сагыжында ужуралдарже чүткүл-сорук от-туп кээп, кым-даа школаже дедир барыксаваан.

Яблотар чиртинген соонда үр болбайн, Сүүзен суг узуп аар дээш кудукче баргаш, холунда бир-ле чүве тудуп алган дедир келген.

— Көрүнер — деп, ол аяар үн-биле чугаалаан, — кудук чанындан тып алдым — дээш, тудуп турган чүвезин Питерге берипкен.

Уруг ам дораан ыглай бээр ышкаш сагындырган. Эдмунд биле Лүүси Питерниң адыжында чыдар, одаг чырыында кылаңайны берген чайынныг бичии чүүлчүгешти топтап көөрү-биле хөлзеп доңгая бергеннер.

— Көк дээр кырымга дүшсүн — деп, Питер чугаалаан, ооң үнү база-ла элээн чиктиг дыңналган. Оол демги чүүлдү арткан өөрүнче сунган.

Шупту шыдыраа аъдын көрүп кааннар — өй-тап хемчээлдиг, ынчалза-даа анаа эвес аар, чүге дээрге ону арыг алдындан кылган аът болган. Ооң карактары ийи хензиг рубин, ылавылаарга, чаңгыс караа, чүге дээрге өскези дүжүп калган.

— Ооң дөмей деп чүвезин — деп, Лүүси кайгай берген. — Кэр-Паравелге хааннар болгаш кадыннар тургаш, ойнай бээривис алдын шыдыраа бодаларының бирээзинге дөмейин.

— Хөңнүң баксыратпа, Сүү — деп, Питер өске дунмазынга чугаалаан.

— Бодум-биле чүнү-даа канчап шыдавас-тыр мен — деп, Сүүзен харыылаан. — Бүгү чүве эглип келген-дир... О, ол дээрге кайы хире кайгамчык эки үелер турган ийик. Кижихуналар болгаш буянныг даг-кижилер-биле шыдыраа ойнап турганывысты, далай ээлери кыстарның ырлажырын сактып келдим, а мээң тулган эки аьдым...

— Че — деп, Питер көңгүс өске аяанныг чугаалаан, — дөртелдиривиске таптыг боданыр үе келген-дир.

— Чүнүң дугайында? — деп, Эдмунд айтырган.

— Таанда-ла, силерниң кайыңар-даа кайда турарывысты даап бодавааны ол бе? — деп, Питер айтырган.

— Уламчыла, уламчыла — деп, Лүүси күткүп чугаалаан. — Меңээ ам каш шак дургузунда бо чер бир-ле кайгамчык чажытты кадагалап чыдар ышкаш сагындырып келди.

— Чугаалап көрөм че, Питер — деп, Эдмунд харыылаан, — бис дыңнап тур бис.

— Кэр-Паравелдин бузундуларында турар-дыр бис — деп, Питер чугаалаан.

— Ынчаарга дыңнам че — деп, Эдмунд хөлзеп сонуургаан, — сен чүге ынчаар бодай бердиң? Бо орду-шивээ үрелип бузулгандан бээр дыка хөй чылдар эрткен-дир. Шуут-ла хаалга ортузундан үнген аажок улуг ыяштарже көр даан. Даштарже көр даан. Маңаа кым-даа чүс-чүс чылдарда чурттавааны илдең-дир.

— Ону билип тур мен — деп, Питер чугаалаан, — хамык ужур ында-ла болгай. Ол дугайында ам чугаалашпаальңар аа. Мен чүвениң ужурун дес-дараалаштыр тывыксап тур мен. Бирээде, бо залдың хемчээли болгаш хевири Кэр-Паравелде залдыы дег-дир. Кырывыста сери, оът-сиген орнунда мозаикалыг шала болгаш ханаларда хевис-шывыглар бар деп бодаптыңар даан, ынчан бистиң найырлаар хаан залывыс ол-ла хевээр үнүп кээр-дир.

Кым-даа удурланмаан.

— Ийиде — деп, Питер уламчылаан, — орду кудуу база ол-ла черинде — улуг залдан арай мурнуу чүкте турар-дыр, оон ыңай шак-ла ындыг хевирлиг, хемчээлдиг-дир.

Ам база кым-даа харыылаптар чүве тыппаан.

— Үште, Сүүзен бистиң шыдыраавыс бодаларының бирээзин тып алды — олар шуут кара олчаан-дыр.

Катап база кым-даа ыттаваан.

— Дөртте, таанда-ла, сагынмас-тыр силер бе, Калорменден элчиннер келгижеге чедир, хүннүң-не кылып турган ажыл-херээвисти аан — Кэр-Паравелдиң соңгу хаалгазының чанынга сад тарып турганывысты сагынмас-тыр силер бе? Арга-эзим ээлери кыстарның эң өндүр улуу — Помона боду — сад-биле буянның илби-шиди кылып кээп чорду чоп. А чер казып турган кайгамчык эки бичии дедир-даваннар? Хүүрэн даянып алгаш: «Меңээ бүзүрөп көрүңер, дээрги мындаагылар, кажан-бир шагда бо чимистер силерни амырадыр» — деп турган дедир-даваннарның каттырынчыг кырган баштыңын уткан-дыр силер. А оңуу шын болду ышкажыл!

— Ийе-ийе — деп, Лүүси бадыткап, адыштарын часкай каапкан.

— Ынчалза-даа дыңнап көрөм, Питер — деп, Эдмунд эгелеп алган. — Ол бүгү хөй чүве-дир. Бис ыяштарны шуут-ла хаалгага чедир олуртуп турбаан болгай бис, ону безин бода даан. Ындыг мелегей турбаан ийик бис.

— Ынчанмаанывыс-ла шын — деп, Питер харыылаан, — ынчалза-даа ол үеден бээр сад мырыңай хаалгага чедир тарап өзе берген-дир.

— База бир чүүл — деп, Эдмунд уламчылаан. — Кэр-Паравел ортулукка турган эвес.

— Ийе, мен ону бодум база кайгап тур мен. А ынчан маңаа чартык ортулук турду, ол дээрге барык-ла ортулук ыш-кажыл. Оон бээр ол бүрүнү-биле ортулук апарып болбас турган бе? Бир-ле кижиге буга каскан боор.

— Бичии мана — деп, Эдмунд Питерни үзе кирген. — Оон бээр деп тур сен. Ынчалза-даа Нарниядан эглип келгенивистен бээр чүгле чаңгыс чыл эртти. Сен бодаарыңга, чаңгыс-ла чыл иштинде орду үрелип буступ, улуг арга-эзим өзүп үнүп, а бистин олуртуп каанывыс бичии ыяштар аажок улуг эрги сад кылдыр хуу-ла берип боору ол бе? Ол дээрге болдунмас херек-тир.

— Мындыг-дыр эвес бе — деп, Лүүси чугаага киржи берген, — бир эвес бо Кэр-Паравел болза, мында, бедиктээштиң ужунда, эжик турар ужурлуг. Бис ам олче хая көрүндүр олурар боор бис. Сакты-дыр силер бе — эртине шыгжамырынче эжик.

— Мында эжик чок хире-дир — деп, Питер турбушаан чугаалаан. Оларның артында хананы адыг-кирижи шыва алган болган.

— Бис дилеп көрзүвүссө — дээш, Эдмунд одагга белеткеп алганнары будук ап алгаш, адыг-кирижи шыва алган хананы соктап эгелээн. Будук дашты «тук-тук» кылдыр соп турган, катап база-ла «тук-тук». А оон хенерген көңгүс өске, «бум-бум» деп дааш дыңналган — ыяштың харыы-ыды ол.

— Ол-дур ол! — деп, Эдмунд хөлзеп алгырган.

— Адыг-кирижин аштап кааптар херек — деп, Питер чугаалаан.

— Даартага чедир сонгаарладыр-дыр — деп, Сүүзен санал киирген. — Бир эвес маңаа хонар апарзывыссса, артывыска ажык эжик, өттүр хаккан хат болгаш өл-шыктан-даа дора өске-бир чүве үнүп кээп болур өңгегер кара улуг үт турары күзенчиг эвес-тир. Удавас караңгылап база кээр.

— Сүүзен! Сен канчап ынча дээринден чалданмас сен? — деп, угбазынче чемелелдиг көргөш, Лүүси чугаалаан.

Оолдар хөлүн эрттир хөлзеп турган болгаш, Сүүзенни дыңнаар хире эвес болганнар. Олар адыг-кирижин холдары-биле тура тыртып, ону Питерниң доңгураа-биле, ол сыйлып калгыжеге чедир, үзе кезип-ле турганнар. Оон Эдмундунуң бижээн ап алганнар. Удатпайн долгандыр бүгү девискээрни адыг-кирижи дуглай берген, а адак соонда олар эжикче эртер чер хостап апканнар.

— Хааглыг болбайн канчаар — деп, Питер чугаалаан.

— А ыяш ирик-тир — деп, Эдмунд удурланган. — Эжик-ти дүргени кончуг бузулдур үрөп кааптар бис, тулган оттулар ыяш болур. Че-ве!

Үрээринге оларның бодап турганындан хөй үе үнген, ынчангаш олар ону дооспаанда-ла, имир дүжүп, баш кырында сылдыстар көстүп келген. Ам Сүүзенден өскелери база арай дидиреп эгелээн. Оолдар чарып-оонактааш, оваалап каан ыяш чанынга туруп алгаш, холдарын чодуп, соок кара үтче топтап көрүп турганнар.

— Чырыткыдан кылып аар-дыр — деп, Питер саналдаан.

— Ында утка бар бе? Эдмунд чугаалады чоп... — деп, Сүүзен эгелеп бар чыткан.

— Мен ам чугаалавайн тур мен — деп, Эдмунд ону үзе кирген. — Сактырымга, удавас бүгү чүве билдингир апаар ыш-каш. Куду бада бээр бис бе, Питер?

— Бада бээр ужурлуг бис — деп, Питер харыылаан. — Сүүзен, омакшып көр. Ам, кажан Нарнияже эглип келгенивисте, боттарывысты бичии уруглар дег алдынмас ужурлуг бис. Сен мында кадын сен. А оон, бо тывызыкты тыппаан шаавыста, бистиң кайывыс удуп шыдаарыл?

Уруглар узун будуктардан чырыткылар кылып аарын оралдажырга, түңнел чок мындыг. Оларның хып турар ужун өрү баштандыр тударга, өжүп каар, а куду баштандырыптарга, холду чиптер, а ыш карак ажыдар болган. Адак соонда Эдмундунуң электри фонарын ап аар ужурга таварышканнар; аас-кежик бооп, ол ону чүгле бир неделя бурунгаар төрүттүнген хүнүнде белек кылдыр алган болгаш, батарейкалар ам-даа оттуг хевээр. Эдмунд мурнунда чырыдып бар чыткан. Ооң соондан Лүүси, оон Сүүзен, Питер шуушканнарның соонга чораан.

— Мен үстүкү тепкииште келдим — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Тепкииштерни сана — деп, Питер саналдаан.

— Бир... ийи... үш — деп, Эдмунд куду батпышаан чугааланып, он алды чедир ынчалдыр санаан. — Мен ам эң адаанда келдим! — деп, ол алгыра каапкан.

— Ынчаарга бо ылап-ла Кэр-Паравел-дир — деп, Лүүси чугаалаан. — Он алды тепкииштиг чүве.

Дөртөлээ чаданың адаанга чыгып келгиге чедир, уруг оон ыңай чүү-даа дивээн. Эдмунд фонары-биле долгандыр оожум чырыткылаан.

— О-о-о-о! — деп, уруглар чаңгыс угда алгыржыпкан.

Ам шупту ылап-ла боттарының хаан ордузу Кэр-Паравелдиң эрте-бурунгу эртине шыгжамырында турарын билип кааннар. Ортузунда эртер чер бар, а ийи талазында, эртине-байлак камгалаан дайынчылар-даа ышкаш, бай дайынчы дериг-херекселдер тургулаан. Ооң соонда улуг үнелиг эртинелер — моюнга азар каасталгалар, билектээштер, билзектер, алдын дашкалар, тавактар, хөрөккө кыстырар, башка салыр тырыкы каасталгалар болгаш алдын илчирбелер. Хыралаваан эртине даштарны, оваалаан картофель дег, каытгаштыр салып каан чыткан — алмазтар, рубиннер, карбункулдар, изумрудтар, топазтар болгаш аметистер. Шалада демир-биле шап, сенчиге кедирер шоочалар-биле дуглап каан улуг дуб аптаралар турган. Соогу аажок болгаш, уруглар боттарының тыныжын дыңнап каггы дег ыржым. Эртине-байлакты доозун дуглап алган болгаш, уруглар эт-херекселдерниң хөй кезиин танааш, бо эртинелер-дир деп арай боорда хүлээп көрүп турганнар: шыгжамырлыг чер адаа муңгаргай болгаш арай коргунчуг болган, ол бүгү шаг шаанда-ла кагдынган ышкаш сагындырган. Кезек када шупту ыытташпайн барганнар.

Оон харын олар ыңай-бээр кылаштажып, каасталгалар, эт-херекселдерни көрүп эгелевейн канчаар. Ол чүүл эрги өңүктери-биле ужуражылга ышкаш болган. Силер аңаа турган болзунарза, оларның мынча деп хөлзеп алгыржып турарын дыңнап каар ийик силер: «Көр-көр! Бистиң дүжүлгеге саадаарда, кеткен билзектеривис... Эң баштай оларны кедип алганывысты сакты-дыр сен бе?.. А мен бо бичии кызыткышты чиде берген деп бодап турганым кай... Дыңнам, бо дайынчы дериг-херекселдерни кедип алгаш, Озалааш Ортулуктарга эрттирген дайынчы маргылдаага киришчик сен бе?.. Бир-ле гномнуң бо чепсекти меңээ кылып бергенин сакты-дыр сен бе?.. Бо мыйыс савадан ижип турганывысты утпаан боор сен аа?.. Сактып келдиң бе?.. Утпаан-дыр сен бе?..»

Хенертен Эдмунд:

— Дыңнаарам, батарейкаларны камнаар херек. Оларның биске кайы хире удаа-дараа херек апаарын кым билир боор. Күзээн чүвевисти ап алгаш, моон үне берээлинер — дээн.

— Белектеривисти ап аар ужурлуг бис — деп, Питер чугаалаан. Шаг шаанда ол, Сүүзен болгаш Лүүси Нарнияга Чаа чылда боттарының бүгү күрүнезинден артык үнелээри белектер

алган турган чүве-дир. Чаңгыс-ла Эдмунд белек албаан, чүге дээрге ол хүннерде олар-биле кады турбаан. (Ук чорук ооң бодунуң буруузу-биле болган, ол дугайы өске номда бижиттинген.)

Шупту Питер-биле чөпшээрешкеш, шыгжамырның ындыкы ханазынче чорупканнар. Белектерин ында азып каан турар деп олар бүзүрөөн. Лүүсиниң белээ — эң бичии хемчээлдий — улуг эвес саважыгаш. Ону шил эвес, а алмазтан кылган. Ол саважыгаш шупту балыгларны база аарыгларны экиртиптер хуулгаазын суук эм-биле орту киир долдунган турган. Лүүси ыыт чок, ынчалза-даа аажок байырлалды-биле бодунуң белээн ап алгаш, баан эгин ажилдыр кеткеш, шилчигеш шаандагы үелерде ооң аңа анаада астынган чорууру быктында катап база бар деп билип каан. Сүүзенниң белээ согуннарлыг ча болгаш эдиски турган. Ча болгаш экидир чүглөп каан согуннар долган чаан сөөгүнден кылган саадак мында бар болган, а...

— Сүүзен — деп, Лүүси айтырган, — а эдиски кайыл?

— Харалаан — деп, Сүүзен бичии бодангаш, харыылаан, — сактып келдим. Мен ону Ак Иви аңнаанывыс Нарнияга сөөлгү хүнүвүсте ап чораан мен. Өске черже, Англияже дээрим ол-дур ийин, ээп келгениviste, ол чиде берген боор.

Эдмунд сыгыра каапкан. Ол болза харааданчыг чидириг, эдиски илбилиг-ле болгай: ону этсиптериңерге, силер каяа-даа туруңарда, дуза албан кээр.

— Ол маңаа херек апаар турган боор — деп, Эдмунд эскерген.

— Сагыш човава — деп, Сүүзен харыылаан, — менде ча бар-дыр.

— Кирижи ирий бербээн-дир бе, Сүү? — деп, Питер айтырган.

Эртине шыгжамырының агаары бир-ле илби-шидилиг турган боор — кириш канчанмаан-даа болган. (Сүүзен ча ада-рынга база эштиринге эң улуг чедишкиннерлиг турган.) Ол чаны доп-дораан ээй тырткаш, киришти суйбагылаан. Кириш ырлап, өрээлди ыыт дола берген. Шак ол ыыт уругларга шаандагы хүннерни өске-бир чүүлден артык күштүг сагындырыпкан. Олар тулчуушкуннар, аңнаашкыннар болгаш найыр-дойларны сактып келгеннер. Уруг чаны хөндүргөш, саадакты эгин ажыр астып алган.

Оон Питер бодунуң белээн — аажок улуг, чидиг кызыл арзылаң дүрзүзү сиилбээн дозуг-камгалал болгаш хаанның хылыжын ап алган. Ол чепсектерже үрүп, доозунун дүжүр кактап,

шалага үстүргүлөпкөш, дозуг-камгалалды холунга кеткөш, хылышты ийинге астып алган. Питер баштай хылыш хынга дадарып каап болур деп коргуп турган. Ынчалза-даа бүгү чүвe анаа болган. Ол хылыжын чайыптарга, чепсээ фонарьжыгаш чырыынга кылаңайны берген.

— Мээң Риндон деп хылыжым — деп, ол чугаалаан, — ооң-биле бөрү өлүрген мен.

Оолдуң үнүндe бир-ле чаа аян тыптып келген, ол база катап Дээди Хаан Питер дээрзи билдинип турган. Бичии болгаш, батарейкаларны камнаар ужурлуун шупту сактып келген.

Олар тепкииштер дамчып өрү үнгөш, улуг одаг ужуткаш, доңмазы-биле бот-боттарынче сыңнып алгаш чыдыпканнар. Чер кадыг, чыдарга эпчок болган, ынчалза-даа адак соонда шупту удуп калганнар.

ГНОМ

БАЖЫҢЫҢ ЭВЕС, АНАА ЧЕРГЕ УДААН БОЛЗУҢЗА, эн анчыг чүүл — дыка эрте оттуру. А оттуп кээриңге, дораан турар апаар — чер кедергей кадыг, чыдары аажок эпчок. А оон-даа дора чүве — эртенги чемде, яблуктардан өске, чиир чем чогу, дүүн кежээ база чүгле яблуктар чиген болгай сен. Кажан Лүүси чигзиниг чок шынны-биле: «Бо — кайгамчык эртен-дир!» — дээрге, оон өске кандыг-бир өөрүнчүг чүүл чугаалаттынар-даа хире эвес болган. Эдмунд өскелерниң шуптузунуң бодап турган чүвезин чугаалапкан: «Бис бо ортулуктан үнүп чоруур ужурлуг бис».

Кудук суун ижип, чунуп алгаш, олар дамыракты куду алзы далай эриинче чорупкаш, оларны улуг кургаг черден аңгылап турган буганы топтап көрүп эгелээннер.

— Ону эштип кежер ужурлуг бис — деп, Эдмунд саналдаан.

— Ол-даа Сүүге тааржыр херек-тир — деп, Питер харыбылаан (Сүүзен школага эки эштири дээш бүгү шаңналдарны чаалап ап келген). — А өскелер канчаарыл?

«Өскелер» дээш, ол школа бассейниниң ийи узун дуртун эштип шыдавас Эдмундуну болгаш мырыңай мөлдүк-калдык эштир Лүүсини бодап турган.

— Оон аңгыда — деп, Сүүзен чугаалаан, — мында күштүг агым туруп болур. Билбес черинге эштип болбас деп ачам чугаалаан чүве.

— Питер — деп, Лүүси эскерген, — бажыңга болза эштип шыдавазымны билир мен — Англияга дээрим ол. Ынчалза-даа шаг шаанда Нарнияга хааннар болгаш кадыннар тургаш, эштип билир турдувус чоп. Аът безин мунуп билир ийик бис. Сен чүү деп бодаар сен?..

— Бис ынчан улуг улус турган бис — деп, Питер ону үзе кирген, — хөй чылдарда чагырып, хөй чүүлдерге өөренип алган турдувус. А ам бис катап база бичии апарган-дыр бис.

— Ой! — деп, кым-даа болза чугаазын соксаткаш, ону дыңнаар хире үн-биле Эдмунд чугаалай каапкан. — Мен шупту чүвени билип кааптым.

— Чүнү билип кааптың? — деп, Питер айтырган.

— Шупту чүвени аан — деп, Эдмунд харыылаан. — Нарнияны каггаш барганывыстан бээр чүгле бир чыл эрткен-даа болза, бүгү чүве Кэр-Паравелде чүс-чүс чылдарда кым-даа чурттавайн турар ышкаш көстүрү эрткен дүне бисти аңгададыпкан болгай. Сен ам-на билип кааптадың бе? Кажан бис Нарнияга хөй чыл чурттааш, хеп шкавы дамчыштыр эглип кээревиске, карак чивеш дээр аразы безин эртпээн болду чоп.

— Уламчыла — деп, Сүүзен дилээн, — мен бодаарымга, билип эгелей бердим ышкаш.

— А ол дээрге — деп, Эдмунд уламчылаан, — сен Нарнияда эвес болзунза, нарнияжы үениң канчаар эртип турарын билбес болуруң ол-дур. Чүге мындыг бооп болбас деп: бистиң Англияда бир чыл эртип турда, Нарнияда чүс-чүс чылдар эрте бээр.

— Көк дээр бо, Эд — деп, Питер чугаалаан, — бодаарымга, сээнии шын ышкаш. Ынчалдыр алыр болза, бистиң Кэр-Паравелге чурттап турганывыстан бээр чүс-чүс чылдар эрткендир. А ам бис Нарнияже, амгы үениң Англиязынче азы бурунгу сакстар, азы британнар, азы өске-бир ындыг янзылыг үе-дүптүнү улузу эглип келген дег, эглип келгенивис ол-дур.

— Олар бисти көрүп кааш, кайы хире кайгаар ирги... — деп, Лүүси эгелеп чорда, өске бирээзи:

— Аяар! Көрүңер! — деп алгыра каапкан.

Улуг кургаг черде арай оң талада аргалыг шенек көстүр боорга, уруглар ооң ындында хем аксы бар боор деп бодап турганнар. А оон демги шенек ындындан хеме көстүп келген. Шенекти эрткеш, хеме ээй тырткаш, буганы кежип эгелээн. Ында ийи кижилер олурган. Бирээзи эжип чораан, а өскези хеме бажында

холдарында дириг ышкаш тырыкыланып, тыртыжаңнаан боошкун тудуп алган олурган. Олар ийилээн шериглер ышкаш чиик куяк хептер болгаш каң камгалал бөрттер кеткен салдыг кижилер болган. Арыннары кадыг-дошкун шырайлыг. Уруглар аргаже дедир кире халышкаш, чаштынып алгаш, оларны хайгаарап турганнар.

— Өйү келди — деп, хеме уругларның чаны-биле эжиндирип эртип чыдырда, ооң бажынга олурган шериг чугаалаан.

— Буттарынга даштан баглап каар бе, капрал? — деп, эшкииштер тудуп органы айтырган.

— Чүү деп турар кижиги сен? — деп, биргизи хыйланган. — Ооң херээ чүл. Таптыг баглап каар болзувусса, ол боду-ла сугже, октаан даш дег, мойт дээр.

Ынча дээш, ол шериг туруп кээп, боошкунну көдүрүпкен. Питер ам көөрге, боошкун шынап-ла дириг, ол болза хол-будун баглап каан гном болган. Гном бар шаа-биле удурланып турган. Ынчан Питер ооң кулааның кыры-биле бир-ле чүвениң сыгырып эрткенин дыңнап каан. Оон шериг кижиги хенертен гномну хеме дүвүнче оскунупкаш, сугже кээп дүшкен. Ол ырак эрикче эштип үнерин кызыдып дырбаңнаан, а Питер көөрге, Сүүзенниң согуну ооң камгалал бөргүн дүжүр адыпкан болган. Арны агара берген, ийиги согунун киришче эптей салып турар дунмазынче оол хая көрнүп келген. Ынчалза-даа согуннун херээ чок апарган. Өске шериг эжиниң кээп дүшкенин көрүп кааш, дыңзыдыр алгырышкаш, хемеден дүже халып, база-ла сугда дырбаңнап эгелээн (ында терени ооң-биле дең болган), а оон улуг кургаг черде аргаже дезе берген.

— Дүрген! Хемени ырадыр аппаратбаанда! — деп, Питер алгыра берген. Ол Сүүзен-биле кады бугаже хептиг хевээр шурай бергеш, суг оларның эгиннерин ашкалакта, хемеге эштип баргаш, ону эрикче үндүр тыртып, гномну уштуп алганнар, а Эдмунд донгураа-биле хендирлерни үзе кезип эгелээн. (Питернин хылыжы чидиг, ынчалза-даа ооң-биле ындыг ажыл кылыры эпчок болбааже.) Гном ам-на хосталы бергеш, көжүй берген холбудун дүрбүгүлээш, кайгап дыңзыдыр чугаалаан:

— Че, улус чүү-даа дижит турар болза, силер хей чүвелерге дөмей эвес-тир силер!

Ол болза чолдак тырың, калбак хөрөктиг, гномнарның хөй кезии дег, бир метр хире узун, а кадыгымаар кызыл-сарыг сегел болгаш чаак салы чүгле ыргак думчуун база кылаңайнып турар кара карактарын ажык арттырып каан гном болган.

— Чүү-кандыг-даа болза — деп, ол уламчылаан, — хей чүвелер азы хей чүвелер эвес-даа болзунарза, мээң амы-тыным алдыңар, ол дээш улуу-биле өөрүп четтирдим.

— Чүге бис хей чүвелер болур ужурлуг бис? — деп, Лүүси айтырган.

— Бүгү назынымда меңээ чугаалап келген чүве — деп, гном тайылбырлаан, — далай эриинде бо аргаларда хей чүвелер ыяштар ышкаш хөй деп. Ындыг төөгү чүве бо. Ынчангаш, кажан олар кайы-бир амытандан адырлып аар дээнде, анаада ону бээр сөөртүп эккелгеш (мени дег), хей чүвелерге арттырып каар бис дээр. Меңээ үргүлчү хөөкүйлерни сугже дүжүр октаптар азы боскун үзе кезип каар турганнар боор деп сагындырар турган. Мен кажан-даа хей чүвелерге шыны-биле бүзүрөвес турдум, а ол ийи кортук кижини бүзүрээр болду. Олар мени өлүмчө аппарат чыткан, а боттары менден артык коргар болганнар!

— Ынчангаш олар ийилээн десе берген ышкажыл — деп, Сүүзен чугаалаан.

— А олар десе берди бе? — деп, гном айтырган.

— Ийе — деп, Эдмунд харыылаан. — Улуг кургаг черже.

— Мээң өлүрер дээш атпаанымны билип ап көрүңер — деп, Сүүзен тайылбырлаан. Ооң дугайында өске-бир кижини ол ындыг чоок черден чазыштып болур деп бодаарын уруг күзевээн.

— Хм — деп, гном харыылаан, — оларның дескени эки эвес-тир база олар боттарының амы-тынын бодааш, аксын шып албас-ла болза, багай чүүлдер биске кыжанып боор-дур.

— Олар силерни чүү дээш сугже дүжүрер деп турду? — деп, Питер айтырган.

— О, мен — коргунчуг херек үүлгедикчизи мен — деп, гном каттырган. — А ол дээрге узун төөгү болбазыкпе. Силер мени эртенги чем чиир кылдыр чалаар болзуңарза, өөрүүр ийик мен. Хөлзеп-дүвүрээрге, чем чиксээрин кедерей бээр-дир.

— Мында чүгле яблоттар бар — деп, Лүүси муңгаргай чугаалаан.

— Куругдан дээре-дир, ынчалза-даа чаа балык оон-даа эки — деп, гном сорук кирип чугаалаан. — Ынчан мен харын силерни эртенги чемче чалаар мен. Хемеде сыырткыыштар бар, чүгле ортулуктуң өске талазынче эжиндирип чоруй баар херек, оон башка бисти улуг кургаг черден эскерип каар.

— Мен ол дугайында бодум бодап каар турган-дыр мен — деп, Питер чөгөнгөн.

Дөрт уруг болгаш гном сугну сүзүп киргеш, элээн күженишкин-биле хемени эриктен ыңай идипкеш, кырынче халбактанып үне бергеннер. Башкарылганы гном бодунга алган. Эшкииштер аңаа эмин эрттир улуг болбайн канчаар, ынчангаш Питер эжип чораан, а гном буганы дургаар баштай соңгу чүкче, а оон чөөн чүкче шиглей ортулуктуң кыды-биле башкарып орган. Моон уруглар хемни-даа, ооң ындында бүгү мугулдурларны-даа, шенектерни-даа көрүп шыдааннар. Өзүп үнгөн арга бүгү чүвени өскертипкен болгаш, олар чүнү-даа танып чадап каан.

Кажан уруглар ортулуктуң чөөн талазы-биле ажык далайже үнүп келгенде, гном балык тудуп эгелээш, элээн каш өңгүр будуттунган балыкты белени-биле тудуп алган, олар ук тывышты Кэр-Паравелге шаандагы үелерде дүштеки чемнеринден сактып арткан болганнар. Четчир балык тудуп алган соонда,

олар хемени бичии этпекче шиглеп, доктаагаш, ону ыяшка баглап кааннар. Чүнү-даа кылып билир гном (чамдык улус куурумчу гномнарга таваржып турган-даа болза, мелегей гномнарны кым-даа көрбээн боор) балыкты чара кезип, аштааш:

— Ам биске чээрген херек-тир — дээн.

— Ордуда бисте чээрген-не хөй — деп, Эдмунд харыылаан.

Гном сыгыра каапкан:

— Салдамнар болгаш салдар! — деп, ол кайгап чугаалаан. — Ынчаарга мында ылап-ла орду бар бе?

— Чүгле бузундулар — деп, Лүүси харыылаан.

Гном дөрт кижиге сонуургап көргөн.

— А кым херек кырында... — деп, ол эгелеп чоруй, доп-дораан бодун үзе кирип чугаалаан. — Ол-даа чугула эвес, баштай эртенги чем. Чүгле шимчеп үнүптеривис бетинде, чаңгыс-ла чүүл. Силер кандыг-даа ажыт-чажыт чокка мээң ылап-ла дириимни бүзүредип шыдаар силер бе? Сугга дүжүп өлбээнимге, бис шупту хей чүвелер эвес бис дээрзинге бүзүрөп болур мен бе?

Олар ону оожургадаып каан соонда, балыкты канчап өскээр аппаарыл деп айтырыг туруп келген. Ону шарып аар чүү-даа чок, ап чоруур хааржак база чок. Адак соонда олар Эдмундунуң шляпазын ажыглааннар, чүге дээрге шляпа чаңгыс-ла ында бар болган. Бөрү ышкаш чем чиксээри эвес болза, Эдмунд шляпазы дээш оон-даа артык хөңнү баксыраар турган боор.

Гном баштай ордуга ындыг-ла таарзынмаан. Ол долгандыр көрдүнүп, азырып база: «Хм-хм, көөрге, элээн мегезиг-дир. Хей чүвелер чыды база кээп турар» — деп чугаалангылаан. А кажан одагны кыпсыптарга, ол сергей берип, чаа балыкты көстүт хүлге канчаар быжыраарын оларга айтып берген.

Изиг балыкты серээлер чокка, бежелээ чаңгыс донгурак-биле чири белең эвес болган, чамдыктары салааларын чиртип алган. Ынчалза-даа даң бажында-ла тура халаан болзуңза, эртенгиниң тос шакта чиртип алган чериңче сагыш салбайн баар сен. Шупту кудук суу ижип алгаш, ийи-ийи яблок чип алганнар, а гном бир карыш хире даңза уштуп эккелгеш, таакпызын тип, кыпсып алгаш, чаагай чыттыг ыштың улуг булудун үндүрүрүккеш:

— Канчаар бис че? — дээн.

— Сен баштай бодунуң төөгүңнү чугаалап берем — деп, Питер дилээн. — А оон бис сеңээ боттарывыстыын чугаалап бээр бис.

— Ындыг-дыр — деп, гном чөпшээрешкен, — силер мээң амы-тыным алган болганыңарда, ол черле чөптүг-дүр. Чүгле мен чүү чүведен эгелээрин билбейн тур мен. Бирээде, мен — Каспиан хаанның медээчизи мен.

— А ол кымыл? — деп, дөртөлээ хары угда айтырган.

— Онгу Каспиан, Нарнияның хааны, ооң чагыргазы үр-ле болзунам — деп, гном харыылаан. — Азы, ылавылаарга, ол Нарнияның хааны апаар ужурлуг, бис ындыг болур деп идегеп турар бис. Ам ол чүгле бистиң, эрги нарнияжыларның, хааны.

— Эрги нарнияжылар деп кымнарны ынчап турарың ол? — деп, Лүүси айтырган.

— Аа, бис дээрге — деп, гном харыылаан, — тура халыышкын үндүрген улус-тур бис.

— Мен билип кагдым — деп, Питер чугаалаан, — Каспиан — эрги нарнияжыларның баштыңчызы-дыр.

— Ынча деп-даа болур-ла — деп, бажын дырбавышаан гном чөпшээрешкен, — ынчалза-даа херек кырында ол чаа нарнияжылардан үнген, бир эвес мени билип ап шыдаптар болзуңза, ол — телмарин кижидир.

— А мен билбедим — деп, Эдмунд эскерген.

— Бо херекти сайгарары дыка-ла берге, будулгаазынныгдыр — деп, Лүүси немеп каан.

— Чок — деп, гном чугаалаан, — мен хөлүн эрттир багай чугаалап тур мен. Бодаарымга, эгезинче, Каспианның бодунуң акызының ордузунга канчаар өзүп келгенинче база ооң канчап бистиң талавыста апарганынче эглир болза эки-дир. Ынчалза-даа ол узун төөгү.

— Тергиин-дир — деп, Лүүси эскерген, — бис төөгүлерге ынак бис.

Гном эптиг кылдыр туруп алгаш, бодунуң чугаазын эгелээн. Уруглар ону бо-ла үзе кирип турган, ынчангаш мен чугааны долузу-биле катаптавас мен, ол хөлүн эрттир узун болуп, херекти будулдуруп кааптар, ооң кадында уругларның соонда билип алганы үелер база турган. А төөгүнүң алыс ужур-утказы, оларның адак соонда билип алганын езугаар, мындыг болган.

IV

ГНОМНУҢ КАСПИАН ТАЖЫ ДУГАЙЫНДА ЧУГААЗЫ

КАСПИАН ТАЖЫ НАРНИЯНЫҢ ТӨВҮНДЕ канчаар-даа аажок улуг ордуга бодунуң акызы — Нарнияның хааны Мираз-биле база кызыл-сарыг баштыг чаавазы Призмия-биле кады чурттап турган. Каспианның ава-ачазы өлүп калган. Оол ону кижизидип өстүрген чалча херээженге кымдан-даа артык ынак турган. Оолда кайгамчык эки, чүгле чугаалап билбес ойнаарактар бар-даа болза (ол тажы-ла болгай), хүн ажып турда, ойнаарактарны шыгжап кааптар, а кижизидикчи херээжен тоолдарын чугаалап эгелээр шак-үе аңаа эң-не тааржыр турган. Каспиан акы-чаавазынга ындыг-ла ынак эвес, ынчалза-даа неделяда ийи катап акызы ону кыйгыртып аар, оон олар ордунуң оң талазында деспекке чартык шак хире агаарлап кылаштажыр чаңчылдыглар. Бир катап агаарлаашкын үезинде хаан оолга мынча дээн:

— Че, оол, бис сени удавайн аът мунуп, хылыш эдилээр кылдыр өөредип каар бис. Акы-чааваң бистиң ажы-төл чогувусту билир болгай сен, ынчангаш мен чок апаарымга, хаан апаар ышкаш-тыр сен. Ол дээш сеткилиц ханар-дыр бе?

— Мен билбес мен, акый — деп, Каспиан харыбылаан.

— Билбес мен? — деп, Мираз катап айтырган. — Кижии оон өске чүнү күзеп боорун билип алыксаар-дыр мен!

— А менде бир күзел черле бар ийин.

— Ынчаарга күзелиң чүл?

— Мээң күзелим... мээң күзелим... шаандагы үелерде чурттаарын күзээр-дир мен — деп, Каспиан чугаалаан (ол ынчан балдыр-бээжек оолчугаш-ла болгай).

Амдыгаа чедир Мираз хаан Каспиан-биле чалгаараан аян-биле чугаалажып турган (улуг улус харыы оларга солун эвес деп ыяк бүзүрээрде, ынчаар чугаалажыр ийик), а ынчан ол хертен оолче топтап көре каапкан.

— Ындыг бе? Чүнү чугаалап турарың ол? Кандыг шаандагы үелерни бодап тур сен?

— Таанда-ла билбес силер бе, акый? — деп, Каспиан эгелеп алган. — Ынчан бүгү чүве бир өске турган. Аңнар чугаалажып билир, дамырактар болгаш ыяштарга кайгамчык чараш ээ кыстар — наядалар болгаш дриадалар чурттап турган үе-дир. Ынчан гномнар, а аргаларга дуюгларлыг магаданчыг бичии кижихуналар чурттап турган. Оон ыңай...

— Ол бүгү хоозун чүве-дир, чаштарга ыдар тоолдар-дыр — деп, хаан шыңгыы чугаалаан. — Дыңнадың бе, чүгле чаштарга. Сен ындыг хей чүве дыңнаар хире эвес улгады берген-дир сен. Бо хире назылыында бичии уруглар тоолдары эвес, а тулчуушкуннар болгаш маадырлыг чоруктар дугайында бодаар херек.

— А ол үелерде тулчуушкуннар-даа, маадырлыг чоруктар-даа база турган-дыр ийин — деп, Каспиан удурланган, — кайгамчык ужуралдар база. Бир катап Ак Кадай көстүп келгеш: «Бүгү чурттуң Кадыны мен» — дээш, үргүлчү-ле кыш турар кылдыр илбилеп каан. А оон бир-ле черден ийи оол болгаш ийи уруг чедип келген. Олар Кара илбичи Кадайны өлүргөш, Нарнияның хааннары болгаш кадыннары апарганнар. Оларның аттарын Питер, Сүүзен, Эдмунд болгаш Лүүси дээр турган. Оларның чагыргазы үр база аас-кежиктиг болган. Ол бүгү ынчалдыр боттанган, чүге дээрге Аслан...

— А ол кымыл? — деп, Мираз айтырган.

Бир эвес Каспиан бичии-ле улуг турган болза, акызының чугаалаан аянындан ыттавазы угаанныг боорун билип каар ийик. А ол хөглүг шуугаазынын уламчылаан:

— Билбес силер бе кай? Аслан — далай ындындан кээп турар Өндүр улуг Арзылаң-дыр.

— Дээрги мындаагылар тажы — деп, мынчага чедир чедип алгаш чорааны Каспианның холун салыпкаш, Мираз хаан негээн, — меңээ харыы херек. Мээң карактарымче чиге көр. Ындыг мегени сеңээ кым чугаалады?

— Кижиз... кижизидикчи... — деп, сөске илдигип хими-ренгеш, Каспиан ыглап бадырыпкан.

— Ындыг чугаа-соодуң соксат — деп, акызы чугаалааш, Каспианның эктинден сегирип алгаш, бичии силгий каапкан. — Соксат. Моон соңгаар ол мелегей төөгүлөр дугайында сээң чугаалап, оон туржук бодап безин турарыңны мен кажан-даа дыңнаvas болуйн. Ындыг хааннар болгаш кадыннар кажан-даа турбаан. Канчап черле чаңгыс угда ийи хаан турар чүвөл? Аслан база кажан-даа турбаан. Арзылаңнар деп аңнар чок. Дириг амытаннар кажан-даа чугааланмайн чораан. Мени дыңнап тур сен бе?

— Ийе, акый — деп, Каспиан ишкирни каапкан.

— Ол дугайында моон соңгаар чугаа турбазын — деп, хаан айыткан. Оон деспектиң ырак ужунга турган чалчаларының бирээзин кыйгыргаш, доңгун чугаалаан:

— Дээрги мындаагылар тажыны турар өрээлинче үдеп чедиргеш, оларларның кижизидикчизи кадайны доп-дораан менче чорудувут.

Даартазында хүндүс Каспиан чүнү үүлгедип алганын билип каан — кижизидикчи угбайны, аңаа оол-биле байырлажып аарын безин чөпшээревейн, дедир чорудупканнар, а тажыга ол ам чаа дагдыныкчы башкылыг болурун дыңнатканнар.

Каспиан кижизидикчизин аажок чоктап, хөй-ле карак чажы төккен. Ол кедергей аас-кежик чокталып, шаандагы үелер дугайында анаадазындан оранчок хөй бодаар апарган. Дүнениң-не ол гномнар болгаш ыяш ээлери кыстарны дүжээр апарган, оон ыңай ордуда бар диистер болгаш ыттарны ооң боду-биле чугаалажыр кылдыр шенеп албадап турган. Ынчалза-даа ыттар чүгле кудуруун чаяр, а диистер киргирээр болган.

Каспиан бодунуң башкызын көрбестей бээринге бүзүрөөн, ынчалза-даа бир неделя болгаш, демгизи чедип кээрге, аңаа ынак эвес боору шуут болдунмас херек деп билген. Ол болза Каспианның кажан-бир шагда көргөн улузундан эң бичии дурт-сынныг болгаш эң чоон кижиге болган. Ооң узун мөңгүннелчек шиш баштыг салы курлак чедир баткан, а хүрөң, сыгыларлыг арны мерген угаанныг, буянныг болгаш дүрзүзү багай көстүр. Ол чоон үн-биле чугаалаар, карактары хөглүг, ону эки билбес болзунза, кажан ооң баштактанып турарын, а кажан шынгыгы апаарын билип аары берге. Ооң адын Корнелиус башкы дээр болган.

Корнелиус башкы-биле бүгү кичээлдерден Каспианга төөгү эң таарышкан. Мынчага чедир оол Нарнияның төөгүзүн чүгле кижизидикчизиниң чугааларындан билир турган болгаш, ооң хаан угу бо чуртче келгенден бээр ындыг-ла үр үе эртпээнин дыка элдесинип билип алган.

— Дээрги мындагылар тажы силерниң өгбөңөр болур Бирги Каспиан — Нарнияны эжелеп алгаш, ону бодунуң күрүнези кылып алган кижиге ол-дур — деп, Корнелиус чугаалаар. — Силерниң чонуңарны бо чуртче ол эдертип эккелген. Силер төрүмелиңерден нарнияжылар эвес силер. Шуптуңар телмариннер силер азы Барыын дагларның ырак артында чыдар Телмар деп чурттан келген улус силер. Бирги Каспианны Эжелекчи Каспиан дээр.

— Чугаалап көрүңерем, башкы — деп, Каспиан айтырган, — бис шупту Телмардан бээр көжүп кээривис мурнунда, Нарнияга кымнар чурттап турганыл?

— Телмариннер Нарнияны эжелеп аар мурнунда, аңаа кижилер чурттап турбаан, ылавылаар болза, дыка эвээш кижилер чурттап турган — деп, Корнелиус харыылаан.

— А мээң ырак улуг өгбем чүнү эжелеп алганыл?

— Чүнү эвес, а кымны, дээрги мындаагылар тажы. Ынчаарга төөгүден грамматикаже шилчиир үе келген ышкаш.

— Ам бичииден аа — деп, Каспиан дилээн, — мээң айтырыым мындыг — тулчуушкун болган бе? Өгбем кым-биле-даа дайылдашпаан болза, чүгө Эжелекчи Каспиан деп адатканыл?

— Нарнияга кижии амытан дыка эвээш турган дидим чоп — деп, Корнелиус бичии оолче улуг көстүк өттүр чиктии кончуг көрбүшаан харыылаан.

Каспиан бичии када аңгадай берген, а оон ооң чүрээ тиккиңейнир соп эгелээн.

— Чүү деп бодап турарыңар ол — деп, оол сымыранган, — аңаа өске амытаннар турган деп бе? Бүгү чүве тоолдарда ыш-каш болуп турган деп бе? Ол ышкаш бе?..

— Оожум! — деп, Каспианче эргилип келгеш, Корнелиус чугаалаан. — Ам чаңгыс-даа сөс этпегер. Силерниң кижизидикчиңерни эрги Нарния дугайында чугаалап турган дээш чорудуканын билбээниңер ол бе? Хаанга бо чугаа таарышпас. Бир эвес ол мээң силерге чажыттар ажыдып берип турарымны билип каар болза, силерни эттеп согар, а мээң бажым одуруп каар.

— Чүгө? — деп, Каспиан айтырган.

— Грамматикаже эглир үе келген-дир — деп, Корнелиус башкы дыңзыдыр чугаалаан. — Дээрги мындаагылар тажы, силер ындыг эвилец болуп, «Чаагай чаш угааннарга ажыткан Грамматика серерлииниң азы Морфология өргээзиниң» дөрткү арнын ажыдып көөр силер бе?

Оон мырыңай дүштеки чемге чедир олар чүгле чүве аттары болгаш кылыг сөстери өөренип келгеннер, чүгле ол хүн Каспианның хөй чүве шиңгээткени чөгенчиг-ле боор. Ол хөлүн эрттир хөлзей берген. Корнелиус башкы, кажан-на ийик, оон-даа хөйүнү чугаалап бээр дивээн болза, ынча хөй чүве чугаалавас турган боор дээрзинге оол бүзүрөөн.

Ол часпаан болган. Каш хонганда, башкы мынча дээн:

— Бөгүн мен силер-биле астрономия кичээли эрттирерим ол. Орай дүне ийи өндүр-чаагай планета, Тарва болгаш Аламбил, аразында хемчээли бир градус чоок кылдыр каржып эртер-дир.

Оларның ындыг чоокшулажышкыны ийи чүс чыл хире үеде эскертинмээн, дээрги мындаагылар тажы, силер ону катап база көрүп шыдавас силер. Анаадазындан бичии эртежик удуп чыдып алган болзуңарза, эки боор ийик. Сылдыстарның каттыжарын хайгаараар өй кээрге, мен силерни кээп оттуруптар мен.

Каспиан ол чүүлдүң ооң дугайында аажок дыңнаксааны эрги Нарния-биле харылзаалыы кандыг-ла болду деп бодаза-даа, дүне када суургаже үнери черле солун-на болгай. Оол өөрүй берип, удувас боор мен деп бүзүрел-биле орун-дөжээнче чыдып алган, ынчалза-даа ол дораан удуп калбайн канчаар. Оол сактырга, шай хайындырым хире безин үе эртпээн ышкаш болганда, бир-ле кижини ону эптиг-ээлдек силгип эгелээн.

Ол орунунга олуруп алгаш, ай чырыы өрээлди шыва апканын көрүп каан. Корнелиус башкы аткаар аңдара каар бөрттүт плащ кедип алган ооң чанында турган. Холунда ол бичии деңниг болган. Каспиан чүнү канчаар деп турганнарын сактып келген. Ол тура халааш, кеттине каапкан. Чайгы, ынчалза-даа шору сериин дүн дүшкен болгаш, эртемден аңаа база шак-ла ындыг аткаар аңдара каар бөрттүт плащ болгаш чылыг чымчак эжеш майыктааш бээрге, оол амырай берген. Бичии болгаш, караңгы коридорларга дыңналбас база көзүлбес кылдыр кеттинип алган башкы биле өөреникчи өрээлден үнүп чорупканнар.

Каспиан Корнелиустуң соо-биле хөй санныг коридорларны эртип, элээн каш чаданы өрү үнген, оон адак соонда олар суургада бичии эжик дамчыштыр калбак шөлчүгөшче үнүп келгеннер. Бир талада суурганың бизеңнери, өске талада — бажың ооргазының кадыр иемдии, адаанда — хөлегелиг, чырыткылаңнап турар орду сады, оларның кырында — сылдыстар болгаш ай. Олар ордунуң төп суургазынче үндүрө бээр эжикке келгеннер. Корнелиус ону ажыдыптарга, олар караңгы ээрилчек чадалап көдүрлүп эгелээннер.

Каспиан дыка хөлзөп чораан — ооң мурнунда маңаа кылаштаарын аңаа кажан-даа чөпшээревейн турган. Чада узун, кадыр болган, ынчалза-даа олар суурга кырынче үнүп келгенде база Каспиан тыныш апканда, ол бодунуң күженишкиннери дээш хараадавайн барган. Оң талада Барыын даглар шала-була көзүлгүлээн, солагай талада Өндүр хем кылаңайнып чыткан, аажок ыржым бооп, ол моон бүдүн чартык километр хире черде Кундустар боогдалында шурагалгактың даажын дыңнап турган.

Олар дээш ийи кижиниң бээр чедип келгени ийи сылдысты көрүп каары берге эвес болган. Сылдыстар дээрниң мурнуу талазында бот-боттарындан дыка чоок астыга берген, ийи бичии ай ышкаш, чайынналдыр чырып турганнар.

— Олар үскүлежир уjurлуг бе? — деп, ханы хүндүткелдиг коргуушкун сиңген үн-биле Каспиан айтырган.

— О, мээң хайыралыг тажым — деп, башкы сымыранып чугаалаан, — дээрниң өндүр улуг нояннары боттарының самының шимчээшкиннерин эмин эрттир эки билир. Оларже топтап көрүңер даан. Оларның ужуражышкыны аас-кежиктиг-дир база муңгаргай Нарния күрүнеге чедимчени оштап турар-дыр. Тиилелгениң нояны Тарва Тайбыңның агайы Аламбилди мендилеп турар-дыр. Ынчангаш олар бот-боттарынче ынчаар чоокшулажып келген-дир.

— Харалаан, эки көөр дээрге, ыяш шаптыктап тур — деп, Каспиан харыылаан. — Ол ындыг бедик эвес-даа болза, өске суургадан таптыг көрүп болур турган-дыр бис.

Корнелиус сылдыстарже шиглей көрүп алгаш, ыт чок турган. Оон хандыр улуг тынгаш, Каспианче эглип келген.

— Силер мында — деп, ол чугаалаан, — кажан-даа көрбээниңер база ам чурттап турар улустан кым-даа көрбес чүвени көрүп турарыңар ол-дур. Ийе, силернии шын, чавыс суургадан көөр болза эки. Ынчалза-даа мен силерни өске чылдагаан-биле боже эккелдим.

Каспиан олче көрген: башкызы арнын аткаар аңдара каар бөрт-биле дуглап алган болган.

— Бо суурганың эки талазы чүдел дээрге — деп, ол уламчылаан, — бистин адаавыста алды ээн өрээл болгаш узун чада барында база суургаже үнер эжикти хаап каанында. Бисти маңаа бүдүү дыңнаалавас.

— Силер меңээ мурнунда чугаалап шыдавас турганыңар бир-ле чүве чугаалаксап тур силер бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Ийе — деп, башкызы харыылаан, — ынчалза-даа сактып алыңар! Ийилээн чүгле маңаа — Кол суурганың бажыңга чугаалажыр уjurлуг бис.

— Мен азап тур мен — деп Каспиан чугаалаан, — чүгле чугаалап-ла көрүңер.

— Дыңнаңар — деп, эртемден эгелеп алган, — силерниң эрги Нарния дугайында билир бүгү чүвеңер — шын. Бо болза

кижилер чурту эвес-тир. Бо — Асланның чурту-дур, отгуп келген ыяштар болгаш оларның ээлери кыстарның, киж-хуналарның, гномнар болгаш даг-кижилерниң, хем ээлери, киж-аскырлар болгаш чугаалап билир аңнарның чурту-дур. Бирги Каспиан оларга удур дайылдажып турган. Ол дээрге силер — телмариннер аңнар, ыяштар болгаш сугларны чугаалавас кылдыр алба-дапкан силер, гномнар болгаш киж-хуналарны силер өлүрүп каапкан база үндүр сывырыпкан силер, а ам олар дугайында сактыышкынны база чажырып, үндүр кызар деп турар силер. Хаан ол дугайында чугаалаарын безин чөпшээревес-тир.

— Бистиң ону үүлгеткенивис дыка-ла харааданчыг-дыр. Чүнү-даа эгидип аары болдунмас-даа болза, шаандагы үениң оода турганы дээш дыка-ла өөрүүр-дүр мен.

— Силерниң чонуңардан хөй улус база ынчаар бодап турар — деп, Корнелиус чугаалаан.

— Башкы — деп, Каспиан айтырган, — чүге силер мээң чонум кылдыр чугаалаар силер? Бодуңар телмарин эвезиңер ол бе?

— Мен бе? — деп, башкызы айтырган.

— Че, бети дизе, киж-дир силер.

— Мен бе? — деп чавыс үн-биле катаптааш, эртемден плащ-биле тудуш бөргүн аткаар октаптарга, Каспиан ай чырыында ооң арнын тода көрүп каан.

Хенертен оол шынны угаап билип, ооң мурнунда-даа даап бодап болур турганын бодап каан. Корнелиус шынап-ла ындыг узун салдыг, чолдак болгаш чоон турган-на болгай. Каспианда ийи миннишкин холужа берген. Бирээзи — коргуушкун: «Ол езулуг киж-эвес-тир, шуут-ла киж-эвес-тир, ол — гном-дур, мени бээр өлүрүп каар дээш эккелген-дир». А өскези — эң долу улуг магадал: «Езулуг гномнар ам-даа бар ышкажыл, а мен амна оларның бирээзин көрүп тур мен».

— Ам силер адак соонда даап билип кагдыңар — деп, Корнелиус чугаалаан, — ылавылаарга, барык-ла даап билип кагдыңар. Мен арыг ханныг гном эвес мен, чүге дээрге менде киж-ханы база бар. Хөй гномнар тулчуушкуннардан менди үнүп, дириг арткаш, салдарын чүлүп, бедик ээжектерлиг идиктер кедип алгаш, боттарын кижилер кылдыр көргүзүп эгелээннер. Олар телмариннер-биле холужуп калган. Мен ындыгларның бирээзи мен, чүгле бир чартыым гном. А бир эвес мээң езулуг гномнар болур төрелдерим арга-эзимде, бир-ле черде, ам-даа дириг бар

болза, олар мени чигзиниг чокка сатты-ныкчы деп санаар база бак көрүп эгелээр. Ындыг-даа болза, бүгү бо чылдар дургунда бис боттарывыстың чонувус дугайында, Нарнияның өске бүгү аас-кежиктиг амытаннарының дугайында болгаш шагда чидиргенивис хосталга үезиниң дугайында утпайн келген бис.

— Мен... мен хараадап тур мен — деп, Каспиан химиренген, — ол дээрге мээң буруум эвес-тир.

— Мен ону силерге черле чемелел кылдыр чугаалавайн тур мен, хайыралыг тажы — деп, башкызы харыылаан. — Силер мээң чүге ынчанмыже ол дугайында чугаалап турарымны айтырар боор силер. Менде ийи чылдагаан бар. Бирээде, мээң кырган чүрээм ол чажыттарны дыка үр кадагалап келди, ынчангаш силерге сымыранмаан болзумза, чарлы бээр турган боор. Ийиде, хаан апаргаш, силер биске дузалап шыдаар силер, чүге дээрге телмарин-даа болзуңарза, шаандагы үелерге ынааңарны билир болгай мен.

— Ийе-ийе — деп, Каспиан бадыткаан, — а мен силерге канчалдыр дузалап шыдаар мен?

— Силер гномнарның мен ышкаш салгалынга эки сеткилдиг бооп болур силер. Эртемден бүдүү-билірлерден чыып алгаш, ыяштарны оттурарын шенеп болур силер. Бүгү озалааш булуңнарны, ээн черлерни дириг кижиги-хуналар, чугаалап турар аңнар болгаш гномнар дилээри-биле шинчилеп болур силер.

— Силерниң бодалыңар-биле, шак ындыг амытаннар ам-даа бар бе? — деп, Каспиан өөрүп айтырган.

— Мен билбес мен... билбес мен... — деп, хандыр улуг тынып, Корнелиус харыылаан. — Чамдыкта кым-даа артпаан боор деп коргар-дыр мен. Оларның истерин бүгү назынымда дилеп келдим. Өйлөп-өйлөп сактырымга, дагларда гномнарның

дамбыразын дыңнаан-даа ышкаш мен. Чамдыкта дүнелерде аргага ыракта самнап турар кижихуна көстүш кылынган ышкаш сагындырар, ынчалза-даа чоокшулап кээримге, кым-даа чок боор-дур. Мен идегелим бо-ла ышкыныптар-дыр мен, ынчалза-жок кезээде ону катап оттуруптар бир-ле чүве болу бээр-дир. Мен билбес мен. А адак сөөлүндө, силер бодунарның акыңар ышкаш эвес, а Дээди Хаан Питер ышкаш чагырыкчы болуп шыдаар силер.

— Ынчаарга хааннар болгаш кадыннар база Ак Кадай турганы шын ышкажыл? — деп, Каспиан айтырган.

— Шын болбайн канчаар — деп, Корнелиус харыылаан. — Ол хааннарның чагыргазының үези Нарнияның Алдын үези турган. Чурт оларны кажан-даа утпас.

— Олар бо ордуга чурттап турган бе, башкы?

— Чок, хайыралыг оглум, бо орду чоокта чаа тыптып келген. Ону силерниң кырган-ачаңарның кырган-ачазы тудуп каан. Адамның ийи оглун болгаш Еваның ийи кызын Аслан Боду дүжүлгеге олуртуп каанда, олар Кэр-Паравел ордуга чурттап чораан. Амгы үеде чурттап турар улустан кым-даа шак ол кайгамчык чараш ордуну көрүп көрбээн, ам ооң бузундулары безин тывылбас чадавас. Орду моон ыракка, Өндүр хемниң аксынга, далайның мырыңай эриинге турган дээрзин билир бис.

— Ах! — деп, сырбаш дээш, Каспиан чугаалаан. — Силер Кара арга-эзимни бодап турарыңар ол бе? А ында... че, билир-ле болгай силер... ында хей чүвелер чурттап турар.

— Дээрги мындаагылар тажы, силерге өөредип каан меге чүүлдү чугаалап тур силер. А ол дээрге меге-дир, телмариннер чогааткан тоолдар-дыр. Ында хей чүвелер чок. Силерниң хааннарыңар далайдан аажок коргар, чүге дээрге бүгү тоолчургу чугааларда Асланның далай ындындан кээп турарын уттуп шыдавааннар. Олар далайже чоокшулаар хөңнү чок база ынаар өске амытаннарның чоокшулаарын күзевейн турарлар. Олар боттарының чонун далай эриинден үзе кирип, шуут чагдатпас дээш, эзимнерге кедергей улгаттыр өзүп үнер арга бергеннер. Олар эзимнерден коргар, чүге дээрге ыяштар-биле бактажып алганнар. Эзимнерден корткаш, олар ында хей чүвелер эмгежок деп даап бодап турарлар. Далайны база арга-эзимни көөр хөңнү чок хаан болгаш ызыгууртаннар ол сагыжынга боттары бүзүрөп, өске улусту база ындыг бүзүрөлдиг кылдыр арттырып турарлар. Бир

эвес Нарнияда кым-даа далай эриинче үнүп, далайже — Асланның чуртунче, даң хаяазы болгаш делегейниң чөөн кыдыынче көөрүн дидинмес болза, хаанның сагыжы оожургаар.

Кезек өйде дүлей ыржым тергиидеп турган. Оон Корнелиус:

— Чоруулуңар. Бис маңаа элээн үр болдувус. Куду бадаалыңар, удуур өй келген-дир — дээн.

— Өйү келген че? — деп, Каспиан айтырган. — Мен ол дугайында шак-шагы-биле чугаалажыксаар-дыр мен.

— Бир эвес моон ам дүже бербес болзувусса, бисти дилеп эгелээр — деп, Корнелиус чугаалаан.

V

КАСПИАННЫҢ ДАГЛАРГА УЖУРАЛДАРЫ

КАСПИАН БОЛГАШ ООҢ БАШКЫЗЫ ООҢ СООНДА Кол суурганың бажынга оон-даа хөй чажыт чугаалар кылган. Каспиан ол чугаалардан эрги Нарния дугайында улам-на хөйүнү билип ап турган, ындыг болганда, күзелдер болгаш шаандагы үелер дугайында, олар эглип келген болза, кайы хире эки боорунуң дугайында бодалдар бүгү хостуг үени долдуруп турган.

Ынчалза-даа хостуг үе эвээжээн, чүге дээрге ам тажының өөредилгезин ылаптыы-биле чорудуп эгелээннер. Ол хылыш ажыглап билип, аът мунуң, эштип-шымның, ча адып база лимби болгаш чадаганга ойнап, ивилер аңнап, оон оларны союп-бузуп өөренип турган, оон аңгыда ол космография, риторика, геральдика, шүлүк тургузуу болгаш, чугаажок, төөгү, эвээш-бичии эрге-хоойлу, физика, алхимия болгаш астрономия эртем-нери өөрөнгөн. Илби-шидини ол чүгле теория кырынга эрткен,

чүге дээрге Корнелиус башкы ооң практикага ажыглаар кезээ тажыларга таарышпас чүүл-дүр дээн. «Мен бодум — деп, ол немеп каан — аажок таарыы илби-шидичи мен, ынчангаш чүгле эң бөдүүн илби-шидилерни-ле мөлдүк-калдык кылып шыдаар мен». Далайга эжиндиреринге (ооң дугайында эртемден: «Ол болза төлөптиг болгаш маадырлыг уран чүүл-дүр» — дээр турган) оол өөрөнмээн, чүге дээрге Мираз хаан далай болгаш корабльдерни чөпсүмөс турган.

Оон ыңай Каспиан чүгле бодунуң караа болгаш кулаан ажыглап хөйну билип алган. Бичии оолак тургаш безин, ол бодунуң чаавазы Призмия кадынга чүге ынак эвезиниң дугайында бо-ла боданыр турган, ол ам ооң чылдагаанын билип каан: хамык ужур кадынның аңаа ынак эвезинде бооп-тур. Оол оон ыңай Нарния аажок аас-кежик чок чурт дээрзин билип эгелээн. Үндүрүглер — бедик, хойлу-дүрүм — кадыг-дошкун, а Мираз — каржы.

Элээн каш чыл эрткенде, мындыг чүве болган: кадына аарып турар ышкаш, ол чылдак-биле ордуга дүвүрээзин, хөлзээзин көдүрүлгөн, эмчилер бо-ла кээп, орду дүжүметтери сымыранчып каап чоруп турган. Ол чорук чай эгезинде болган. Бир-ле катап, ол хөлзээшкин кидин-түлүк турда, Каспианны дүн ортузунда Корнелиус оттурупкан.

— Бис астрономия өөренир апардывыс бе, башкы? — деп, Каспиан айтырган.

— Оожум — деп, эртемден сымыранган. — Меңээ бүзүреңер база мээң чугаалаан аайым-биле кылыңар. Кетгинип алыңар, силер ам үр аян-чорук кылыр силер.

Каспиан дыка элдепсинген, ынчалза-даа бодунуң башкызынга бүзүрөп өөрөнгөн болгаш, дораан-на ону тооп дыңнаан. Оол кетгинип аарга, Корнелиус:

— Сумка бо-дур, чанында өрээлче баргаш, ынаар дээрги мындаагылар тажының кежээки чеминиң артыын суп аар-дыр — дээн.

— А ында чалчалар бар — деп, Каспиан кайгай берген.

— Олар бо дораан оттур хире эвес удуп чыдар — деп, башкызы харыылаан. — Мен аажок кошкак илби-шидичи мен, ынчалза-даа оларны удудуптар харыым бар.

Олар өске өрээлче чорупкан, ында шынап-ла чымчак сандайларда хере тепкен ийи чалча хаарыктап чыткан. Корнелиус соок дагаа эъдиниң артыын, элээн каш кескинди иви эъдин, хлеб, яблуктарны дүргөн чыгаш, оларны бичии хойлааракта

арага-биле кады Каспианга тутсуп кааны сумкаже катый-хаара суп алган. Сумка багларлыг, ону, школачы ранец ышкаш, эгин ажыр чүктеп ап болур болган.

— Хылыжыңар мында бе? — деп, Корнелиус айтырган.

— Ийе — деп, Каспиан харыылаан.

— Ынчаарга, хылыш биле сумканы чажырып, бо каыт-тангыны кедип алыңар. Кончуг эки-дир. Бис ам Кол суургаже үнгеш, чугаалажыр ужурлуг бис.

Кажан олар суурганың бажыңга келгенде (Тарва биле Аламбилдин чоокшулашканын көргени дүңге шуут дөмей эвес, булуттарлыг дүн турган), Корнелиус башкы мынча дээн:

— Хүндүлүг тажы, силер ам дораан ордуңу каапкаш, бодуңарның эки чолуңар дилеп, чырык черни кезип чоруптар ужурлуг силер. Маңаа силерниң амы-тыныңар айыыл адаанда-дыр.

— Чүге? — деп, Каспиан айтырган.

— Чүге дээрге силер — Нарнианың езулуг хааны Онгу Каспиан, Тоску Каспианның оглу болгаш салгакчызы силер. Дээрги мындаагыларның назыны узун-на болзунам — дээш, оон хенертен бичии кижижигеш бир дискек кырыңга олургаш, Каспианны кедергей кайгадып, ооң холун ошкап каан.

— Бо чүү деп чүвөл? Мен чүнү-даа билбейн тур мен! — деп, Каспиан хөлзеп чугаалаан.

— Силерниң менден айтырбайн турарыңарны мен үргүлчү кайгаар турдум — деп, Корнелиус чугаалаан, — чүге-ле силер, Каспиан хаанның оглу, хаан болбааныңарны аан. Дээрги мындаагылар силерден өске улус Мираз эрге-чагырга эжелекчизи кижидээрин билер. Бодунуң чагырганың эгезинде ол хаан эвес, а бедик байдалдыг ноян турганын билерлер. Силерниң кадын аваңар чок апаарга (ол эки мөзүлүг кадын турган болгаш телмариннерден чүгле чааскаан меңээ эптиг-эвилең хамаарылгалыг чораан чүвө), ачаңарны билер чораан бүгү нояннар база улаштыр өлүп калган азы читкилей берген. Душ бооп эвес болбайн канчаар. Мираз оларны чайладып каапканы ол. Ооң улuzu Белизар биле Ювиласты аңнаашкын үезинде ча-биле адып кааш, озал-ондактыг таварылга болган деп чарлааннар. Пассаридтерниң угундан шупту дайынчыларны соңгу кызыгаарда даг-кижилер-биле тулуштуруп чорудуптарга, олар аңаа кырлып калган. Арлиан, Еримон болгаш өске-даа он шаа кижини меге буруудадышкын-биле шаажылап каан. Ийи кижини, угааны

солуудан деп чарлааш, хааглыг черде тудуп турар. А адак соонда Мираз чеди чаагай сеткилдиг ноянны, бүгү телмариннер аразында далайдан кортпас турган кижилерни, Чөөн Далайларже чаа черлер дилеп эжиндирер кылдыр бүзүредип каапкан, ооң бодап алганы дег, олардан кым-даа ээп келбээн. Силерге болчуп чаңгыс сөс-даа чугаалаар кижиге артпайн баарга, чашпаачылар (Миразтың бодунуң дужаалын езугаар!) оон хаан боорун дилеп эгелээннер. Ол чөпшээрешпейн канчаар чүвөл.

— Ол ам мени база өлүрөр деп турар дидиңер бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Ийе, ындыг ийин — деп, Корнелиус башкы харыылаан.

— А чүге ыяап ам чүвөл? — деп, Каспиан айтырган. — Чүге Мираз хөй чылдар мурнунда ынчанмааныл? Мен аңаа чүм-биле шаптыктай бергеним ол?

— Ол бодунуң шиитпирин өскерттипкен, чүге дээрге ийи шак бурунгаар кадын оол божупкан.

— А ол кандыг хамаанныгыл дээрзин билбейн тур мен — деп, Каспиан чугаалаан.

— Билбейн тур силер бе?! — деп, башкызы алгыра каапкан. — Мээң төөгү болгаш политика талазы-биле шупту кичээлдерим силерге тайылбыр бербейн тур бе? Ынчаарга дыңнаңар че. Мираз бодунуң ажы-төлү чок тургаш, ол өлген соонда, силерни хаан болзун деп бодап турган. Силер дээш ол эмин эрттир сагыш-даа салбайн келген, ынчалза-даа дүжүлгеге өске кижиге эвес, а силер олуруп алзыңарза, дээре деп санаан. Ам, ол боду оолдуг апарганда, бодунуң төлү ону солуп, хаан боорун күзээр. А силер ооң оруунда турар-дыр силер. Ынчангаш ол силерни чайладып кааптар.

— Ол ылап-ла ындыг багай кижиге бе? — деп, Каспиан айтырган. — Ол мени өлүрүп каар бе?

— Ол силерниң ачаңарны өлүрүп каан — деп, Корнелиус харыылаарга, Каспианны элдептиг сагыш-сеткил хаара тудуп, ол чүү деп-даа харыылаваан.

— Мен силерге ол төөгүнү чугаалап берип боор мен — деп, эртемден немеп каан. — Чүгле ам эвес. Бисте үе чок-тур. Моон дезип үнер ужурулуг силер.

— Мээң-биле кады баар силер бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Мен диттикпейн тур мен — деп, Корнелиус харыылаан.

— Ынчан айбыл улгады бээр. Ийи кижиге истеп тывары, чаңгыс

кижиге көөрдө, белен болгай. Хүндүлүг тажы, хүндүлүг Каспиан хаан, эрес-дидим болуп көрүңөр. Силер чааскаан боорда, ам дораан чоруптар ужурлуг силер. Мурнуу кызыгаарны эрткеш, Арченландиянын хааны Нейнниң өргээзинче чеде бээрин шенеп көрүңөр. Ол силерге эки хамаарылга көргүзөр.

— Бис силер-биле кажан-даа ужурашпас бис бе? — деп, Каспиан сирилээш үн-биле айтырган.

— Ужуражы бээривиске идегээр мен, хүндүлүг хаан — деп, Корнелиус харыылаан. — Менде бо делегейде, дээрги мындаагылар силерден аңгыда, эш-өөр чок. Ооң кадында шаам-биле илби-шидичи мен. А ам эң кол чүве — дүргедээри. Бо болза силерге ийи белек-тир. Алдынныг бичии акша хавы бо — харалаан, ордунуң бүгү эртине-байлаа хоойлу езугаар силернии-ле болгай. Ынчалзажок оон эки бир чүве база бар.

Ол бир чүвени Каспианның холунче салып каарга, оол суйбангаш, мыйыс тудуп алганын билип каан.

— Бо болза Нарнияның өндүр улуг, ыдыктыг эртинезидир. Чалыы шаамда ону тып аар дээш, хөй-ле айыылга тава-рышкан мен, хөй-ле илби-шидилиг сөстөр чугаалаан мен. Ол — Сүүзен кадынның хуулгаазын Эдискизи-дир; ол ону Алдын үениң төнчүзүндө Нарниядан чиде бээрде, каапкаш барган. Ону эдискен кижги кайгамчык дуза алыр деп чугаа бар, ынчалза-даа ол кандыг дузал дээрзин кым-даа билбес. Бо Эдиски Лүүси кадын, Эдмунд хаан, Сүүзен кадын болгаш Дээди Хаан Питерни эрткен үеден келдиртиптер күштүг турган чадавас, ынчан олар бүгү чүвени эдип-чааптар. Ол Асланнын Бодун-даа кый дептери чадавас. Эдискини ап алыңар, Каспиан хаан, ынчалза-даа кедергей херек апарбаанда, ону ажыглаваңар. А ам — далажыңар-ла, далажыңар-ла, далажыңар. Суурганың мырыңай таваанда садче кирер бичии эжик ажык. Бис маңаа чарлыр ужурлуг бис.

— Мен бодумнуң Чүгүрүүмнү ап ап болур мен бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Ону дем-не эзертеп каан, ол силерни сад азыында ма-нап турар.

Узун чадалап бадып орларда, Корнелиус башкы арга-сүмелерин сымыранып бээрин уламчылаан. Каспианның чүрээ кортканындан даамчыраарга, ол кызып туттунуп чораан. Оон — садтың арыг агаары, эртемденниң хайныышкынныг хол тутчуп байыр-лашканы, аяң кежир маңааны, Чүгүрүктүң мендилеп киштээни

— Онгу Каспиан хаан бодунуң ада-өгбезиниң ордузун каапкаш барган. Хая көрүнгөш, ол чаа тажының төрүттүнгенинге тураскааткан фейерверкти көрүп каан.

Каспиан дүннү өттүр мурнуу чүкче, чурттуң билири кезэнге чорааш, хайыы оруктар, аргада кокпалар шилип ап халдып орган, а оон улуг оруктар-биле чоруп эгелээн. Ээзи ышкаш, Чүгүрүк база-ла шак ол анаа эвес аян-чоруктан хөлзөп чораан. Каспиан Корнелиус башкы-биле ыглап байырлашкан-даа болза, ам бодун эрес-дидим болгаш аас-кежиктиг кылдыр медресеп билип турган, чүгө дээрге ам ол болза ужуралдарга уткуштур халдып бар чыдар, солагай быктында хылыш, оң быктында — Сүүзен кадынның хуулгаазын Эдискизин азынган хаан-на болгай. Ынчалза-даа хүн үнүп, дымырааш чаъзын эккээрге, ол долгандыр көрдүнгөш, дескиндир турар билдинмес арга-эзимнер, ээн ховулар болгаш ак-көк дагларны көрүп кааш, делегейниң кайы хире өндүр-улуун бодап, бодун бичии ынай корткан оолчугаш кылдыр бодавыткан.

Чер кыры шуут чырып кээрге, ол орук ийинге аьттан дүшкөш, аргага оьт-сиген дуй үнген аяң тып алгаш, аңаа дыш ап алган. Оол Чүгүрүктүң чүгенин уштуп, ону оьттаары-биле бош салыпкаш, соок дагаа эьдин чип, виноград арагазы ишкөш, дораан-на удуп чыдышкан. Каспиан улуг дүшште оттуп келгөш, катап база чемненип алгаш, эвээш кижилиг черлер таварты мурнуу чүкче аян-чоруун уламчылап чорупкан. Бүүрелчиннерлиг чер таваржып, ол үргүлчү-ле бирде өрү көдүрлүп, бирде куду бадып, чүү-даа болза, көдүрлүрү колдап бар чыткан. Бүүрелчин тей бүрүзүнден ол бодунуң мурнунда улам-на бедип, улам-на карарып орар дагларны көрүп чораан. Кежээ дүжүп орда, оол даглар белинге келген. Хат киткеп, чаъс чайыкче шилчип, диңмирээшкин чыжыраан, Чүгүрүкке шимчээри бергедеп-ле орган.

Ам олар караңгы болгаш ужу-кыдыы чок ышкаш сагындырар хадылыг аргага арай деп бурунгаарлап бар чытканнар, а Каспианның сагыжынга ооң дыңнааны ыяштарның кижиге адаан-өжээниниң дугайында төөгүлөр кирип чораан. Ол болза телмарин кижиге, чер болганда ыяштар кезип, арга-эзимниң чурттакчылары-биле дайылдажып турарларның бирээзи дээрзин оол сактып келген, ол боду ындыг эвес-даа болза, ыяштар ону билбейн барып болур-ла болгай.

Олар шынап-ла билбес болбайн канчаар. Хат шуурган кылдыр хуула берген, долгандыр ыяштар шыгырткайнып, човууртап каап турган. Хенертен дазырт дээн. Орукче шуут-ла ооң артында ыяш кээп ушкан. «Оожум, Чүгүрүк, оожум!» — дээш, Каспиан аъттың мойнун суйбагылаза-даа, боду сириңейни берген, чүгө дээрге өлүр часканын медереп билген. Чаңнык кызаш деп, диңмирээшкин даажы дээрни мырыңай ооң бажының кырынга ийи чара шаапкан ышкаш сагындырган. Ам аът ылап-ла аскымнап маңнап чорупкан.

Каспиан эки мунукчу турган, ынчалза-даа аътты доктаадыптар күш оолда чок болган. Ол эзерге ам-даа ызыртынып чорза-даа, бо уш-баш чок маң уламчылап турда, ооң амы-тыны кес кырында дээрзин билген. Имиртинде ооң оруунга чаа-чаа ыяштар таваржып-ла чораан, оол оларны арай деп оюп халдып орган. Хенертен бир-ле чүве Каспианның хаваанче сопкан, ол оон ыңай чүнү-даа билбейн барган.

Каспиан одаг хып турар бир-ле черге оңгарлып келген. Ооң хол-буду көк черлерлиг, бажы аарышкылыг болган. Чанында бир-ле улус аяар чугаалажып турган.

— Ол ам-даа одунмаанда — деп, бир үн чугаалаан, — ону канчаарывысты шиитпирлеп аар ужурлуг бис.

— Өлүрер — деп, өске үн саналдаан. — Ону дириг арттырып каап шыдавас бис. Ол бисти айтып бериптер.

— Бис ону дораан өлүрүп каап азы чааскаандырзын арттырып каап болур турган бис — деп, үшкү үн киржи берген. — Бээр эккелгеш, балыгларын шарып берген соовуста, ам канчап ону өлүрер бис? Ол дээрге аалчыны өлүрери боор-дур.

— Акыларым — деп, Каспиан кошкак үн-биле чугаалаан, — силер мени канчап-даа кааптар болзуңарза, мээң багай аьдымга эки хамаарылгалыг бооруңарга идегээр-дир мен.

— Аьдың сени тып аарывыстың оранчок мурнунда-ла маңнап чоруй барган-дыр — деп, бирги үн чугаалаан (ол үн кайгамчык хыйылааш дээрзин Каспиан эскерип каан).

— Ооң сени ээлдек сөстөр-биле будап кааптарын болдурба — деп, ийиги үн чугаалаан. — А мен оон ыңай мынча дээр мен...

— Мыйыттар болгаш мый-ыттар! — деп, үшкү үн алгыра каапкан. — Ону өлүрбес болбайн канчаар бис. Ыядып көр, Никабрик! А сен чүү дээр сен че, Мөөгүжей? Ону канчаар бис?

— Мен аңаа суг ижиртийн — деп, Мөөгүжейнии хире бирги үн чугаалаан.

Кандыг-ла-бир кара чүве дөжекче чоокшулап келген. Каспиан билип чыдарга, бир-ле кижичи холун — бир эвес ол хол болган болза аан — ооң эктиниң адаанче эптиг-ээлдек суп турган. Ооң кырынче ээгип келген кижиниң дүрзүзүндө бир-ле шын эвес чүве бары эскертинген. Арнында база бир анаа эвес чүве бар. Арын узун думчуктуг, дүк-биле дуй шыптынган, а ооң ийи талазында элдептиг ак дилиндектер көзүлген. «Бо-даа маска-дүрзү боор — деп, Каспиан боданган — азы халыын уржуундан ынчаар көстүп тур боор». Ооң аксының чанынга амдангыг болгаш изиг суук чүүл куткан аяк кээрге, ол ижипкен. Ол өйде бир-ле кижичи одагже үрүпкен. От чайынналдыр кыва берип, ооң кырында арын хенертен чырып кээрге, кайгай берген Каспиан алгыра каапкан. Кижини эвес, морзуктуу боорда, морзуктуундан улуг, эп-найыралдыг, угаанныг арын болган. Оон ыңай ооң чугаалап билири илден.

Каспиан куй иштинде өвээнчи чаткан дөжекте чыдарын ам билип каан. От баарында ийи бичии салдыг кижижигеш олурган. Оларның дурт-сыны чавыс, арган, а дүгү Корнелиус башкызыныындан-даа сырый үнген болган, оон ол хенертен бо болза езулуг гномнар-дыр, дамырларында чаңгыс-даа дамды кижичи ханы чок эрте-бурунгу гномнар-дыр деп даап бодаан. Каспиан эрги нарнияжыларга ам-на таваржы бергенин билип каан. Ынчан бүгү чүве ооң мурнунга шокараңайны берген.

Каш хонгаш, Каспиан оларны аттарындан ылгап өөрени берген. Морзуктуң адын Мөөгүжей дээр, үш амытанның эң улуг назылыгы база эң эки сеткилдий ол болган. Каспианны

өлүрүп каар деп турганы хөлүгүр кара гном болган (ооң бажының дүгү болгаш салы кара өңнүг, аът чели ышкаш, чиңге, кадыг турган). Ооң адын Никабрик дээр. Өскези — дилги кежи ышкаш дүктүг кызыл-сарыг гном, ооң адын Трам дээр.

— Ам бис — деп, баштайгы-ла кежээде, кажан Каспиан бодун олуруп алгаш, чугаалажыптар хире чүгээртеп келген кылдыр минни бергенде, Никабрик чугаалаан, — бо кижини канчаарын шиитпирлээр уjurлуг бис. Силер ийи меңээ ону өлүрүп каарын чөпшээревейн, эки херек кылып тур бис деп бодаар-дыр силер. А мээң бодалым-биле, түннелинде бис ону бүгү назынында кул кылдыр тудар апаар бис. Мен ооң дириг чоруй баарын — бодунуң кижиге угунче чоруй баргаш, бистиң шуптувусту айтып бээрин — чөпшээревес мен.

— Бөмбүктер болгаш бөрзектер! Никабрик! — деп, Трам алгыра каапкан. — Чүге ындыг каржы чугаалыг сен? Бистиң үнгүрүвүстүң мырынай дужунга бажын ышка чара үзүп алган дээш бо кижиге буруулуг бе кай? Мен бодаарымга, ол саттыныкчыга дөмей эвес ышкаш.

— Силер оода айтырбадыңар — деп, Каспиан чугаалаан, — дедир эглирин күзөп турар мен бе деп. А мээң чанар хөңнүм чогул. Силер-биле кады артып калыксап тур мен — чөпшээрээрле болзуңарза. Мен силер ышкаштарны бүгү назынымда дилеп келдим.

— Доруун-на төөгү-дүр — деп, Никабрик химиренген, — сен кижиге боорда, телмарин-дир сен, ындыг ийик бе? Бодунуң улзуңче эгликсеп турбайн канчаар сен.

— Эгликсээр-даа болзумза, шыдавас мен — деп, Каспиан чугаалаан. — Мен бо озал-ондактыг таварылга болур душта, амы-тынныг артар дээш дезип бар чыттым. Хаан мени өлүрер деп турар. Бир эвес мени өлүрүп каар болзуңарза, ооң күзелин хандыраарыңар ол-дур.

— Кайын ам — деп, Мөөгүжей чугаалаан, — солунун аа!

— Ол чүү деп уткалыг чүвөл? — деп, Трам айтырган. — Сээң назынында Мираз-биле бактажып четтигиштер хире чүү ындыг чүвө кылып алганың ол, кижиге?

— Ол мээң акым... — деп, Каспиан эгелээлек чорда, Никабрик бижээн сегирип алган.

— Че, ол-дур — деп, Никабрик дыттып үнген, — чүгле телмарин эвес, а бистиң эң улуг дайзынывыстың төрели болгаш

салгакчызы! Тенек аарый берген болгаш, бо амытанны диригте арттырар деп тур силер бе?!

Ол Каспианны бижээ-биле шанчыштар часкан, харын-даа морзук биле Трам ооң оруун дуй турупкаш, күш-биле дедир аппарып олуртуп кааннар.

— Болзун, Никабрик — деп, Трам чугаалаан, — чок-ла болза бодунну туттунуп чор, чок-ла болза Мөөгүжей-биле кады сээң кырыңче олуруп аар бис.

Никабрик дүндүе берип, бодун эки алдынарын азаан, оон олар Каспиандан ооң төөгүзүн чугаалап бээрин дилээннер. Ол доозуптарга, ыржым апарган.

— Бо болза мээң кажан-бир шагда дыңнаан төөгүлеримниң эң элдептии-дир — деп, Трам эскерген.

— Ол меңээ таарышпады — деп, Никабрик чугаалаан. — Бистиң дугайывыста чугаа улус аразында ам-даа чоруп турарын билбээн-дир мен. Бистиң дугайывыста улус эвээшти билир болза, экизи-ле ол. А кырган кижизидикчи кадай. Ол чүве ыгтаваан боору кай. Бо бүгүже ооң башкызы — саттыныкчы гномнуң хол-башкан бооп турары. Мен оларны кижилерден артык көөр хөңнүм чок. Мээң сөзүмнү сактып алыңар — оон эки чүү-даа үнмес.

— Ужурун билбес чүвең дугайында чугаалава, Никабрик — деп, Мөөгүжей удурланган. — Силер, гномнар, кижилер ышкаш уттуучал болгаш өскерличел силер. А мен аң боорда, морзуктур мен. Бис өскерилбес бис. Ол-ла хевээр артып каар бис. Менне болза ол чорук хөй-ле эки чүве азап турарын чугаалаар-дыр мен. Мында бис-биле кады Нарнияның алыс шынныг хааны — езулуг Нарнияже эглип келген езулуг хаан бар-дыр. Гномнар ону уттупкан-даа болза, чүгле Адамның төлдери хааннар турда, Нарнияга шупту чүве эки турганын бис, аңнар, утпаан бис.

— Эдискилер болгаш эмискиктер! — деп, Трам чугаалаан. — А ол дээрге, Мөөгүжей, бистиң чуртувусту кижилерге бериптер деп турарың ол бе?

— Мен ынча диведим — деп, морзук харыылаан. — Нарния кижилер чурту эвес-тир (кым ону менден эки билирил?), ынчалза-даа ооң хааны кижилер болур ужурлуг. Бис шупту авыралдыг-ла болуп көрээлиңер, ынчаарга Дээди Хаан Питер кижилер турган эвес чүве бе?

— Сен ол шаандагы тоол-домакка бүзүрээр-дир сен бе? — деп, Трам айтырган.

— Бистиң, аңнарның, өскерилбезивисти силерге чугааладым чоп — деп, Мөөгүжей чугаалаан. — Утпас база бис. Мен Дээди Хаан Питерге болгаш Кэр-Паравелге чагырып турган өске кижилерге, Асланның Бодунга бүзүрээрим дег, база бүзүрээр мен.

— Че, билдингир-дир — деп, Трам узун-суук чугаалаан. — А кым бистиң үеде Асланга бүзүрээрил?

— Мен бүзүрээр мен — деп, Каспиан чугаалаан. — Бир эвес мурнунда Аңаа бүзүревейн-даа турган болзумза, ам бүзүрей бердим. Ында, кижилер аразында, Асланны шоодуп турар улус чугаалажып билир аңнар болгаш гномнар дугайында төөгүлери база шоодуп турар. Чамдыкта мен Аслан ылап-ла бар бе деп чигзинип-даа тургулаан мен; силерниң барыңарга база чигзинип турган мен. Ындыг-даа болза, бар-дыр силер.

— Силерниин шын-дыр, Каспиан хаан — деп, Мөөгүжей чугаалаан. — Эрги Нарнияга бердинген чоруур шаанарда, олар чүү деп-даа турар болза, мээң хааным боор силер. Дээрги Мындаагылар делгерезин!

— Мээң оон хөөнүм булганыр-дыр, морзук — деп, Никабрик химиренген. — Дээди Хаан Питер болгаш өскелер кижилер турганы чадавас, ыңчалза-даа олар көңгүс өске кижилер тургандыр. А бо дээрге каргыштыг телмариннерниң бирээзи-дир. Олар чалгаа чазып аңнаар болгай. А сен аңнаваан сен бе кай? — деп, Каспианче хенертен эргилбишаан, ол немеп каан.

— Шынын чугаалаар болза, аңнап турган мен — деп, Каспиан харыылаан, — чүгле чугаалап билир аңнарны эвес.

— Че, ол хамаан чок херек-тир — деп, Никабрик чугаалаан.

— Чок, чок — деп, Мөөгүжей удурланган. — Ындыг эвес дээрзин сен билир болгай сен. Бистиң үеде Нарнияда аңнар, Калорменде азы Телмарда ышкаш, чүгле үн чок кылдыр чаяттынган, мелегей күжүрлер дээрзин кончуг эки билир сен. Ооң кадында оларның мага-боттары бичиижек, база чартык гномнарның силерден ылгалыга көөрдө, бистен ылгалы улуг бооп турар.

Олар ам-даа элээн үр маргыжып келген, ыңчалза-даа адак соонда Каспиан артып каар ужурлуг деп шупту чөпшээрешкен, харын-даа (кажан ол кылаштай бээрге) Трамның «өскелер» деп адааны амытаннар-биле таныштырып каарын азааннар, чүгө дээрге бо ээн черлерге, эрги Нарнияга турганы дег, шак-ла ыңдыг янзы-бүрү амытаннар чаштынып турган чүве-дир.

VI

АРГА-ЭЗИМДЕ ЧАШТЫНЫП ЧУРТТААН АМЫТАННАР

АМ КАСПИАНГА ЭҢ ААС-КЕЖИКТИГ ХҮННЕР келген. Кайгамчык хүннээрək эрген, шалың оыт-сигенге дүжүпкенде, ол морзук болгаш ийи гном-биле кады чорупкаш, арга ишти-биле дагларда бедик кертилекче көдүрлүп үнгөш, хүн херели шыва алган мурнуу ийже бада берген, а оон Арченландияның ногаан оргулааштары көстүп чыткан.

— Баштай үш Чоонмай адыгга баар бис — деп, Трам чугаалаан.

Олар аянда чингис шыва апкан коңгулдуг кырган ыяшче үнүп келгеннер. Мөөгүжей ыяш унун аспаа-биле үш катап хапкан. Кым-даа харыылаваан. Ынчан ол катап база хапкан. Иштинде хыйылааш үн: «Ырап чорунар, турар өй ам-даа келбээн» — дээн. А кажан морзук база бир соптарга, улуг эвес чер шимчээшкени ышкаш дааш дыңналып, эжик дег бир чүве ажыттыңган соонда, оон үш хүрең адыг карактарын чивеңнеткилеп көстүп келген. Оларга херектиң ужурун тайылбырларга (а ол хөй үе ээлеээн, чүге дээрге олар аажок уйгузураан болган), олар Нарнияның

хааны Адамның оглу болур ужурлуг деп Мөөгүжей-биле чөпшээрешкеш, Каспианны аажок өл болгаш чыпшынчак аксыдылы-биле ошкааш, аңаа ары чигири бергеннер. Каспиан ындыг эрте хлеб чокка ары чигири чиксевээн, ынчалза-даа ойталаары хүндүлел чок дээрзин билип турган. Соонда холдарын, арнын чуур ужурга таварышкан.

Оон олар оруун уламчылап чорза-чорза, бедик пөштер аразынга келгеннер. Ынчаарда Мөөгүжей: «Палыраа! Палыраашпай!» — деп кый дептерге, чорумалдар оларның бажының кырынга келгиже, бир будуктан өске будукче шурап кел чыткан диинни көрүп кааннар. Кызыл-сарыг, Каспианның кажан-бир шагда көргөн дииннериниң эң каас-чаражы диин болган. Ол диин орду садында анаа дииннерден оранчок улуг, бичежек ыт дег хемчээлдиг, а ооң карактарынче көрүпсүнерзе, ол чугаалап билир дээрзин дораан билип каар ийик силер. А берге чүве — ону канчап доктаадыры, бүгү дииннер ышкаш, ол диин шуугакчы турган чүве-дир. Ол доп-дораан Каспианны мендилээш, ооң тоорукка ынаан айтырган. Каспиан өөрүп четтиргеш: «Ынак мен» — дээн.

Палыраа тоорук эккээр дээш халып чоруй баарга, Мөөгүжей Каспианга: «Ынаар эвес, өскээр көр. Дииннерде бир диин бодунуң курлавырынче бар чыдырда (курлавыр кайдазын билип аар бодап турар дег сен), олче көөрү бак аажы кылдыр санаттырар» — деп сымыранган. Палыраа тооруктуг ээп келген,

Каспиан ону казып чип алган, а диин кижиге дугайында медээни арткан амьтаннарже дамчыдар бе деп айтырган. «Даваннарым черге дегбейн шимчээр-ле болгай мен» — деп, ол чугаалаан.

Мөөгүжей болгаш гном ол кончуг эки идея-дыр деп чөпшээрешкеш, эң элдеп аттарлыг амьтаннарже баар хөй-ле даалгаларны диинге бергеннер. Палыраа оларга дойлаашкынче база

Самнаар оймакка үш дүн эрткенде болур чөвүлелче чалалга дамчыдар ажурлуг турган. «Ол дугайында Чоонмай адыгларга база чугаала — деп, Трам немеп каан, — а оон башка бис оларны сагындыраарын уткан-дыр бис».

Оон олар Шылырааш аргада чеди алышкыже чорупкан. Трам өөрүн дагда кертилекче дедир аппарган, а оон соңгу ий-биле чөөн чүкче, даштар болгаш шивилер аразында караңгы оймакче эдерткеш чорупкан. Дыка үр чоруп келгеннер, Каспиан хенертен ооң будунун адаанда чер, бир-ле кижиге ынаар куду маска-биле соктап турган дег, сириңейнип турарын билип каан. Трам оларны доскаар дүвү хире хемчээлдиг калбак дашка чедире бергеш, ону буду-биле соктапкан. Элээн болганда, даш чыла берип, кара төгерик үт ажыттынган соонда, оон изиг агаар үнүп кээп, Трамга дыка дөмей гномнуң бажы бакылап келген. Олар ийилээн үр-ле чугаалашкан, гном, диин азы адыгга көөрдө, кайгааны аажок ышкаш болган, ынчалза-даа адак соонда бүгү бөлүктү бадып кээр кылдыр чалааннар. Чорумалдар караңгы чадалап чырык көрүп каггыжеге чедир бадып келгеннер. Чырык болза чалынналган хөрүк, а куй — дарганнаар чер болган. Ында чер адааның дамырак суу агып чыткан. Ийи гном дарганнаар хөрүк чанында турган, үшкүзү дөжүдө кызыдыр изидип каан демирни кыскаш-биле тудуп турган, а дөрткүзү ону маска-биле соп турган, база ийи гном бичии хаварык холдарын хирлиг союздук-биле чотпушаан, аалчыларже уткуй далаштыг кел чытканнар.

Каспиан дайзын эвес, а өңнүк деп оларны бүзүредип аарынга элээн үе негеттинген, ынчаарга адак соонда олар бир деңге: «Хаан делгерезин!» — деп алгыржыпкаш, шупту аалчыларга кайгамчык белектер — куяк камгалал хептер, бөрттер болгаш хылыштар берген. Морзук ындыг белектерден ойталап, ол аң

дээрзин, бир эвес дыргактар болгаш диштери ооң кежин бүдүн кадагалап шыдавас болза, ону кадагалаан-даа херээ чок дээрзин эскерген. Чепсек-херекселдерни дарганнап кылганы кончуг эки болган, ынчангаш Каспиан гномнар соп кылган хылышты ооң чанынга чевен борастап каан ышкаш көстүр хылыжының орнунга алырын аас-кежик деп көргөн. Чеди алышкы (олар кызыл-сарыг гномнар турган) Самнаар оймакка чедип кээрин аазаан.

Элээн болганда, Каспиан үдөкчилери-биле кады беш кара гномнуң кую турган кургаг сай-даштыг кашпалга келгеннер. Каспианны көрүп кааш, олар база кайгай берген, ынчалза-даа адак соонда оларның эң улуу: «Бир эвес ол Миразка удур болза, ону хаан деп хүлээп көөр бис» — дээн. А өскези: «Дагларже бедидир үне берээлиңер. Ында ийи магачын болгаш шулбус кадай чурттап турар. Оларны сеңээ эдертип эккеп болур бис» — деп немеп каан.

— Чок, херекчок — деп, Каспиан харыылаан.

— Мен база херекчок деп бодадым — деп, Мөөгүжей чугаалаан, — бистиң талавыска ындыг амытаннар турарын күзевес-тир бис.

Никабрик чөпшээрешпээн, а Трам биле морзук маргылдаага ажып үнген. Эрги Нарниядан чүгле эки эвес, а коргунчуг-даа амытаннар ам-даа үре-салгалдыг бооп турарын Каспиан кайгап каан.

— Бир эвес ол шаарланчак бөлүктү эккээр болзувусса, Аслан бистиң талавыста болбас — деп, олар кара гномнар куюндан үнүп келгенде, Мөөгүжей чугаалаан.

— А-а, Аслан! — деп, Трам кочулай аарак чугаалаан. — Силер-биле кады мээң турбазым ылап болгу дег боор.

— А сен Асланга бүзүрээр сен бе? — деп, Каспиан Никабриктен айтырган.

— Мен кымга-даа, чүү-даа чүвеге болза бүзүрээр мен — деп, Никабрик харыылаан. — Бир эвес ол каргыштыг каржы телмариннерни узуткап каар азы оларны Нарниядан үндүр сывырыптар-ла болза. Кым-даа, чүү-даа болза. Аслан азы Ак Кадай-даа болза, меңээ ылгал чок.

— Аяар, аяар — деп, Мөөгүжей чугаалаан, — чүнү чугаалап турарыңны билбес-тир сен. Ол Кадай Мираз болгаш ооң бүгү аймаандан-даа артык хоралыг дайзын турган.

— Ынчалза-даа гномнар дайзыны эвес — деп, Никабрик удурланган.

Оларның дараазында барган черинге ужуражылга оранчок өөрүнчүг болган. Олар чавызап бадып кээрге, даглар улуг шынаага азы дөвүн куду дажыг хемчигештиг аргалыг кашпалга орнун чайлап берген. Хемчигештиң эриин чүскүктелчек эм үнүш болгаш ыт-кады дуй үнген, а агаарны арыларның шиилээри долуп турган. Мөөгүжей: «Гленсторм! Гленсторм!» — деп кыйгырыштарга, Каспиан дуюглар даажы дыңнап каан. Дааш дыңзыза-дыңзыза, адак соонда шынаа бүрүнү-биле сириңейни берип, шырыштарны таптавышаан, Каспианның көргени бүгү амытаннарның эң улуг-чаагайлары — өндүр-бедик кижии-аскыр Гленсторм болгаш ооң үш оглу көстүп келген. Гленстормнун чырык хүрең быгыннары кылаңайнып турган, а калбак хөрөөн алдынналчак-кызыл-сарыг сал шыва апкан. Ол бүдүү-билир база чурагачы болгаш, оларның кээрин билип турган.

— Хаан делгерезин! — деп, ол алгыра каапкан. — Мен болгаш мээң оолдарым дайынга белен бис. Тулчуушкун кажан боорул?

Ол үеге чедир Каспиан-даа, өскелер-даа дайын дугайында таптыг бодап көрбөөн чүве-дир. Олар кижилер аалдарынче болгаш аргаже эмин эрттир ханылап кирип келген аңчыларже халдаашкыннар кылырын планнап турганнар. Колдуунда-ла олар арга-эзимнер болгаш куйларга боттары канчап амыдырап-чурттаарын база хоргадаан черинге эрги Нарнияны чоорту катап тургузарын бодап турганнар. Ынчалза-даа Гленстормнун сөстөриниң соонда шупту боданы бергеннер.

— Силер Миразты Нарниядан үндүр сывырар сорулгалыг езулуг дайын дугайында бодап тур силер бе? — деп, Каспиан айтырган.

— А оон ыңай чүл? — деп, кижии-аскыр чугаалаан. — Оон ыңай чүү дээш дээрги мындаагылар куяк хеп кедип, белинге хылыш астып турарыл?

— Ол болдунар бе, Гленсторм? — деп, морзук айтырган.

— Үе-шаг келген-дир — деп, кижии-аскыр харыылаан. — Мен сылдыстарны хайгаарап турдум, морзук, чүге дээрге мээң херээм хайгаараары, а силерниң — сактып артары. Тарва биле Аламбил сылдыстар дээрниң делгемнеринде ужуражы берген-дир, а черде Адамның оглу аң-меңни чагырар дээш база оларга аттар тыпсыр дээш катап база көдүрүлген-дир. Шаг-үе келген-дир. Самнаар оймакка бистиң чөвүлеливис шериг чөвүлели болур ужурлуг.

Киж-аскыр ону Каспиан болгаш бүгү өске амытаннар боданмайн-даа бүзүрей бээр кылдыр чугаалаан; олар ам дайынга тиилеп шыдаар бис деп, ону ыяап-ла эгелээр ужурлуг бис деп бүзүрей бергеннер. Хүн дүш чедип турган, ынчангаш олар киж-аскырлар черинге дыштанып олуруп алгаш, киж-аскырларның анаада чиир чемин — сула, яблоктар, ногаа аймаа болгаш быштакты чигеннер, арага-дарыны ишкеннер.

Оларның чедер дээни дараазында чер дыка чоок турган, ынчалза-даа кижилер чурттап турар суурну оюп эртер дээш дескинер орук-биле чоруур ужурга таварышканнар. Долгандыр кажаалап каан чылыг оргу шөлдерге чедип келгеннерде, кежээ-даа дүшкен. Мөөгүжей ногаан оът-сиген шыпкан чалда бичии үнгүр аксынга доктаагаш, ээзин кый депкен.

Үнгүрден Каспианның көөрүн барык-ла манавааны амытан — чугаалап билир күске бажын уштуп келген. Ол анаа күскелерден улуг болбайн канчаар, артыгы даваннарынга турда, ооң узуну үжен сантиметр чедип турган. Ооң кулактары барык-ла тоолайныы ышкаш узун (оранчок калбак-даа болза) болган. Адын Рипичип дээр, хөглүг болгаш эрес-дидим күске чүведир. Быктында ол селемелиг, бодунуң узун чаак салын, эрин салы ышкаш, долгап алган чоруур. «Мында он ийи бис, дээрги мындагылар — деп, ол эрестиг болгаш аянный мөгейбишаан чугаалаан, — мен бодумнуң бүгү дайынчы бөлүүмнү силерниң бүрүн эргенерге хүлээдирим бо». Каспиан каткызын арай деп тудуп алган (ону чедишкинниг кылган-даа): Рипичиптиң бөлүү бүрүнү-биле кымның-даа көдүрүп шыдаары хапка чайлыг сыңа бээр боор деп ол бодаан.

Ол хүн Каспианның ужурашкан амытаннарын үр-ле адап санап болур — Хүүрекпен дедир-даван, Азыглыг үш алышкы (олар Мөөгүжей ышкаш морзуктар турган), Камилло койгун,

Теннигбей чараа-чечен. Адак соонда чорумалдар ам-на оргу оът-сигенниг оймак кыдыында бедик шарланнар долганган суг бажынга дыштаныр аргалыг болганнар. Хүн ажып турган болгаш, шарланнарның хөлегелери оймакты кежилдир шөйлүп чыдыпкан: чечектер хагдынчы берген, а тааннар дүннээр черинче ужуп чорупкан. Олар ап чораан аьш-чемин чип алганнар, Трам даңазын тиге берген (Никабрик таакпылавас турган).

— Бир эвес ыяштар болгаш суг ээлери база оттуруп шыдапкан болзувусса, бөгүн дыка-ла эки ажилдаан боор-дур бис — деп, морзук чугаалаан.

— А ону кылып болур бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Чок — деп, Мөөгүжей харыылаан, — оларны чагырар эрге бисте чок. Кижилер бо чуртче келгеш, ыяштар ужуруп, дамырактар чүдөдип эгелээн соонда, ыяш, суг ээлери кыстар ханы уйгуже дүлнү берген. Кым билир боор — олар катап база оттуп шыдаар бе? Ол биске кончуг улуг чидириг-дир. Телмариннер аргадан дыка коргар, бир эвес ыяштар килеңнээш, оларже шимчеп үнүптер болза, кортканындан угааны солуудап, Нарниядан шыдаар-ла шаа-биле дүрген чоруй баарлар.

— Бо аңнарның сагыжын чүү дээрил аан! — деп, ол бүгүге бүзүревес Трам чугаалаан. — Ыяштар болгаш суг баштары-биле кызыгаарланган херээ чүл? Даштар база кырган Миразче боттары октатгынып эгелээр болза, оон-даа эки эвес бе?

Морзук харызынга чүгле «хм» деп каан, оон дыка үр ыржым дүжүп, кажан Каспианга арганың ханызындан кошкак хөгжүм үнү дыңналган ышкаш сагындырганда, ол барык-ла удуп калган турган. Уйгу-дүжүм-дүр деп шиитпирлээш, ол өске талазынче андарлып алган; ынчалза-даа ооң кулаа черге дээптери билек, ол кошкак тепсээшкин болгаш барабан догдураажын дыңнап каан. Оол бажын көдүрүп келген. Шимээн оожургай берген, ынчалза-даа хөгжүм үнү тода дыңналып турган. Лимбилерге ойнаан ышкаш болган. Каспиан Мөөгүжейниң аргаже кезе көрүп орарын эскерип каан. Оймакты айның чидиг чырыы шыва апкан; оол бодаанындан хөй үени удуп эрттирипкени илдең. Хөгжүм үнү чоокшулап-ла орган, ынчалза-даа аялга ам-даа тода эвес, хөй санныг чиик буттарның тепсенгени дыңзып кел чыткан. А оон ам-на Каспианның бүгү назынында бодап келген амьтаннары арга иштинден ай чырыынче самнап үнүп келгеннер. Олар

гномнардан бичии-ле дап, ынчалза-даа аянныг болгаш ырбыскын көстүр болганнар. Дыдыраш баштарда бичежек мыйысчыгаштар көзүлгөн, мага-богтар бел-кежиктен өрү чанашагаш боорда, бүлүргей чырыкта чайынналып турган, буттар өшкүнүү дег.

— Кижихуналар! — деп, тура халывышаан Каспиан алгыра каапкан, ол өйдө олар ону бүзээлеп келген. Байдалды оларга үр тайылбырлаан херээ чок бооп, олар Каспианны дораан-на хүлээп апкан. Чүнү кылып турарын медереп билбейн чыткаш-ла, оол кижихуналар-биле кады самнап бөөлдени берген болган. Трам ындыг чиик, суук шимчеп шыдавас-даа болза, база самнай берген, Мөөгүжей безин шупту амьтаннар-биле кады кандай шурап эгелээн. Чүглө Никабрик туружундан шимчевейн, ыыт чок хайгаарап турган. Кижихуналар Каспианны дескиндир шуражып, шоорларга ойнап турганнар. Оларның элдептиг, чаңгыс угда муңгаргай болгаш хөглүг кылдыр көстүр арыннары ооң арнынче чоокшулап кээп турган; оларның хөйү аажок: Ментиус, Обентиус, Думнус, Волнус, Волтинус, Гирбиус, Нименус, Наусус болгаш Оскунс. Палыраа шуптузун чыып эккелген.

Каспиан дараазында эртен оттуп келгеш, ол дүш эвес-тир деп арай боорда бүзүрөөн; ынчалза-даа оът-сиген адыр дуюгларның бичии истери-биле шыптынган болган.

VII

ЭРГИ НАРНИЯ АЙЫЫЛДА

КАСПИАН БОЛГАШ ООҢ ЭШ-ӨӨРҮНҮҢ КИЖИ-хуналарга таварышкан чери Самнаар оймак болбайн канчаар, олар аңаа Өндүр улуг Чөвүлел болур дүнге чедир артып калганар. Каспиан ам сылдыстар адаанга удуп, булак суун ижип, чүгле тооруктар болгаш чимистер чип чурттай берген. Ооң мурнунда тажы торгу ак-чоорганнарлыг, хевистерни долдур азып каан ор-дуга чалчалар эккелген алдын-мөнгүн тавактардан аьш-чем чип чаңчыгып калган, ынчангаш мынчаар чурттаары аңаа чаа чүүл болган. Ынчалза-даа аңаа кажан-даа ындыг эки болуп көрбээн. Кажан-даа ооң уйгузу ынчаар ханып көрбээн, аьш-чем ындыг амданныг болбаан: ооң мага-боду дадыга берген, а арнында хаан-зыг шинчи көстүп келген.

Өндүр улуг дүн дүжерге, Каспианның элдептиг албатылары оймакче — чаңгыстап, ийилеп, үштеп, бүдүн-бүдүн бөлүктөп — дуокаа эртип чыгып эгелээн. Айдыңы аажок бооп, албатыларының чеже хөйүн көргөш база оларның амыр-мендизин дыңнааш,

ооң чүрээ кедергей өөрээн. Оолдуң таныжып ап четтигипкен амытаннары шупту мында болган: Чоонмай адыглар, кызыл-сарыг болгаш кара гномнар, дедир-даваннар болгаш морзуктар, койгуннар болгаш чараа-чеченнер, база ооң ам-даа көрбээни өске амытаннар — дилгилер дег кызыл-сарыг беш кижиге-хуна, дижинге чедир чепсегленген болгаш трубаның өткүт үнүнге үдеткен базып турар чугаалап билир күскелерниң бүдүн бөлүү, элээн каш үгү, Кускуннут дагдан келген кырган Кускун. Сөөлүндө кижиге-аскырлар-биле кады (Каспианның тыныжы безин бачымнай берген) эң улуг эвес, ынчалза-даа езулуг даг-кижи — Өлүг даг чурттуг Казыргы-Тей чедип келген. Ол ооргазынга бүдүн хаар-жак долу, далай аарындан араан дег, хөөн булгандыр чайга-дып каапкан гномнарны чүктеп эккелген.

Чоонмай адыглар баштай найыр-дой боорун, а оон, ар-галыг болза даарта, чөвүлел боорун күзээннер. Рипичип болгаш ооң күскелери чөвүлел-даа, дой-даа манап болур, а ол-ла дүне Миразтын ордузунче хөмө таварып кирер херек деп санап турганнар. Палыраа болгаш өске дииннер: «Хары угда чугаа кылып база чемненип шыдаар бис, ынчангаш чөвүлел биле дойну чүгө бир угда эрттирип болбазыл» — дээннер. Дедир-даваннар чүнүң-даа мурнунда оймакты дескиндир оңгар казып аарын саналдааннар. Кижиге-хуналар байырланчыг самдан эгелеп аары эң дээрле деп бодап турганнар. Кырган Кускун бүгү чөвүлелди кежээки чемге чедир эрттирип болбас дээрзинге адыглар-биле чөпшээрешкеш, сөс ап, кыска чугаа кылыр чөпшээрел дилээн. А Каспиан, кижиге-аскырлар болгаш гномнар ол саналдарның шуптузун хүлээп албайн, ам дораан езулуг шериг чөвүлели эрттирерин шудургу негээннер.

Кажан бүгү чыышты улуг төгерик кылдыр оожум олуруп аарын дугуржуп алганда база «Ыгташпаңар! Шупту ыгташпаңар, хаан чугаалаары ол-дур!» — деп ыңай-бээр алгырып халып турган Палырааны арай деп соксадып алганда, Каспиан арай хөлзөй аарак туруп келген. «Нарниязылар!» — деп, ол эгелеп алгаш, уламчылап шыдаваан, чүгө дээрле ол өйдө Камилло койгун: «Ыгташпаңар! Мында бир черде кижиге бар-дыр» — дээн.

Олар дээрле оваарымчалыг, оларны аңнап турарынга чаңчыга берген аңнар турган, ынчангаш, даш көжээлер дег, шимчевейн турупканнар. Аңнар Камиллонун айтып турган черинче думчуктарын шиглеп, чыт хакканнар.

— Кижинии ышкаш чыттыг, ынчалза-даа шуут кижии база эвес-тир — деп, Мөөгүжей сымыранган.

— Ол чоокшулап кел чыдыр — деп, Камилло чугаалаан.

— Ийи морзук болгаш үш гном, чаларыңар кезенип алгаш, аңаа уткуштур дыңналбас кылдыр барыңар — деп, Каспиан айыткан.

— Че, бис ону уткуптар бис — деп, согунун киришке таарыштырбышаан, бир кара гном дүндүйүп чугаалаан.

— Бир эвес ол чааскаан болза, атпаңар — деп, Каспиан немеп каан. — Тудуп эккелиңер.

— Чүгө? — деп, гном айтырган.

— Сеңээ канчаар дужааганыл, ынчаар күүсет — деп, Глен-сторм кижии-аскыр чугаалаан.

Үш гном болгаш ийи морзук шимээн үндүрбезин кызыдып, оймактың соңгу-барыын кыдыында ыяштарже маңнап бар чыдырда, шупту ыыт чок манап турган. Оон өткүт кыйгы:

— Тур! Мында кымыл? — дээн соонда, бир гном хертен шурай берген, хензиг болгаш, Каспианның кончуг эки билири үн:

— Бүгү чүве анаа, бүгү чүве анаа, мен чепсек чок мен. Күзээр болзуңарза, холдарымдан тудуп алыңар, төлөптиг морзуктар, чүгле ызырбаңар. Мен хаан-биле чугаалажыйн дээш — дээн.

— Корнелиус башкы! — деп өөрүшкүлүг алгырыпкаш, бодунуң кырган башкызын уткуп аар дээш, Каспиан бурунгаар халый берген. Шупту долгандыр бөлүгөлип келгеннер.

— Тьфу! — деп, Никабрик хыйланган. — Саттыныкчы гном. Хирелиг хей, эки-даа эвес, багай-даа эвес. Хылыжымны оң боскунче киир шанчыптайн бе?

— Оожурга, Никабрик — деп, Трам чугаалаан, — ада-өгбезиниң кандыг болганы дээш ол буруу чок.

— Ол дээрге мээң амы-тыным камгалап каан эң эки өңнүүм-дүр — деп, Каспиан тайылбырлаан. — Ооң-биле харылзажыр хөңнү чок амытан мээң шеримни доп-дораан каапкаш барып болур. Хайыралыг башкы, мен силерни катап көргеним дээш аажок өөрүп тур мен. Бисти канчап тып чедип келдиңер?

— Эң бөдүүн илби-шиди ажыгладым, дээрги мындаагылар — деп, дүрген кылаштаанындан тыныжы бачыдап турар эртемден эгиштевишаан тайылбырлаан. — Ынчалза-даа ам ону чугаалажыр чай чок-тур. Бис моон доп-дораан чоруур ужурлуг бис.

Силерни садыпкан, ынчангаш Мираз халдап үнүпкен. Даарта дүшкө чедир бүзээледип алган турар силер.

— Садыпкан! — деп, Каспиан алгыра каапкан. — А кым?

— Чигзиниг чок, кандыг-бир саттыныкчы гном боор — деп, Никабрик чугаалаан.

— Силерниң Чүгүрүүнөр — деп, Корнелиус тайылбыр-лаан. — Ынчалза-даа күжүр малда буруу чок. Силер эзерден чайлып, кээп дүжериңерге, аьдынар ордунуң мал кажаазынче ээп келбейн канчаар чүвөл. Ынчан дезипкениңер илерей берген. Миразтың эрии-шаажы өрээлинге айтырыгларга харыылаवास дээш чиде хона берип, илбилиг кристалл дузасы-биле силерни кайыын дилээрин белени-биле даап билдим. Дүүн аргага Миразтың истекчилерин хүнзедир көрүп келгеш, ооң шерии бээр үнүпкенин билип кагдым. Силерниң чамдык, хм, хайнак эвес гномнарыңарда аргага чурттаар арга-мергежил хөй боор деп бодаар турган мен. Бо черни долгандыр дыка хөй ис арттырып каан болдуңар. Улуг частырыг-дыр. Кандыг-чүү-даа болза, Мираз эрги Нарния, ооң идегеп турганы дег, шуут-ла ээнзиреп калбаан дээрзин билип кааш, хөделип кирипкен-дир.

— Ур-пра! — деп, бир-ле амытанның чиңге болгаш өткүт үнү эртемденниң мырыңай будунуң адаандан дыңналган. — Тулчуп үнөр-дир! Мен чүгле мени база мээң бөлүүмнү хаан бурунгаар тургузуп каарын дилээр-дир мен.

— Бо чүл? — деп, Корнелиус айтырган. — Дээрги мындаагылар бодунуң шерииңче шерги азы ымыраа хүлээп ап турар чоор бе? — Ол ээккеш, көстүк өттүр топтап көргөш, каттыра каапкан. — Арзылаң ады-биле даңгыраглап тур мен — деп, ол чугаалаан, — күске ышкажыл. Дээрги күске, силер-биле чоок таныжып аарын күзээр-дир мен. Ындыг эрес-дидим аң-биле ужуражыры меңээ улуг алдар-хүндү-дүр.

— Мээң найыралым силерге бараан болзун, эртемден кижини — деп, Рипичип сыйтылаан. — Кандыг-даа гном азы дагкижи силер-биле хүндүлээчел болбас болза, мээң селемем дугайында утпас ужурлуг.

— Ол бүгү мелегей чүүлдер чугаалажыр чай бар чүве бе? — деп, Никабрик айтырган. — Бистиң планнарывыс кандыгыл? Тулчур бе азы дезер бе?

— Херек болза, бис тулчур бис — деп, Трам чугаалаан. — Ынчалза-даа амдызыңда белеткеливис багай-дыр, бо чер база камгаланырыңга арай таарышпас-тыр.

— Дезер бодалга таарышпас-тыр мен — деп, Каспиан удурланган.

— Дыңнаңар, ону дыңнаңар — деп, адыглар ышкыштап чугаалаан. — Чүнү-даа кылып турар болзувусса, дезип маңнаvas ужурлуг бис, ылаңгыя кежээки чем мурнунда азы оон соонда дораан.

— Баштай дезе берген амытан сөөлүндө база албан дезер эвес — деп, кижиде аскыр чугаага киржи берген. — А чүге бис боттарывыс туруш шилип алыр орнунга, оларның шеринге туруш ээлеп аарын чөпшээрээр ужурлуг бис? Боттарывыс тааржыр чер тып алганывыс дээр боор.

— Кончуг мерген угаанныг бодал-дыр, дээрги хааным — деп, Мөөгүжей чугаалаан.

— Дээрги мындаагылар — деп, Корнелиус саналдап эгелээн, — а ол ышкыш силер бүгүдө, янзы-бүрү амытаннар. Мен бодаарымга, бис чөөн чүкче, хемни куду алзы арга-эзимче көжер ужурлуг бис. Телмариннер ол черни көөр хөңнү чок. Олар далайдан база оон чедип кээп болур бүгү чүведен кезээде коргар турганнар. Ынчангаш олар аңаа кончуг улуг аргалар өзүп үнерин болдурганнар. Бир эвес тоолчургу чугаалар шынын чугаалап турар болза, эрте-бурунгу Кэр-Паравел орду хемниң аксында турар. Ол чер дайзыннарывыска эвес, а биске дузалаар. Бис Асланның базырык-тейинче чоруй баар ужурлуг бис.

— Асланның базырык-тейи? — деп, элээн каш үн дыңнаган. — А ол чүү деп чүвөл?

— Ол болза өндүр улуг аргаларның кыдыында турар, нарнияжыларның эрте-бурунгу үеде хуулгаазын Даш турган черде — ол ам-даа ында бар чадавас — оваалап тургузуп кааны дыка улуг тей-дир. Ол тейни өдүглер болгаш аргыжар черлер бүрүнүбиле үттеп каапкан, а Даш төп куйда турар. Базырыкка бистиң курлавырларывыс сыңа бээр, а чаштынар черлер хереглээрлер азы чер адаанга чурттап чаңчыгып калганнар куйларга чурттап туруп аар. Артканнарывыс аргага чурттаар. Херек апарганда, бүгү амытаннар (хүндүткелдиг даг-кижиден аңгыда) тей иштинче чаштына бээр, бис аңаа аштан өске бүгү айыылдардан камгалалдыг боор бис.

— Бистиң аравыста эртемден кижиде бары эки-дир — деп, Мөөгүжей чугаалаан.

А Трам думчуктап хыйланган: «Мөөннер болгаш мөөгүлер! Бистиң баштыңнарывыс кадайлар ыткан шаандагы тоолдар

дугайында эвээш бодап, а аьш-чем, хүнезин болгаш чепсегле-ниишкин дугайында хөй бодаарын күзээр-дир мен». Ынчалза-даа шупту амытаннар Корнелиустуң саналын хүлээп алгаш, олла дүне шимчеп үнүпкеннер. Хүн үнер душта, олар Асланның базырык-тейинге чеде бергеннер.

Ол чер шынап-ла ыдыктыг бодалдарны оттуруптар болган. Тейниң бажында бопурук ногаан дөңнү шагда-ла ыяштар дуй үнген. Иштинче кирер эжик бар. Өдүглерни сактып албаан шаанарда, оларга аза бээри көңгүс белен. Ханаларны оргу хоюг даштар-биле шап каан, Каспиан караңгыда Арзылаңның дүрзүзү катаптаттынып-ла турар чуруктар, нарын уулзалар болгаш хээлерни арай деп ылгап көрген. Ол бүгү аңаа ол дугайында кижизидикчи кадайның чугаалаанындан-даа эрте-бурунгу Нарнияга хамааржып турган.

Олар базырык-тей иштинге база ону долгандыр турумчуп алганда, чедимче оларның холунче кирбестей берген. Мираз хаанның хайгыылчылары удавайн оларның чаа хоргадап черин тып чедип келген, хаан шерии-биле арга кыдыынга туруп алган. Болганчок-ла ындыг боору дег, дайзыннар оларның бодап турганындан күштүг болган. Чүс шериг соондан чаа-чаа чүс шериглер кээп-ле турарын көргөш, Каспианның чүрээ даамчырай берген. Миразтың улузу аргалардан коргар-даа болза, хаанның бодундан коргары оон күштүг болгаш, ооң дужаалын езугаар, нарнияжыларны аргаже улам хандыр, чамдыкта мырыңай базырык-тейге чедир кызып кел-ле чытканнар. Каспиан болгаш өскелер үнүүшкүннер кылып, халдап турбайн канчаар. Олар ынчалдыр хөй хүннерде, дүннерде безин чаалажып келгеннер, а оон Каспианның шерии аштырып эгелээн.

Адак соонда оон дора чүү-даа турбас кончуг багай дүн дүшкен: чаьс хүннү бадыр чаггаш, чүгле дүн ортузунда соксап, өл-шык болгаш соокка орнун чайлап берген. Ол эртен Каспиан улуг тулчуушкун чоокшулап оарын, хамык идегел ол тулчуушкунда дээрзин билип каан.

Даң бажында ол гномнар-биле кады хаанның шерииниң оң эктинче халдап кирген, а тулчуушкуннун кидин үезинде Казыргы-Тей даг-кижи, кижиди-аскырлар болгаш өске-даа күштүг аңнар өске таладан келгеш, хаанның шерииниң оң эктин үзе кириптер ужурлуг турган. Ынчалза-даа чүү-даа бүтпээн. Даг-кижилерниң угааны чер албас дээрзин (ол дугайында кым-даа

сактып албаан болгаш) Каспианга кым-даа сагындырбаан чүведир. Күжүр Казыргы-Тей, арзылаң ышкаш эрес-дидим-даа болза, угааны-биле езулуг-ла даг-кижи турган. Ол таарымча чок үе болгаш таарышпас черни шилип алган, түннелинде ооң-даа бөлүү, Каспианның-даа бөлүү дайзынга улуг чидириг таварыштырбайн, боттары дыка когарааннар. Элээн каш адыг балыглаткан, кижикаскыр база, а Каспианның бөлүүндө ханын төкпээн каш-ла амытан бар. Ам муңгаргай бөлүк кежээки чемин чири-биле ыяштар адаанга мөөңнежип келгени бо.

Бүгүдөдөн эң муңгаргайы даг-кижи боду болган. Буруудан дээрзин ол билип турган, ынчангаш улуг карак чаштарын төп, ыыт чок олурган. Карак чажы ооң думчуунуң бажында дамдылаштыр чыгып кээп, ол дамды чаа-ла кургап, удумзурап эгелээн күскелер чыдынынче ыыткыр чайт кыннып кээп дүшкен. Күскелер сугну дүжүр силгиленип, бичии чоорганнарын сытудуп, чүк башка тарай маңнажып, даг-кижиден өткүт, доңгун үннер-биле: «Бис ол чокка-ла көк мөөн кылдыр өде бергенивисти көрбөс сен бе?» — деп айтырып турганнар. Оон өске амытаннар оттуп келгеш, күскелерге олар дээрге концерт бөлүү эвес, а хайгыылчылар дээрзин чугаалап, боттарын оожум алдынарын дилээннер.

Казыргы-Тей муңгаралга алзып ораарыга аңаа кым-даа шаптык катпас чер дилеп, бут баштап кылаштап чорупкаш, бирле амытаннның кудуруун базапкан, а ол (дилги ышкаш болган) даг-кижини ызырыпкан. Шупту бужурганып калганнар.

А базырык-тейниң иштинде хуулгаазын чажыт өрээлде Каспиан хаан, Корнелиус, Мөөгүжей, Никабрик болгаш Трам чөвүлежиپ органнар. Эрте-бурунгу үеде кылган чоон адагаштар дээвиирни тутуп турган. Төвүндө Даш боду — дап-дал ортузундан чара шаптырыпкан, кандыг-ла-бир бижиктер-биле шыштырган Даш Ширээ — бо турган. Даш Ширээниң кырында базырык-тейни оваалап кагбаанда-ла, чүс-чүс чылдарның чаъзы, хады болгаш хары бижиктерни бүрүнү-биле балап каапкан болган. Олар Ширээ артынга эвес — ол эмин эрттир ыдык-ла болгай — а арай кыдыында чудуктар кырынга, бөдүүн ыяш стол артынга олурганнар, ооң кырында бөдүүн дой чырыткы оларның куу арыннарын чырыдып база ханаларже улуу аажок хөлөгелерни октап турган.

— Бир эвес дээрги мындаагылар Эдиски ажыглаар деп турар болза — деп, Мөөгүжей чугаалаан, — ол үе келген-дир.

Каспиан бодунуң эртинезиниң дугайында каш хонук бурунгаар оларга чугаалаан турган.

— Ийе, бис улуг бергедээшкинде-дир бис — деп, Каспиан харыылаан. — Ынчалза-даа бисти оон-даа дора байдал манап турар чадавас, а бис Эдискини ам ажыглап кааптар деп турар-дыр бис.

— Ынчалдыр бодаар болза — деп, Никабрик удурланган, — дээрги мындаагылар хөлүн эрттир орай апаарын манап аар-дыр.

— Мен ооң-биле чөпшээрержир мен — деп, Корнелиус башкы чугаалаан.

— А сен чүү деп бодаар сен, Трам? — деп, Каспиан айтырган.

— Мени алыр болза — кызыл-сарыг гном ол бүгү маргылдааны шуут тоомча чок дыңнап турган, — дээрги мындаагылар мээң Эдиски дугайында, шак ол чара шаптырган Даш дугайында, силерниң өндүр улуг хааныңар Питер дугайында, силерниң Аслан арзылаңыңар дугайында — ол-ла бүгү хоозун чүве дугайында чүнү бодап турарымны билир болгай. Меңээ дээрги мындаагыларның кажан Эдиски этсири хамаан чок. Чүглө шеригге ол дугайында чугаалавазын негеп тур мен. Хуулгаазын дузага идегээр сагышка алзып аары, а оон хөөн калыры, мен бодаарымга, багай боор ийик.

— Ынчаарга Асланның ады дээш Сүүзен кадынның Эдискизин этсир бис — деп, Каспиан чугаалаан.

— База бир чүүлдү өөренип көөр херек, дээрги мындаагылар — деп, Корнелиус чугаалаан, — дуза кандыг хевирлиг кээрин билбес-тир бис. Эдиски далай ындындан Асланның Бодун кыйгырыптары чадавас. А мен бодаарымга, ол болза, шынап-ла, Дээди Хаан Питер болгаш эрткен үеде ооң-биле кады чагырып турган күчүлүглер болур боор. Кандыг-даа болза, дуза ылап-ла бо черже чедип кээр деп бүзүрелдиг болбас ужурлуг бис...

— Силер кажан-даа ынча хөй шынныг сөстөр чугаалап көрбөөн силер... — деп, Трам эгелеп алган.

— Мен бодаарымга — деп, эртемден кижини уламчылаан, — олар азы Ол Нарнианың бир-ле эрте-бурунгу черинге кээр боорлар. Бистиң ам турар черивис дыка эрте-бурунгу хуулгаазын чер-дир, ынчангаш бодап-даа көөрге, ол маңаа болур боор. Ынчалза-даа өске ийи чер база бар. Бирээзи — Фонарьлыг адагаш оргулаажы, хемниң бажында, Кундустар боогдалындан чөөн чүкте, тоолчургу чугаа езугаар, хаан уругларның Нарнияга эң

баштай көстүп келген чери. Өскези хем аксында, оларның Кэр-Паравел ордузу турган черде турар. А бир эвес Аслан Боду кээр болза, Ону Кэр-Паравелге уткааны дээр, чүге дээрге бүгү бурунгу чугаалар езугаар, Ол — далай ында чурттуң Чагырыкчызының Оглу болур база оон чедип кээр турар. Мээр бодалым-биле, бис ийи аңгы черже — Фонарьлыг адагаш оргулаажынче база хем аксынче, оларны азы Ону дилеп тывар дээр, төлээлекчилер чорудар ужурлуг бис.

— А мен бодаарымга — деп, Трам химиренген, — ол мелегей чоруктуң баштайгы түңнели — ийи дайынчыны чидеривис болур.

— Кымнарны чорутса эки деп бодаар силер, Корнелиус башкы? — деп, Каспиан айтырган.

— Диңнер кымдан-даа артык тааржыр — деп, Мөөгүжей чугаалаан. — Олар дайынның ээлеп алган девискээрин таварты эскет чок эрте берип шыдаар.

— Бистиң хамык диңнеривис (а олар ындагы-ла хей эвес) — деп, Никабрик удурланган, — эмин эрттир бодал чок-тур. Ындагы херекти бүзүрөп боорум чаңгыс-ла диң — Палыраа.

— Ынчаарга Палырааны чорудуптаалыңар — деп, Каспиан чөпшээрешкен. — А өске төлээлекчи кым боорул? Сээр барып бооруңну билер мен, Мөөгүжей, ынчалза-даа дыка оожум кылаштаар-дыр сен. Силер база, башкы.

— Мен барбас мен — деп, Никабрик чугаалаан. — Шак бо аңнар болгаш кижилер аразында гномнарга чөптүг хамаарылга көргүзүп турарын хайгаарап шыдаар гном турар ужурлуг.

— Динмирээштер болгаш дилгилер! — деп, Трам хорадап алгырган. — Хаан-биле канчаар чугаалажып турарың ол?! Мени чорудуштуңар, дээрги мындаагылар, мен барайн.

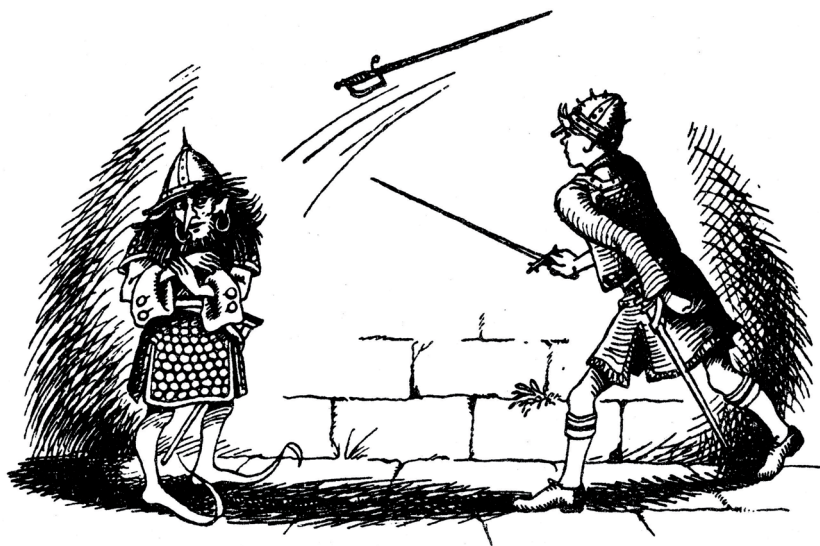
— Меңээ сен Эдискиге бүзүревес кылдыр сагындырганың кай — деп, Каспиан кайгай берген.

— А мен бүзүревес-даа мен, дээрги мындаагылар. А оон чүл ынчаш? Мен маңаа тургаш дег, хоозун чүве сүрүп, хат тудуп алыр деп чорааш, база белени-биле өлүп каап болур мен. Силер мээң хааным-дыр силер. Сүме кадары биле дужаалдар күүседириниң аразында ылгалды билир мен. Силер мээң сүмемни дыңнадыңар, ам дужаалдар күүседир үе келген-дир.

— Мен ону кажан-даа утпас мен, Трам — деп, Каспиан чугаалаан. — Палырааны келдиртиптиңер. А мен кажан Эдиски этсийн?

— Даң бажын манап алза эки боор деп бодай-дыр мен, дээрги мындаагылар — деп, Корнелиус харыылаан. — Ол шак-үе Ак илби-шиди кылырынга чамдыкта ужур-уткалыг болур чүве.

Бичии болгаш, Палыраа чедип кээрге, аңаа даалганы тайылбырлап бергеннер. Ол, өске өөрү дииңнер ышкаш, эресдидим, шиитпирлиг чорук, сорук-күш болгаш опчок чорук-биле (менээрге чорук дивес-ле болза) долдунган турган, ынчангаш чедир дыңнавайн чыткаш-ла, ыңай боор деп барган. Ол Фонарьлыг адагаш оргулаажынче, кажан Трам хем аксынче бодунуң дииңниинден кыска аян-чоруун эгелээри шакта, маңнап чоруптар кылдыр дугуржуп алганнар. Ийи төлээлекчи далаштыг чөмнени каапкаш, хаанның, морзуктуң болгаш Корнелиустуң өөрүп четтирген сеткил хайныышкынныг сөстөринге үдетпишаан чорупканнар.

VIII

УРУГЛАР ОРТУЛУКТУ КАНЧАП КААПКАШ БАРГАННАРЫЛ

— ЫНЧАНГАШ — ДЕП, ТРАМ ЧУГААЛААН (ЧҮГЕ дээрге силерниң билип алганыңар дег, чоғум-на ол гном бо төөгүнү Кэр-Паравелдин үрелип бузулган залыңа чугаалап берип турган), — ынчангаш мен-даа карманымче ийи хлеб карты суп алгаш, бижектен өске, бүгү чепсээмни каапкаш, даң бажында аргаже чорупканым ол. Хөй-ле шак калгып келгеш, хенертен чуртталгамда кажан-даа дыңнавааным дааш дыңнап каан мен. Ийе, ону уттур ужурум чок. Ол дааш агаарны дола берген, диң-мирээшкин ышкаш, чүгле оон узун-суук, сериин болгаш, сугда ойнаан хөгжүм дег, тааланчыг база арга сириңейни бээр күштүг дааш болган. Мен ынчан иштимде: «Бир эвес ол Эдиски болбаан болза, мээң кырым сынзын» дээн мен. Хаан чүге ооң мурнунда ону эдиспээнин кайгадым...

— Каш шакта ол дыңналды? — деп, Эдмунд айтырган.

— Тос шак биле он шак аразында — деп, Грам харыылаан.

— Таптыг-ла бис станцияга турувуста-дыр! — деп, билип каапкан көрүштерин солчушпушаан, уруглар дыңзыдыр чугаалаан.

— Уламчылап көрүнерем — деп, Лүүси гномга чугаалаан.

— Че, чугаалааным дег, кайгай берген мен, ынчалза-даа бир шаам-биле дүрген шимчеп бар-ла чыгтым. Дүннү өттүр чоруп келдим, а оон, барык-ла чырый бергенде, хемниң ээтпээн кызырып кааптар дээш ажык черлеп эрте бээрин диттигиптер ышкажым чүл (мээң угааным даг-кижиниинден улгатпас дег аан). Мени аңаа туда шаап алдылар. Шериглер безин эвес, а ол черде Миразтың сөөлгү чөленир туружу болур бичии шивээ кадарган сыңзыг кырган мелегей. Мээң дугайымда шынны олар билип албаанын чугаалааш-даа канчаар, ынчалза-даа гном-дур мен, оларга ол-ла четчир болган. Лилиялар болгаш лилипуттар! Оларның удуртукчузунуң ындыг сыңзыг, мелегей болганы меңээ айлашкан де. Өске кым-даа болза мени анаа-ла шанчып каар ийик, а ол коргунчуг кеземчеге таварыштырар деп — «хей чүвелерже» езулалды бүрүнү-биле сагывышаан чорудуптар деп шиитпирлээн. А оон бо аныяк хайырааты кыс (ол Сүүзенче айыткан) бодунуң чазын ажыглапты — чугаалаарын чөпшээреп көрүнер, ол-даа тергийн адыышкын болду — а оон мында олуарывыс бо-дур. Чүгле оларның алгаш барганы мээң бижээм чок-тур.

Гном даңазын кактап каапкаш, катап база таакпы тип алган.

— Өршээ-дадай — деп, Питер чугаалаан, — шак ол Эдиски — сээң эдискиң аан, Сүү, дүүн эртен бисти платформада сандайдан дүжүр тыртыпкан-дыр! Ол ындыг болган деп билдингир-даа болза, бүзүрээри берге-дир.

— Чүге анаа бүзүрөвейн тур сен, билбес-тир мен — деп, Лүүси чугаалаан, — илби-шидиге черле бүзүрээр болзуң-за аан. Төөгүлөрниң шуптузунда илби-шиди кижилерни бир черден өскезинче көжүрүптер деп чугаалавайн турар ийик бе? «Бир болгаш муң дүне» деп тоолда илбичи кижини кыйгырыптарга, ол чедип кээрин сактып келиңер даан. Бис база ынчалдыр боже келген-дир бис.

— Ийе харын — деп, Питер чугаалаан, — ол төөгүлөрниң шуптузунда бистиң делегейде кый деп турар бир-ле кижини бар болгаш, джинн кайыын кээп турарыл деп кым-даа боданмас

болгай, ынчангаш мен бодумну ындыг чиктиг кылдыр медресе билип тур мен.

— Бис ам джинниң чүнү медресе билип турарын даап бодап болур бис — деп, Эдмунд аяр каттырган. — Сени мынчалдыр кыйгырыптып боорун билип аары ындыг-ла эки эвес-тир. Ачавыстың телефонга чагырткан амыдырал дугайында чугаалап турарындан-даа дора чүве-дир оң.

— Ынчалза-даа Аслан ону күзеп турар болза — деп, Лүүси чугаалаан, — бис маңаа туруксаар-ла болгай бис.

— А чүнү кылыр бис? — деп, гном айтырган. — Мен бодаарымга, Каспиан хаанче эглип, дуза келбес дээрзин чугаалазымза эки боор деп бодап тур мен.

— Канчап келбес чүвөл? — деп, Сүүзен кайгай берген. — Бүгү чүве болдуна берди ышкажыл. Бис мында-дыр бис.

— Хм... хм... ийе... ону көрүп тур мен — деп, гном чугаалаан (оң данзасы өжүп-даа калза, ам ол ону кактаар хире чай тыппайн турган). — Ынчалза-даа... че... мен бодаарымга...

— Таанда-ла, бистиң мында турарывысты көрбейн тур сен бе? — деп, Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Анаа мелегей-дир сен оң.

— Шаандагы тоолчургу чугаалардан дөрт уруг — силер дээрзинге бүзүрээр мен — деп, Трам чугаалаан. — Силер-биле ужурашканым дээш аажок өөрбейн канчаар мен. Чугаажок, ол дыка солун-дур. Ынчалза-даа... силер хомудай бербес силер бе?.. — дээш, ол катап база ыгыт чок барып, бодалынче дүлнү берген.

— Че... хомуздавайн көрүңер — деп, Трам узун-суук тайылбырлаан, — билип көрүңер, хааным, Мөөгүжей болгаш Корнелиус эртемен — чүү деп тайылбырлаар чүвөл аан — дуза манап турганнар. Өскээр чугаалаарга, олар силерни күштүг дайынчылар деп бодааннар боор. Бис уругларга онза ынак, черле оларга эки сагыштыг болбайн канчаар бис, ынчалза-даа бо үеде, дайын ортузунда... ону боттарыңар-ла билип турарыңарга бүзүрээр мен.

— Сен бисти таарышпас деп бодап тур сен бе? — деп, арны кыспышаан, Эдмунд чугаалаан.

— Дилеп тур мен, хомуздавайн көрүңер — деп, гном үзе кирген, — мээң хайыралыг бичии өңнүктерим, бүзүредип тур мен...

— Сен бисти бичиилер деп канчап адап диттир сен? — дээш, Эдмунд тура халаан. — Боруна чанынга тулчуушкунга бистиң тиилээнивиске бүзүрөвейн турар ышкаш сен. Мээң

дугайымда күзээр-ле бүгү чүвөнни чугаалап болур сен, чүгө дээрге билир мен...

— Изигленмейн көр — деп, Питер дунмазын үзе кирген. — Ооң орнунга шыгжамырга барып, аңаа чаа чепсек шилип бергеш, боттарывыс база чепсегленип алыылыңар, а ол дугайында соонда чугаалашкай-ла бис.

— Чүгө дээрзин билбейн тур мен... — деп, Эдмунд эгелеп чыдырда, Лүүси ооң кулаанга: «Питерниң чугаалаан чүвезин кылза эки эвес бе? Ол — Дээди Хаан-на болгай. Сактырымга, ол бир-ле бодалдыг турган боор» — деп сымыранган.

Эдмунд чөпшээрешкеш, фонарьжыгаш кыпсып аарга, олар шупту Трам-биле кады катап база сериин дүмбейже болгаш шыгжамырның доозуннуг байлактарынче бада бергеннер.

Полкаларда чыдар эртине-байлакты көргөш (чыкпак гном бут баштап турар ужурга таварышкан), Трамның карактары кыптыга берген, ол иштинде: «Никабрикке ону көргүзүп болбас» деп химиренген. Уруглар гномга тааржыр хемчээлдиг камгалал куяк хеп, хылыш, бөрт, дозуг-камгалал, ча болгаш саадакты белени-биле тып алганнар. Камгалал бөрттү честен кылгаш, рубиннер-биле каастаан, хылыштың тудазын алдыннап каан: Трам бүгү назынында ындыг байлакты көрүп-даа, а оон байтык эдилеп-даа көрбээн. Уруглар база куяк хептер болгаш бөрттер кедип алганнар. Эдмундуга хылыш болгаш дозуг-камгалал, а Лүүсиге ча тып бергеннер; Питер болгаш Сүүзенде белектери бар-ла болгай. Куяк хептерин шыңгыратпышаан, олар өрү үнүп келгенде, боттарын колдуунда өөреникчилер эвес, а нарнияжылар кылдыр медресеп билип турганнар. Оолдар бир-ле план чугаалажып, арай соонда чорааннар. Лүүси дыңнаарга, Эдмунд:

— Чок, меңээ чөпшээрер көр. Бир эвес мен тиилеп аар болзумза, аңаа хомуданчыы кедергей боор, а бир эвес тиилеттирип алzymза, биске когарал эвээш болур.

— Ындыг-дыр, Эд — деп, Питер харыылаан.

Олар хүн чырыынче үнүп келгенде, Эдмунд гномче эргилип келгеш, дыка ээлдек мынча дээн:

— Мен силерлерден дилег кылыр бодадым. Уругларга силерлер ышкаш ындыг дуржулгалыг дайынчы-биле ужуражыр арга ховар таваржыр. Мээң-биле бичии хылыштажып, маргылдаа кылыр силер бе? Силерлерниң талаңардан ол эвилең чорук болур ийик.

— Ойт, оол — деп, Трам чугаалаан, — хылыштар чидиг болдур ийин.

— Билир мен, ынчалза-даа мен силерлерге кажан-даа дээп шыдаар эвес мен, а силерлерниң дуржулгаңар меңээ хора халдатпайн, чепсээм хураап аарынга четчир болгай.

— Ол айбылдыг оюн-дур, ынчалза-даа күзээр болзунза, бир-ийи удаа шенеп көрейн.

Ийи хылыш ол дораан кылаш кылынган, өске уруглар шупту бедиктээштен дүже халышкаш, ырадыр туруп алган. Олдаа ылап көрүп болгу дег, сцена кырынга селемележир үй-балай демиселге (театрга шпагалар-биле сокчур көстүрү эки демиселге база) мырыңай дөмей эвес херек болган. Хылыштар-биле сокчур езулуг демисел эгелээн. Сен удурланыкчыңны будунче шанчптарын оралдажыр сен, чүге дээрге ооң мага-бодунуң чаңгыс-ла камгалал чок чери ында. А удурланыкчы шанчп турда, согуг бут адаа-биле эрте берзин дээш, өрү шурай бээр херек. Ол чорук гномга артык болур арга берип турган, чүге дээрге Эдмунд бедик болгаш, доңгаяр ужурлуг болган.

Эдмунд Трам-биле чээрби дөрт шак бурунгаар демисешкен болза, оолга кандыг-даа ынаныш турбас ийик. Ынчалза-даа олар ортулукка келген соонда, оол Нарнианың агаарын тынып эгелээн болгаш, шаандагы тулчуушкуннарның бүгү дуржулгазы олче эглип, холдар биеэги арга-мергежилин сактып келген. Ам ол ылап-ла Эдмунд хаан апарган. Согугга согуг улажып, ийи дайынчы дескинип-ле, дескинип-ле турган, а Сүүзен (ындыг оюннарга ол черле ынак болуп шыдаваан): «Кичээнгеилиг бол!» — деп алгырышкан. А оон дыка дүрген, чүү болганын кым-даа билбээнде (Питерден аңгыда болбайн канчаар), Эдмунд тускай арга-биле бодунуң хылыжын эргилдир тудупкаш, гномнун хылыжын холундан ушта шаапкан, а Трам билээн туттунган.

— Силерге аарышкы чедирбээн боор мен аа, мээң хайыралыг бичии өңнүүм? — деп, берге тынмышаан база хылыжын хынче чажырбышаан, Эдмунд айтырган.

— Көрүп тур мен — деп, Трам кургамзык үн-биле чугаалаан, — мээң билбезим арга билир-дир силер.

— Ынчанмайн канчаар — деп, Питер чугаага киржи берген, — делегейде тергиин дайынчынын безин чепсээн, бир эвес ол билбес болза, демги арга-биле хураап ап болур. Мен бодаарымга, Трамга өске-бир хевирге кордал берген болза, чөптүт

ышкаш. Мээң дунмам уруг-биле ча адарынга маргыжар күзелиңер бар бе? Аңаа кандыг-даа кажар аргалар турар эвес.

— Ча, баштак кижилер-дир силер — деп, гном чугаалаан. — Ам билип тур мен. Бөгүнгү эртенниң соонда ооң кайы хире адып шыдаарын мени билбес-даа дег. Ындыг-даа болза, шенеп көрейн дээш.

Трам хорадаксап чугаалаза-даа, ооң карактары кыптыга берген. (Гном кончуг эки адыгжы деп алдаржаан турган.) Бежелээ дашкаар үне бергеннер.

— Кара кандыг боорул? — деп, Питер айтырган.

— Мен бодаарымга, дуу ол будукта хана кырында халаңайнып турар яблок — деп, Сүүзен саналдаан.

— Кончуг эки-дир, кызыжак — деп, Трам чугаалаан, — дугаланчак черниң ортузунда халая берген сарыг яблок деп турарың ол бе?

— Чок ыңар — деп, Сүүзен харыылаан, — хананың бизеңиниң мырыңай кырында кызыл яблок аан.

Гномнуң арны хуула берген. «Яблокка эвес, а тоорукчугашка дөмей-дир» деп, ол иштинде химилензе-даа, дыңналдыр чүү-даа дивээн.

Олар кым баштай адарыл деп үлүг тыртып, чоос октааннар (Трамны ол дыка сонуургаткан — мурнунда гном кажан-даа чоос дузазы-биле үлүг тыртып турарын көрбөөн чүве-дир), Сүүзен уттуруп алган. Адаанчылар залдан иштики шөлче үндүрө бээр чаданың үстүкү тепкиижинден адарын дугуржуп алганнар. Гномнуң туружун ээлеп, чазын көдүргөш, адарынга белеткенип алганын шупту көрүп турганнар.

Кириш тырыңайны берген. Ол тергиин адышкын болган. Согун дыка чоок эртип, азарганчыг яблок чайганы берген, а бир бүрү куду ужуп бадышкан.

Сүүзен ынчан үстүкү тепкиишке баргаш, чазын хере тыртып алган. Уруг бо маргылдаадан Эдмундунуң ооң мурнундазындан алганы ышкаш күзел ханыышкынның чартыы-даа хире күзел ханыышкыны албаан; ол маргылдааның түңнелинге чигзинмээн, чүгле аңаа мырыңай чаа аштырыышкынга таварышкан удурланыкчызын тиилээри кээргенчиг болган. Гном ооң киришти кулаанга чедир хере тыртып алганын хөлзеп хайгаарап турган. Доп-дораан кошкак согуушкун дагжаан, ол кавының ыржымында дааш тода дыңналган — Сүүзенниң согуну өттүр адышкан яблок оыг-сигенче кээп дүшкен.

— Тергиин-дир, Сүү! — деп, уруглар алгыржы каапкан.

— Бо адышкын силерниинден дээредевес-тир — деп, Сүүзен гномга чугаалаан. — Мен бодаарымга, силер адып турунарда, кошкак хат көдүрүлдү ышкаш.

— Ол ындыг эвес — деп, Трам удурланган, — мени аргалавайн барып болур силер. Аштырганым маргыш чок дээрзин билир мен, ынчангаш сөөлгү балыым орну холумну дедир аппаарынга шаптыктады деп сылдаглавас мен.

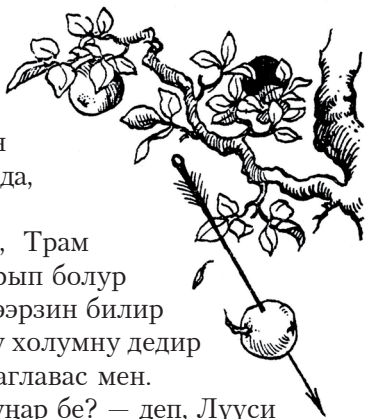
— Силер балыглаткан турдуңар бе? — деп, Лүүси айтырган. — Меңээ көөрүн чөпшээрер.

— Ол бичии уруглар көөр эвес-тир — деп, Трам эгелеп чоруй, хенертен шак дүшкен. — Ам база мелегей чүве эдиптер деп турдум. Бир эвес силерниң акыңар өндүр улуг дайынчы, а угбанар — кайгамчык ча адыгжызы болза, силер чүге мергежилдиг эмчи бооп болбас деп силер.

Гном тепкииштерге олуруп алгаш, куяк хевин уштуу, хөйлеңин куду бадыргаш, бичии уруг холундан улгатпас хемчээлдиг, дең-дески хевирлеттинген дүктүг болгаш далайжыныны дег мөчек шынганнарлыг холун чанаштапкан. Эктинде бөдүүн шарыг чораан. Лүүси шарыгны чазыптарга, ооң адаанда аажок ыжа берген, хевир чок көстүр балыг бар болган. «Хөөкүй Трам! — деп, Лүүси чугаалаан. — Коргунчуун!» Оон уруг бодунуң шил савазындан дың чаңгыс дамдыны ынаар дамдыладышкан.

— Эй, бо канчап бардыңар?! — деп, Трам алгырган. Ынчалза-даа гном бажын кайнаар-даа эргилдиргеш база салын чеже-даа ыңай-бээр силгигилээш, эктин көрүп чадап каан. Оон ол холун суйбаарын шенеп, оозу-биле четпес черин дырбаарын оралдашкан дег, холун шимчеткилээн. А оон холун чайып, өрү көдүргеш, шынганнарын дыңзыктыргаш, адак соонда: «Дая болгаш даг-кижилер! Аарбайн тур! Чап-чаа дег!» — деп алгырбышаан тура халып келген. Трам кедергей каттыргылааш, мынча дээн:

— Мен бодумну эң мелегей гном дег алдынып тургандыр мен. Силерниң хомудавааныңарга-ла идегээр-дир мен.

Дээрги мындаагылар силерлерге чөпшүл мөгейип тур мен. Камгалал, экирээним, эртенги чем болгаш өөредииңер дээш өөрүп четтирдим.

Уруглар чаңгыс угда ол дугайында чугаалаан-даа херээ чок деп харыылааннар.

— А ам — деп, Питер чугаалаан, — бир эвес сен ылап-ла биске бүзүрээр деп шиитпирлээн болзунза...

— О, ийе! — деп, гном алгыра каапкан.

— Ынчаарга чүнү кылырывыс мырыңай илдең-дир. Бис доп-дораан Каспиан хаанга каттыжып аар ужурлуг бис.

— Дүргедээнивис-ле дээре. Мээң мелегей чоруум бүдүн шак үе чипти.

— Сээң келген орууң-биле чоруур болзувусса, ол ийи хүн үе ээлээр, чүү-даа болза бис ындыг үр чоруп кээр бис. Гномнар силер ышкаш, дүне-даа, хүндүс-даа чоруп шыдаар эвес бис. — Питер өскелерже эргилип келген. — Трамның Асланның базырык-тейи деп туар чери Даш Ширээ ол-дур дээрзи билдингир-дир. Сактыр-дыр силер бе, оортан Боруна чанында кежигте чедир чартык хүн (азы оон бичии эвээш) чоруур ийик...

— Боруна чанында көвүрүгге чедир — деп, Трам немеп каан.

— Бистиң үевисте аңаа көвүрүг турбаан — деп, Питер тайылбырлаан. — А Борунадан Кэр-Паравелге чедир база ийи-бир хүн. Далаш чок чораанывыста, анаада ийиги хүнде улуг дүште эеп кээр турдувус. Дүргедээр болза, бүдүн чартык хүн иштинде чеде бээривис чадапчок.

— Арга бүгү чүвени дуй өзе бергенин утпаңар — деп, Трам сагындырган. — Дайзыннардан база чаштыңар апаар.

— Дыңнаңарам — деп, Эдмунд чугаага киржи берген, — а чүге бистиң Хайыралыг Бичии Өңнүүвүстүң келген оруу-биле чоруур ужурлуг бис?

— Силерниң меңээ хамаарылгаңар эки болза, моон соңгаар мени ынчаар адаваңар — деп, гном дилээн.

— Ындыг-дыр, а мен «Бистиң Х.Б.Ө.» деп болур мен бе?

— Ооң-биле өлүрүшпейн көр — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Сагыш човава, кысчыгаш, хм... мен дээрги мындаагылар дээр бодадым — деп, Трам каттырымзаан. — Одап-дузаарга, суглаңгы үнер эвес. (Ол үеден бээр-ле, ол чүү деп уткалыын шуут уттупкужеге чедир, олар ону бо-ла Х.Б.Ө. деп адаар турган.)

— Мээң чугаалааным дег — деп, Эдмунд уламчылаан, — биске ол-ла оруктап чорууру албан эвес. Чүге Кылагар мугулдурга чедир мурнуу чүкче углай эжиндирип чеде бербес бис? Ол бисти Даш Ширээже дыка чоокшуладыр, а далайга айыыл чок болур бис. Бир эвес ам дораан үнүштер болзувусса, хемге караңгылаваанда чеде бергеш, каш шак удупкаш, эрген эрте Каспиан-биле кады турар бис.

— Далай эрийн билир боору чугула — деп, Трам чугаалаан. — Бистен кым-даа Кылагар мугулдурну билбес-тир.

— А чүнү чиир бис? — деп, Сүүзен айтырган.

— Яблотар ап аар херек — деп, Лүүси саналдаан. — Оон ыңай бир-ле чүведен кылып көрээли. Мында ийи хонуп тур бис, а мынчага чедир чүнү-даа кылбадывыс.

— Ийе, ам мээң шляпамга кым-даа балык дажыглавазын — деп, Эдмунд немеп каан.

Олар бир плашты шоодай кылдыр шарааш, яблотар-биле долдур дыгып алганнар. Оон кудуктан суксун хандыр ижип алгаш (эрикке доктааваан шаанда, дус чок сугну кайыындаа ап шыдавастар болгай), хемеже чорупканнар. Уругларга Кэр-Паравелди каары харааданчыг болган. Ол үрелип буступ-даа калган чытса, олар аңаа боттарын дөмей-ле бажыңында дег медегеп билип турганнар.

— Х.Б.Ө. башкарза эки боор — деп, Питер чугаалаан, — Эд болгаш мен эшкииштер тудуп аар бис. Бичии манаптыңар. Куяк хептерни уштуп алзыйысса эки — изиг хаарып кээр боор. Кыстар хеме соонга олуруп алгаш, Х.Б.Ө.-ге уг-шигни айтып берип чорзуннар. Ортулукту эртпээн шаавыста, далайже углай тудуңар.

Удавайн ортулуктуң ногаан аргалыг эрии ырак соонда чыдып калган, бичии шенектер биле мугулдурларның дүрзүлери чиде берген, а хеме оожум бырлаңнаашта көдүрлүп база чавызап каап чайганып чораан. Далай оларны бүзээлеп, ырактан ак-көк ышкаш көстүп, а чоогундан ногаарарып база көвүктелип чыткан. Дуссуп, дыка ыржым апарган, чүгле хемениң кыдыгларынче хаккан суг даажы, эшкииштер чазылаары болгаш оларның дээктериниң кыжыраары дыңналган. Хүннүң изидери дам барган.

Лүүси биле Сүүзен хемениң соонга олуруп алгаш, сугже холдарын чедир сунарын оралдажып, сагыш-сеткили магалыг эки, далайның кызыл-хүрең суг үнүштериниң ойбуннары ховар таваржыр арыг куу элезин шыпкан дүвүн көрүп чорааннар.

— Шаандагы үелерде дег-дир — деп, Лүүси чугааланган.
— Теревинфия болгаш Галмаже, Чеди Ортулук болгаш Озалааш Ортулуктарже аян-чоруктарывысты сактыр-дыр сен бе?

— Сагынмайн канчаар — деп, Сүүзен харыылаан, — бистиң «Кристалл» дээривис, мурнунда куу куш дүрзүзү бар, палуба кыдыгларында оюп хээлээн чалгыннарлыг корабливисти база.

— Торгу парустарны, мурнунда дыка улуг фонарьларны база.

— Шоолуг-ла таарымча чок байдалга дойларны, хөгжүмчүлери база.

— А сактыр-дыр сен бе, хөгжүмчүлөр мачтаже көдүрүлгөш, хөгжүм шуут-ла дээрден дыңналган дег кылдыр лимбилерге кайы хире ойнап туржуктар?

Оон Сүүзен Эдмундунуң эшкиижин ап алган, а оол Лүүсиниң чанынга олуруп алган. Олар ам ортулукту эрте бергөш, база-ла ындыг арга-эзимниг болгаш ээн эрикче чоок эжиндирерин оралдажып чорааннар. Олар аргалар чок, салгынчыгаш эзиннээн, долгандыр эш-өөрү турган үени сагынмазын кызытканнар.

— Ух, дыка-ла шыладанчыг ажыл-дыр — деп, Питер чугаалаан.

— Мен бичии эжейн бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Эшкииштер сеңээ эмин эрттир улуг-дур — деп, Питер кысказы-биле харыылаан (хорадааш эвес, а чугаа кылырынга ооң тыныжы четпейн турганы ол).

IX

ЛУҮСИНИҢ КӨРГЕН ЧҮВЕЗИ

СҮҮЗЕН БОЛГАШ ООЛДАР СӨӨЛГҮ ШЕНЕКТИ оюп эрткеш, Кылагар мугулдурнуң аксынга чеде бээриниң ырак мурнунда-ла, эжеринден шылай бергеннер. Лүүсиниң бажы хүн болгаш сугнуң чайынналчаандан аарып турган. Трам безин аянчорук төнерин күзей берген. Ооң руль артында башкарып олурган сандайын гномнар эвес, а кижилерге таарыштыр кылган болгаш, ооң буттары хеме дүвүнге четпейн турган: кижы бүрүзү ооң кайы хире эпчогун билир. Могап-шылаары дам барган тудум, оларның соруккуру өжүп-ле орган. Уруглар баштай чүгле Каспианга канчап чеде бээриниң дугайында бодап чорааннар. Оон ону тып алганда, чүнү канчаарының база гномнар болгаш арга чурттакчыларының дузазы-биле улуг улустуң шериинге канчап аштырышкын таварыштыларының дугайында бодай бергеннер.

Караңгылап эгелээн, а олар ам-даа Кылагар мугулдурнуң этпектеринде оожум чылып бар чытканнар. Эриктер чоокшулажып, ыяштар оларның баштарының кырынче ээгип, имиртиңи кедерээн. Дыка ыржым апарган — далайның бүгү ыт-шимээни

оларның соонда өлү бергензиг. Кылагар мугулдурже киир аккан бичии дамырактарның шылыраары безин дыңналып турган.

Ам-на олар эрикке доктааган. Шупту одаг кыпсыр хире эвес турупкан болгаш, аңнап шенээр орнунга, кежээки чем кылдыр яблуктар чип аарын (олар яблуктарны идээлээр чыгыгы чип-даа алганнар болза) дээре деп санааннар. Яблуктарны ыт чок дайнап алгаш, олар дөрт улуг хады аразынга чингис болгаш дүшкен бүрүлерже хөмдүнгөш чыдыпканнар.

Лүүсиден өскелери, дөгерези дораан удуп калган. Өөрүндөн арай эвээш турупкан Лүүси эптиг чыдын тып аар дээш чадажып каан. Ооң кадында ол гномнарның канчаар хаарыктаарын утгупкан болган. Удуур дээш кызытпас болзунза, дүрген удуп боорун уруг билир турган, ынчангаш карактарын ажыдып алган. Будуктар аразында чырык черлер өттүр мугулдурда суг болгаш ооң кырында дээр көзүлгөн. Лүүси Нарнияның сылдыстарын өөрүшкүлүг танып чыткан (оларны уруг, бистиң делегейниң сылдыстарына көөрдө, эки билир турган, чүгө дээрге Нарнияның кадыны турган үезинде, Лүүси орай удуп болур турган-на болгай). Ооң чыткан черинден аңаа үш чайгы өөр сылдыс — Хеме, Маска болгаш Ирбиш көзүлгөн. «Эрги өңнүм Ирбиш» — деп, ол өөрүшкүлүг химиренген.

Удуур туржук, ооң уйгузу шуут чаштай берген — ол дээрге элдептиг, дүнеки, удуп калганда дег, удувазы болган. Хем улам-на чырый берген — ай үнүп келген, ынчалза-даа ыяштар артындан көзүлбээн. Лүүси арга-эзим ооң-биле кады оттуп келгенин ожаап билип каан. Чүгө ынчап турарын боду-даа билбейн, ол дүрген туруп келгеш, турлагдан ырап чорупкан.

«Магалыын» деп, Лүүси иштинде чугааланган. Сериин, сооксумаар болган, долгандыр бир-ле кайгамчык таптыг чүвө чытталган. Чоогунда айлаң-куштуң баштайгы тырылаажы дыңналган, куш ырлап эгелеп чоруй, доктаагаш, катап база ырлай берген. Бурунгаарлаарга, оон-даа сооксумаар апарган. Уруг чорза-чорза, ыяштар тарамык үнген черже үнүп келген, кайда-даа ай чырыының былчактары болгаш хөөлбектери агарып чыткан, ынчалза-даа чырык биле хөлеге аажок холушкан болуп, уруг чүнү-даа таптыг көрүп чадап каан. Ол өйде айлаң-куштуң үнү ам-на чаза-лып, тергиин дээн тырылаашты бадырыпкан.

Лүүсиниң карактары чырыкка чаңчыга берип, ол бодунуң чанында ыяштарны көрүп каап шыдаан. Ыяштарның чугаалажып турганы үени эгидер деп изиг күзел ону хаара тудупкан. Бир

эвес ыяштарны оттуруп шыдапкан болза, оларның канчаар чугаалажы бээрин ол билип турган, кандыг кижилерге оларның дөмейин база сактып турган. Лүүси мөңгүннелчек хадыңче көрген: ооң үнү чымчак, коңгулуур дег куттулуп кээр, ол боду хөнү сынныг, бажының дүгүн арнын долгандыр тарай октапкан аныяк кыс ышкаш сагындырган. Уруг дубче көрген: ол када берген, ынчалза-даа ам-даа быжыг дыдыраш салдыг база арны болгаш холдарында сөөлдерлиг (оларында база дүктер үнген) кырган ашак болган, а кымдан-даа дээреси бодунуң адаанда турары хады турган: ол болза аянныг кыс бурган, дүүревес болгаш өндүр чаагай чаңныг арганың дээрги агайы болган.

— Ыяштар, ыяштар, ыяштар — деп, Лүүси эгелеп алган (шуут-ла чугаалаар дивейн турган боду-ла), — оттуп келиңер, ыяштар, оттуп келиңер. Сагынмас-тыр силер бе? Мени сагынмас-тыр силер бе? Ыяш, суг ээлери кыстар, бээр келиңер, менче чедип келиңер!

Салгын эзинневээн-даа болза, ыяштар шылырткайны берген, бүрүлөр даажы сөстөр ышкаш дыңналган. Айлаң-куш, бир-ле чүве дыңнап каан дег, ырлаарын соксадыпкан. Лүүсиге

ыяштарның чугаалаксаан чүвезин ол ам дораан билип каар ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа оон чүү-даа үнмээн. Шылырааш чиде берип, айлаң-куш катап ырлай берген. Арга катап база анаада ышкаш көзүлген. Лүүси бир-ле чүүлдү чедир кылбайн барганын (атты сактып кээрин кызыдып турунда, ындыг боор ийик, барык-ла сактып кээр сен, ынчалза-даа ону чугаалаптарың бичии-ле бетинде, ол чиде бээр) билип турган: чок-ла болза ыяштар-биле бичии-ле эрте азы бичии-ле орай чугаалажы берген, чок-ла болза бир-ле чүвени шын эвес чугаалапкан. Хенертен уруг аажок шагзыраанын билип каан. Турлагже эеп келгеш, ол Сүүзен биле Питерниң аразынче сыңнып киргеш, дораан-на удуп калган.

Эртен соок болгаш өөрүшкү чок болган. Аргада куу хөлөгелер кедереп (хүн ам-даа үнгелек), мага-бот ыстап-шылап турган, шупту хирлиг болганнар.

— Яблоктар, ээ-хайт — деп, Трам муңгаргай чырыын чыртайтып чугаалаан. — Эрте-бурунгу хааннар болгаш кадыннар, боттарыңарның албатыларыңарны ындыг-ла эки чемгер-бейн турарыңарны сагындырар ужурлуг мен!

Олар туруп кээп, кактанып алгаш, долгандыр көрдүнгеннер. Ыяштарның чоон уннарының артында чүү-даа көзүлбес болган.

— Дээрги мындаагылар орукту эки билир дээрзинге идегеп болур ирги мен бе? — деп, гном айтырган.

— Билбес мен — деп, Сүүзен харыылаан, — бо аргаларны мооң мурнунда кажан-даа көрбээн-дир мен. Ам сактырымга, хем эриин дургаар чоруур ужурлуг турган бис.

— Сен мурнунда-ла ынча деп болур турдуң — деп, Питер шыжыгып харыылаан.

— Угбамче сагыш салба — деп, Эдмунд чугаалаан, — ол кезээде бужурганчыг ийик. Сенде карман компазы бар бе? Бистиң байдалывыс кедергей эки-дир. Соңгу-барыын чүкче чорупкаш, бичии хемчигешти — ооң адын чүү дээр ийик — а, Шапкынмай, ийе, ону кежер херек.

— Сактып тур мен — деп, Питер харыылаан, — ол Беруна чанында кежиг чоогунга азы, Х.Б.Ө.-нүң чугаалап турары дег, көвүрүг чоогунга Өндүр хемче киир агар чүве.

— Шын-дыр, Хемни кежип, тейже үнгеш, Даш Ширээ чанынга (Асланның базырык-тейи деп турарым ол) эртенгиниң сес шак хиреде чеде бээр бис. Каспиан хаан бисти эртенги чем-биле чемгерип каар деп идегээр-дир мен!

— Сээии шынныг болза, эки-ле-дир — деп, Сүүзен улут тынган, — мен ындыг тода сагынмас-тыр мен.

— Кыстар-биле берге-ле-дир — деп, Эдмунд Питер болгаш гномга чугаалаан, — оларның бажынга чер чуруу кажан-даа ызырынмас-тыр.

— Чүге дээрге бистиң бажывыста оон-даа чугула чүүлдер бар болган-дыр — деп, Лүүси сөске алыспаан.

Эгезинде бүгү чүве багай эвес чоруп орган. Олар эрги кокпа тып алган ышкаш сагындырган: аргага сеңээ черле кокпа тывылган ышкаш сагындырар ийик. Ынчалза-даа ындыг кокпалар бичии болгаш, чиде бээр, оон сен дараазындазын тып аар сен (ол чаа эвес, а демги-ле кокпа-дыр деп идегел-биле), а кажан уг-шигни шуут чидирип алганыңда, олар дээрге кокпалар-даа эвес дээрзин билип каар сен. Ынчалза-даа оолдар болгаш гном аргаларга чаңчыгып калган болгаш, кокпаларга хөлүн эрттир бүзүревейн чорааннар.

Олар чартык шак хире ырбаалап келгенде (үш кижинин мага-боттары дүүнгү эжишскинден ам-даа көжүп калган чораан), Трам хенертен: «Турунар!» — деп сымыранган. Шупту доктаай берген. «Бир-ле амытан бистиң соовустан кел чыдыр — деп, ол аяар чугаалаан — азы, ылавылаарга, бистиң чанывыста, мында, солагай талавыста». Шупту шимчевейн барып, караккулаа аарый бергигеге чедир, топтап көрүп база дыңнаалап турганнар. «Чаларывысты кезенип аар-дыр» — деп, Сүүзен Трамга саналдаан. Гном бажын согаңнаткан, ийи чаны ээлери адарынга белеткей берген.

Олар ам арай тарамык аргада боттарын үргүлчү сезиктиг ап бар чытканнар, а оон шыргай чадаң үнүштер, чавыс ыяштар аразынче кирип келгеннер. Ол кезек черни эрте бээрлери билек, ырланышкын дыңналган соонда, бир амытан сыйлы берген сыптар артындан чаңнык дег дүрген үне халып келгеш, Лүүсини ужур таварышкан. Кээп дүжүп чыда, уруг кириш тырылаанын дыңнаан, а оңгарлып келгеш, быктында Трамның согуну кадалган дыка улуг коргунчуг куу адыгның өлүг чыдарын көрүп каан.

— Бо маргылдаага Х.Б.Ө. сени ажып кагды, Сүү — деп, Питер арай боорда хүлүмзүрүп чугаалаан. Ол бичии коргуксай-даа берген.

— Мен... хөлүн эрттир орай адыштым — деп, Сүүзен ыадыксап харыылаан. — Бистиң адыгларывыстың бирээзи, чугаалап

билир адыг боор деп бодадым. (Сүүзен кымны-даа өлүрер хөңнү чок кижиге турган.)

— Коргунчуун — деп, Трам чугаалаан, — аңнарның хөй кезии үн чок амытаннар болгаш дайзыннар апарган, ынчалза-даа өскелери база артып калган болгай. Кажан-даа ылаптыг бүзүрел турбас, чүгле саадап болбас.

— Хөөкүй кырган мажаалай — деп, Сүүзен муңгарап чугаалаан, — ол чугаалаар турган деп бодаар-дыр сен бе?

— Чок ийин — деп, гном харыылаан. — Мен ооң хаайын көрдүм, ырланганын дыңнадым. Ол анаа-ла эртенги чем кылдыр бичии уругну алыксаан-дыр. Шынап, эртенги чем дугайында: дээрги мындаагылар силерлерниң Каспиан хаанга эки эртенги чем чиир идегелинерни чок болдурар дивейн-дир мен, ынчалза-даа турлагда курлавырлар дыка эвээш. А адыг эьди — тергиин чем-дир. Бүдүн коң эьттен чүнү-даа албайн, кааптары ыянчыг херек. Ол үр болбас. Аныяк оолдар — хааннар дээр бодадым — адыгны союп бузуп билир боор деп бодай-дыр мен.

— Ырадыр туруп алыылы — деп, Сүүзен Лүүсиге чугаалаан. — Дыка анчыг ажыл-херек дээрзин билир мен.

Лүүси сырбаш кыннып чөпшээрешкен. Олар олуруп алганда, Лүүси хенертен:

— Бажымга коргунчуг бодал кирип келди, Сүү — дээн.

— Кандыг бодал?

— Бир эвес бистиң делегейивиске кажан-бир шагда кижилер аңнар дег черликший бээр, а даштыкы хевири кижилер дег болганындан кымның кым болуру ылгаттынмас апарза, чүү боорул?

— Бистиң мында, Нарниада, ол чокка-ла сагыш човаашкын четчир, ындыг чүве даап бодаар хире үе эвес-тир — деп, Сүүзен харыылаан.

Олар арткан өөрүнче эглип кээрге, ап алгаш баргы дег эки борбак эьттерни үзе кезип каапкан болган. Карманнарже чиг эьт сугары ындыг-ла таптыг эвес, ынчалза-даа олар ону ногаан бүрүлерге ораап алганнар. Кажан ылап аштай бээрге, шак ол чымчак база кижиге хөңнү чок дүргектерге хамаарылгазы кандыг апаарын олар билип турганнар.

Чорумалдар хүн үнүп, куштар ырлажы бергигеге чедир (баштайгы-ла дамырак чанынга чуурун негеп келген холдарын чуур дээш доктаагыже), калгып чоруп органнар. Кара-ай

сыптарында күзенчиг эвес хөй ымыраа-сээк шиилешкен. Дүүнгү эжишкинден холдар ам аарбастай берген. Шуптузунуң хөөнү чазалып келген. Хүн чылдып эгелээрге, олар камгалал бөрттерин уштуп алган.

— А бис шын бар чыдыр бис бе? — деп, Эдмунд, бир шак эрткенде, айтырган.

— Хөлүн эрттир солагай талаже чайгылбазы чугула — деп, Питер чугаалаан.— Оң талаже углаар болзувусса, тоң дора дээрге-ле үе чидирер бис, чүге дээрге Өндүр хемге дүрген үзүп кээр бис, оюп эртер оруувус узай бээр.

Олар оруун уламчылап чорупкан, базымнар болгаш куяк хептер даажындан өске, чүү-даа дыңналбайн чораан.

— А шак ол бак чаяанныг Шапкынмай кайыл? — деп, үр ыытташпаанының соонда Эдмунд айтырган.

— Мынчага чедир аңаа үзүп кээр ужурлуг бис деп бодап чордум — деп, Питер харыылаан. — Бурунгаарлаарындан өске, арга артпаан-дыр.

Гном ыыттаваза-даа, оларга ажыныксап турарын ийи оол билген. Олар оруун уламчылап куяк хептерлиг чоруурга, изии дам барган.

— Бо чүл?! — деп, Питер хенертен алгыра каапкан.

Улуг эвес эл эриинче үнүп келгенин олар эскербээн болган, а оортан дүвүнде хемчигеш агып чыдар хооргалче бакылап болур турган. Өске талазында хаялар оон-даа бедик болган. Эдмунд биле Грамдан өске, хаяларже үнүп билир кижиге бар эвес.

— Өршээп көрүңер — деп, Питер чугаалаан, — бээр чедип келгенивис мээң буруум-дур. Аза берген-дир бис. Мен бо черни мурнунда кажан-даа көрбээн мен.

Гном диштерин өттүр сыгыра каапкан.

— Ындыг болза, дедир баргаш, өске оруктан тып аар-дыр — деп, Сүүзен саналдаан. — Бо аргага азып чиде бээриности эн эгезинде-ле билир турдум.

— Сүүзен — деп, Лүүсиниң үнү чемелелдиг дыңналган, — Питерге шорулбайн көр. Ол ак сеткилдиг чорук эвес-тир, акым кылып-ла шыдаар бүгү чүвезин кылды чоп.

— А сен Сүүзен-биле аас былаашпа — деп, Эдмунд чугаалаан. — Мен бодаарымга, ооңу мырыңай шын-дыр.

— Аяктар болгаш ала-саасканнар! — деп, Трам алгыра каапкан. — Бис аза берип четтигипкен болзувусса, дедир орукту тып шыдаар бис бе? Ортулукче эглип, бүгү чүвени катап эгелээри — ону кылып шыдаптар-даа болзувусса — утка чок херек-тир. Бистиң ынаар чеде бээриностиң бетинде-ле, Мираз Каспианны узуткап каары чугаажок.

— Бурунгарлаар херек деп бодаар-дыр сен бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Дээди Хаан ылап-ла аза берген дээрзинге мен бүзүревес-тир мен — деп, Трам харыылаан. — Бо хемчигеш демги Шапкынмай боорунга чүү шаптыктап турарыл?

— А Шапкынмай хооргал ишти-биле агып чыдар эвес — деп, Питер килеңин арай боорда тудуп турган.

— Дээрги мындаагылар «агып чыдар эвес» дээр-дир — деп, гном удурланган. — А «агып чытпаан» дээри шын болур. Бо чуртту силер чүс-чүс, харын-даа муң чыл мурнунда билир турган-дыр силер. Таанда-ла, ол өскерли берип болбас турган бе? Ындыы талада эрик ойлуп дүшкеш, тас даштар артып каап, эл тургустуна берген-дир. Шапкынмай чылдың-на унун ханыладырга, бо талага база эл тывылган-дыр. Чер шимчээшкини азы өске-бир ындыг чүве болган чадавас.

— Мээң бажымга ындыг бодал кирбеди — деп, Питер чугаалаан.

— Ооң кадында — деп, Трам уламчылаан, — бо хемчигеш Шапкынмай эвес-даа болза, ол чиге соңгу чүкче агып чыдар, ынчангаш Өндүр хемче киир акпайн канчаар. Хемни куду алзы

чоруп ора, адырык ышкаш бир суг эскерген ышкаш болдум. Ындыг болганда, агым аайы-биле оң талаже чоруптар болзувусса, Өндүр хемге чеде бээр бис. Идегеп турганывыс дег, ындыг чоок эвес-даа болза, ол орук мээң келген оруумдан дорайтавас-тыр.

— Трам, эр хей-дир сен! — деп, Питер мактай каапкан. — Чоруптаалыңар. Хооргалдың бо талазындан бада берээлинер.

— Көрүнер! Көрүнер! — деп, Лүүси алгыра берген.

— Чүү? Кайда? — деп, артканнары хөлзеп үнген.

— Арзылаң — деп, Лүүси айыткан, — Аслан Боду. Көрбейн тур силер бе? Уругнуң арны өскерлип, карактары чырый берген.

— Сен... бодап тур сен бе? — деп, Питер эгелээн.

— Кайыл ынчаш, сактырыңга, кайда кылдыр Ону көрүп тур сен? — деп, Сүүзен айтырган.

— Че, улуг улус ышкаш чугаалашпаңар — дээш, Лүүси буттарын тепсенгилээн. — Меңээ чүү-даа сагындырбайн тур, мен Ону көрүп тур мен.

— Кайда, Лүү? — деп, Питер айтырган.

— Дуу ол хөөрүүстер аразында, хооргалдың бо талазында. Адаанда эвес, а үстүнде, бистиң баар деп турар черивистен мырыңай аңгы черде. Ол бисти Ооң турар черинче — үстүнче углай — барзын деп тур.

— Ооң чүнү күзеп турарын канчап билдиң? — деп, Эдмунд айтырган.

— Ол... мен... мен анаа-ла билир-дир мен... Ооң арнындан.

Шупту аайын тыппайн ыгыт чок барып, удур-дедир көрүшкенер.

— Дээрги мындаагылар арзылаң көрүп болур турган — деп, Трам чугаалаан. — Бо аргаларда арзылаңнар бар дээрзин меңээ чугаалап турган чүве. Ынчалза-даа, демги адыг ышкаш, ооң эп-найыралдыы, чугаалап билири кандыг-ла болду.

— Мелегей болбаңар — деп, Лүүси хөлзеп үнген, — бо чоондуңар, мени Асланны танывас деп бодап тур силер бе?

— Ол ам, чугаажок, мырыңай кырып калган боор — деп, Трам эгелеп алган. — Бир эвес силер Ону шаандагы үелерде билир турган болзуңарза. Ол база, өске хөй аңнар ышкаш, черлик, үнү чок апарган чадавас.

Лүүсиниң арны кыза бергеш, бир эвес Питер холун ооң эктинче салбаан болза, Трамче шурай бээри чайлаш чок турган боор.

— Х.Б.Ө. билбейн турар-дыр. Ол канчап билип аар-даа деп? Трам, сен анаа-ла бүзүрээр ужурлуг сен, бисти Асланны ылап-ла билир деп, че, бичии билир деп аан. Ооң дугайында чү-ве чугаалава. Ол мелегей болгаш чедимчелиг болбас чугаа-дыр. Чүгле ол ылап-ла Аслан болган бе дээрзин билип аары чугула-дыр — деп, Питер тайылбырлаан.

— Ылап-ла Ол-дур дээрзин билир мен — дээрге, Лүү-синиң карактарын чаштар дола берген.

— Ынчанмайн канчаар, Лүү, ынчалза-даа билип көрөм, бис Ону көрбейн тур бис — деп, Питер чугаалаан.

— Маңаа чүгле бадылаашкын дузалаар — деп, Эдмунд саналдаан.

— Шын-дыр — деп, Питер харыылаан, — улуувус сен болгай сен, Х.Б.Ө., сен чүү дээш бадылаар сен? Өрү үнер бе азы куду бадар бе?

— Куду — деп, гном шиитпирлээн. — Мен Аслан дуга-йында чүнү-даа билбес мен. Ынчалза-даа бир эвес солагай талаже ээпкеш, хооргалдың кыдыы-биле өрү алзы чоруптар болзувусса, ону кежер чер тывылгыжеге чедир, бүдүн хүн эртерин билир мен. А бир эвес оң талаже ээпкеш, куду алзы чорупсувусса, ийи шак болгаш, Өндүр хемге чеде бээр бис. Мында езулуг арзылаң-нар бар болза, олар-биле ужурашпааны-ла дээре.

— Сен чүү дээр сен, Сүүзен?

— Хорадавайн көр, Лүү — деп, Сүүзен харыылаан. — А мен бодаарымга, куду алзы чоруптар херек. Пат туруптум. Бо хайлыг аргадан болдунар шаа-биле дүрген үнер ужурлуг бис. Оон аңгыда, сенден өске, кым-даа чүнү-даа көрбээн-дир.

— Эдмунд? — деп, Питер айтырган.

— Мында чүгле чаңгыс бергедээшкин бар-дыр — деп дүрген чугаалай каапкаш, Эдмундунуң арны арай кыза бер-ген. — Кажан бис Нарнияга бир чыл (азы муң-даа чыл чадавас) бурунгаар эң баштай келгенивисте, ол чуртту Лүүси баштай тып алды чоп, а аңаа кым-даа бүзүрөвээн болгай. Шуптувустуң эң багы болганымны билир мен. А ооңуу шын болду чоп. Силер аңаа бо удаада база бүзүрээринден кортпазыңарза кандыгыл? Мен өрү алзы чорууру дээш бадылап тур мен.

— О, Эд! — деп, Лүүси өөрүп алгыраш, ооң холундан сегирип алган.

— Ээлчег ам сенде келди, Питер — деп, Сүүзен чугаалаан, — мен идегеп тур мен...

— Ыттавайн көр, кижиге боданыр аргадан бер — деп, Питер ону үзе кирген. — Шиитпир ам менден хамааржып турар болгай.

— Силер — Дээди Хаан-дыр силер — деп, Трам шиитпирлиг чугаалаан.

— Куду! — деп, Питер үр үзүктелиишкин соонда дужааган. — Лүүсинии шын бооп болурун билир мен, ынчалза-даа дузалаптар шаам чогул. Бир-ле шиитпир хүлээп аар ужурлуг бис.

Ынчангаш олар хооргалдың кыды-биле оң талаже, агымны куду алзы чорупканнар. Лүүси эң сөөлүндө өөледир ыглап чоруп орган.

Х

АРЗЫЛАҢНЫҢ ЭЭП КЕЛГЕНИ

ХООРГАЛДЫҢ ЭРИИНДЕН ЧАЙЛАВАЗЫ САГЫН-дырары дег белең деп бе. Бичии чоруткаш, олар мырыңай хооргал эриинде үнген аныяк шивилиг аргажыкка үзүп келгеннер. Дорттап эрте бээрин оралдашканнар, ынчалза-даа ол сагыш бүтпээн, чүге дээрге дүрген чоруур арга чок болган. Дедир ээпкеш, олар арга-эзимден үнүп алгаш, оюп чорупканнар, ынчалза-даа хөлүн эрттир оң талалаш, хаяларны көрбейн барып, хем даажын дыңнавастааш, ам база астывыс аа деп корга бергеннер. Каш шагыл дээрсин кым-даа билбес болган, чүгле изии-ле кедерээн.

Кажан олар катап база хооргал эриинче (хемни бүдүн чартык километр хире куду алзы) үнүп келгенде, эрикте хаялар ам ындыг бедик эвезин көрүп кааннар. Удавайн олар хооргалды куду бадар чер тып алгаш, хемчигештиң эриин дургаар

чорупканнар. А чүнүн-даа мурнунда олар шупту дыштанып, сут ижип алганнар. Ам кым-даа Каспианга баргаш, чиир эртенги азы оода-ла дүштеки чем дугайында ыыттаваан.

Кыры-биле чоруурунун орнунга, хемче бадып келгеш, олар шын кылган болган. Ам чогуур угже бар чыдарынга бүзүрелдиг болуп, аргага аза бээринден оон ыңай кортпайн чорааннар. Арга кырган, кандыг-даа кокпалар чок болгаш, аңа дорттап чорууру берге, шырыштар, кээп дүшкен ыяштар, тулааланчак черлер болгаш шыргай чавыс арга шаптыктап турган. Шапкынмайның агып батканы хооргал база-ла сагышка ындыг-ла кирбес болган. Ылаңгыя далаш чоруктуг улуска. Бир эвес оларны мурнунда шай-суксуннуг хөглээшкнниг дойжугаш манап турган болза, өске херек. Хооргалда чүү-даа бар: аажок шимээргээн хорулааштар, мөнгүннелчек ужарлар, ханы, янтарь өңнүг хөлчүгештер, чингистелчек даштар, эрикте чыдар, кажыкка чедир сүзерге, таптыы кончуг чингис, янзы-бүрү кара-айлар, чүзүн-баазын инеликтер;

а чамдыкта баш кыры-биле хартыга, харын-даа (Питер биле Трамның бодааны дег) эзир куштар ужуп эртер. А уруглар болгаш гном Өндүр хемни, Берунаны база Асланның базырык-тейинче орукту дүрген көрүп каарын күзеп чорааннар.

Олар ынчалдыр чоруп-ла орган, а кокпа улам-на кадыр апар чыткан. Аян-чорукчулар ам кылаштап эвес, а дырбактанып үнүп бар чытканнар. Уруглар тайгыр даштарлыг болгаш чарыктарда айыылдыг черлерни эртип турганнар, а дөвүн куду хем хорадап мөөрөп чыткан.

Бүзүрөп болур силер, олар өске эрикте хаяларже, көдүрлүп үне берип болгу дег чарык азы чер дилеп, топтап көрүп-ле турганнар. Ынчалза-даа хаялар чагдаар аргажок бооп артпышаан. Ол чорук башты тенидип турган: хооргалдыг, ол чарыында Каспианның башкарылга төвү турар черже кыска болгаш белен селгүүстээшкн манап турарын олар билбейн канчаар деп.

Оолдар болгаш гном ам чүгле одаг болгаш шиштээн адыг эъдиниң дугайында күзээринге өйлешкеннер. Сүүзен ындыг

планга таарзынмаан, ол кайнаар-даа болза чылып чоруткаш, бо халаптыг аргадан ам-на үнүп аарын күзээн. Лүүси хөлүн эрттир шагзыраан база хөңнү баксыраан болгаш, ол маргылдаага киржир хире эвес болган. А олар чүнү-даа чугаалажып турза, долгандыр кургаг ыяштар тывылбаан. Аштаан оолдар чиг эът чири ылап-ла ындыг чииртим бе деп чигзинип эгелээннер. Трам оларга ажырбас херек-тир деп бүзүредип турган.

Уруглар ындыг аян-чорукту каш хүн бурунгаар, Англияга кылып шенээн болза, олар шагда-ла шыгырт туруптар ийик. Мен мооң мурнунда-ла Нарнияга оларның канчаар өскерли бергенин тайылбырлаан ышкаш мен. Лүүси безин ам чүгле үштүң биринде бичии өөреникчи уруг турган, а үштүң ийизинде Нарнияда кадын апарган дээр чүве бе.

— Ам-на! — деп, Сүүзен амырай берген.

— Ур-аа! — деп, Питер алгыра каапкан.

Хем бир ээптерге, оларның мурнунга делгем көстүр чер чаттыла берген. Уруглар шуут-ла чер биле дээрниц тудушкаанга чедир шөйүлген ажык оргулаашты көрүп кааннар, олап Өндүр хемниц мөңгүннелчек кожаазы дыйлаңайнып агып чыткан. Олар хемде ооң мурнунда Боруна чанында кежиг бооп турган калбак болгаш сыык черни көрүп кааннар, ам ооң эриктерин узун дугаланчак көвүрүг тудуштуруп турган. Көвүрүгнүң ындыы ужунда бичии хоорайжыгаш көзүлген.

— Көк дээр бо! — деп, Эдмунд чугаалаан, — Боруна чанынга тулчуушкунга ылап-ла ам хоорай турар черге чаалашкан бис!

Ол сөстөр оолдарны аажок омакшыдыпкан. Чүс-чүс чылдар бурунгаар өндүр улуг тулчуушкунга тиилээш, күрүнени чаалап алганы черже көргөш, оларның бот-миннишкени бедий берген. Питер биле Эдмунд сактышкыннарга аажок хандыккаш, туруп-могапкан буттарын база эгиннерин басып турар куяк хептерин уттупканнар. Гномга база солун болган.

Олар ам базымнарын дүргедедипкен. Кылаштаарының кашпагайын канчаар. Солагай талада чалым хаялар ам-даа уламчылаза-даа, оң талада улам-на иемдик апар чыткан. Удавайн хооргал шынаа кылдыр хуула берген. Шуралгактар оон ыңай таварышпаан, чорумалдар бир көөрге, катап база шыргай аргада турганнар.

Хенертен манавааны ыт «дз-з-з» кылдыр дыңналган соонда, торга ыяш унун хаайы-биле соктапкан дег болган. Уруглар

кажан ол бытты дыңнаанын (шаг шаанда) база чүге ооң оларга ынчаар таарышпайн турарын сактып эгелеп турда, Трам дораан: «Чыдыңар!» — деп алгырыпкаш, ооң чанынга келген Лүүсини кара-айларже кээп дүжер кылдыр албадапкан. Питер ол диңнер-дир деп бодаан, ынчалза-даа ыяшче мырыңай ооң бажының кырында кадалы берген узун быжыг согунну көрүп кааш, бүгү чүвени билип каан. Ол Сүүзенни чыттыр тыртыпкаш, боду база барып ушкан, ынчан өске согун ооң эктинің кыры-биле өткүт быттыг ужуп эрткеш, черже кадалы берген.

«Дүрген! Дүрген! Дедирлениңер! Үңгеңер!» — деп, Трам алгырып-ла турган. Олар эргилгеш, ийни өрү алзы кара-айлар болгаш шиилээн булутталчак мөөң ымыраа өттүр үңгеп чорупканнар. Сोगуннар оларны долгандыр өткүт сыгырып-ла турган. Бирээзи Сүүзеннің камгалал бөргүнге деггеш, ыңай чаштай берген. Олар улам дүрген үңгепкеннер, дер-бус шаалаар чүве; оон күдүйүп алгаш маңнажыпканнар. Оолдар хылыштарынга илдиге бээринден коргуп чорза-даа, оларын холунга тудуп алгаш чорааннар. Тейже көдүрлүп үнүп, мырыңай чаа оортан келген черинче эглири хомуданчыг болган. Олар ам оон ыңай, боттарының амы-тынын камгалаар дээш безин, маңнажып шыдаваस्ताаннар. Тыныжы бачыдап, олар шуралгак чанында инек-даш артында шык чиңгисче кээп дүшкүлээш, кайы хире бедип үнүп келгеннерин билип кааш, кайгай бергеннер. Сүрүкчүлөр шимээни-даа дыңналбаан.

— Ам бүгү чүве анаа боор — дээш, Трам хандыр улут тынган. — Олар аргага дилээшкин кылбадылар. Мен бодаарымга, таңныылдар хире. Ындыг болганда, адаанда Миразтың мурнуку доскуулу-дур. Шилдер болгаш шиштээн эъттер, ындыг болзажок, биске берге-ле болду.

— Силерни бо орук-биле эдертип турар, шуут аймап калганым ол боор — деп, Питер буруузунган.

— Ынча дивеңер, дээрги мындаагылар — деп, гном удурланган, — ол дээрге силерниң хаан дунманар, Эдмунд, Кылагар мугулдурну кежир эжиндирерин саналдаан болгай.

— Х.Б.Ө.-нии шын боор деп сести-дир мен — деп, ол дугайында ылап-ла утту каапкан Эдмунд чөпшээрешкен.

— Өске талазында — деп, Трам уламчылаан, — бир эвес мээң келгеним орук-биле чорупкан болзувусса, база-ла ол дег мурнуку доскуулга, база-ла ындыг уржуктар-биле таваржыр турган боор бис. Кылагар мугулдур кежир аян-чорук канчааргадаа эң эки арга ол-дур.

— Чүү чүве биске эки боору илдең эвес-тир — деп, Сүүзен чугаалаан.

— Шуут-ла илдең эвес-тир! — деп, Эдмунд алгыра каапкан.

— Бис ам хооргалды өрү алзы чоруур уjurлуувуска бүзүрээр мен — деп, Лүүси чугаага киржи берген.

— Сен маадыр-дыр сен оң, Лүү — деп, Питер харыылаан. — «Мен чугаалап турдум чоп» деп болур эргең бар болгай. Чоруптаалыңар.

— Аргаже ханылап кире бергенивисте — деп, Трам айыткан, — ам чүнү кылырыңар меңээ хамаан чок апаар, ынчан мен одаг салгаш, кежээки чемден белеткептер мен. Чүгле моон ырадыр чоруй бараалыңар.

Оларның хооргал-биле дедир сөөртүнүп бар чытканын тодарадып бижээн-даа херээ бар бе. Берге-ле болган, ынчалза-даа чеже-даа элдеп болза, шупту сергей бергеннер. Тыныш хозап келген, «кежээки чем» деп сөстөр ол хире кайгамчык эки дээштиг болган.

Чорумалдар чырыкта-ла ынча хөй багай чүвени оларга таварыштырган шивилиг аргага чедип келгеннер. Чээрген чыыры дыка шыланчыг болуп, одаг чалбыышталдыр хып, хүннү дөрт хана иштинге эрттирген кижии бүрүзүңге чүдек кылдыр

сагындырар адыг эъди орааган өл болгаш хирлиг дүргектер көстүп кээрге, шупту өөрүй бергеннер. Гном кедергей-даа чемни чогаады шаапкан. Яблок бүрүзүн (олардан каш-ла борбаа арткан) диле кескен эът-биле ораагаш, далган-биле холуй быжырган балыктар дег, чүгле далган орнунда эът бар, шиш баштыг будуктарга кедиргеш, быжырышканнар. Чулук эътке сиңнигип, быжырган хаван эъди-биле кады салыр яблок союзун сагындырып турган. Өске аңнарны чемиш кылыр адыглар эъди ары чигири болгаш кат-чимис чиир адыглар эъди дег чаагай эвес. Яблоктар эътке онза амдан киирип, тергиин-даа чем болу берген. Аяк-сава-даа чугган херээ чок — дораан-на ойда дүжүп чыдыпкаш, Трамның даңазындан шөйүлгөн ышты хайгаарап көрүп, турупкан буттарны көстүпкеш, шуугап болур. Олар даарта Каспиан хаанны тып алгаш, каш хонганда, Миразты чылча шаварынга идегеп турганнар. Оларның байдалы өскерилбээн, ынчалза-даа шупту хөглүг апарып, уйгуже улаштыр дүрген дүлнү бергеннер.

Лүүси ханы уйгудан чырык чер кырында ооң эң ынак үнү ону кый депкен деп сагыш-биле оттуп келген. Баштай уруг ол дээрге ооң ачазы-дыр деп, а оон — Питер-дир деп бодаан. Ол турар хөңнү чок болган. Бодун хөлүн эрттир могапкан кылдыр медегеп билгеш-даа эвес — харын-даа, ол магалыг дыштанып апкан, эът-боду-даа аарбастаан — ол анаа-ла аас-кежиктиг турган, ооң сагыжынга тааржыры кончуг болган. Уруг Нарнияның айынче (бистиинден улуг), сылдыстыг дээринче көрүп чыткан, оларның турлаг кылып алган черинде ыяштар эвээш турган.

«Лүүси» — деп, демги үн (ачазының-даа, Питерний-даа эвес) катап база кый дээн. Уруг хөлзээнинден сириңейнип, ынчалза-даа коргуушкун чок олуруп алган. Ай аажок чайынналдыр чырыдып турган болгаш, арга хүндүс дег, ынчалза-даа анаадазындан ээн ышкаш көзүлгөн. Артында шивилиг арга, оң талада — хооргалдык ынды чарыында — хаяларның бизеңнелчек баштары, чиге мурнунда — оймакчыгаш бар, ооң ындында согун адымы хире черде ыяштар өзүп үнгөн. Лүүси оларже топтап көргөн.

«Сактырымга, олар шимчеп турлар ышкаш — деп, ол бодунга чугааланган, — оон ыңай бир чүве чугаалажып турлар ышкаш...»

Ооң чүрээ хөлзеп сога берген, ол туруп келгеш, ыяштарже чорупкан. Оймакта күштүг хат үезинде ыяштарның үндүрери дег шимээн тода дыңналган, а хат-даа чок. Ындыг-даа болза, ол бүрүнүнү

анаа шимээни эвес хире. Лүүси ында бир-ле аялга барын билип каан, ынчалза-даа эрткен дүне ыяштарның чугаалаан сөстөрүн билип ап шыдавааны дег, ооң хөөнүн илип ап шыдаваан. Ол болза шимченгир, аянашкак, хөглүг аялга болган, чоокшулап келгеш, уруг ооң буттары самнап эгелээнин медереп билип каан. Ам ыяштар шимчеп турар дээрзинге чигзиниг артпаан — ыңай-бээр, бирээзи өскезинче, көдээ нарын танцы-ла. («Ынчанмайн — деп, Лүүси боданган, — ыяштар танцызы ылап-ла кедергей көдээзиг танцы болур ужурлуг».)

Ынчан уруг ыяштар аразынче кире берген. Ол баштай аңаа ыяш эвес, а агбагар салдыг, бажының дүгү шырыштарзыг узун кижиге кылдыр сагындырар ыяшты көрүп каан. Лүүси кортпаан: ол ындыг чүүлдү мурнунда-даа көрүп чораан. Ынчалза-даа уруг ыяшты катап көрүптерге, ол ам, шимчеп-даа турза, катап база ыяш ышкаш сагындырган. Силер ооң буттары бе азы дазылдары бе дээрзин ылгап шыдавас болбайн канчаар силер, чүге дээрге ыяштар шимчеп тура, чер кыры-биле чорувас, а чер ишти-биле, бистиң суг сүзүп кылаштаарывыс дег, чылып чоруй баар. Уругнуң көргени ыяш-биле чогуу-на ындыг чүүл болуп турган. Баштай олар эп-найыралдыг, магалыг эр-кыс даг-кижилер ышкаш көзүлгеннер — арганың чонун эки илби-шиди долу чуртталгаже кыйгыраарга, ынчап баарлар — оон катап база ыяштар апарып турганнар. Кажан олар ыяштар ышкаш көстүп турда, олар кижилерге элдептиг дөмей ыяштар турган, кажан кижилер кылдыр көстүп турда, олар будуктарлыг, бүрү-биле шыптынган кижилер турган. Элдептиг, аянашкак, шылырааш, сериин, хөглүг ыыт-шимээн соксаал чокка үргүлчүлээн.

«Олар барык-ла оттуп келген-дир, чүгле шуут эвес» — деп, Лүүси чугаалаан. А ол боду шуут оттуп келген, харын-даа анаа одунган дээри эвээш хире. Ооң бодунда бир-ле чаа чүве база оттуп келген ышкаш болган.

Лүүси ыяштар аразында коргуш чок чоруп, самнап, шурап, бир кончуг улуг эжинден өскезинче маңнап турган. Ынчалза-даа танцы-сам ону бүрүнү-биле хаара тутпаан. Ол бир-ле өске чүвеже, ону кый деп турар үнче чүткүп бар чыткан.

Удавайн уруг ыяштарны соонга каапкаш (ынчалдыр-ла олче ээгийп турган кончуг улуг самнакчыларның четтинчипкен дескининге тура, будуктарга азы холдарга дээп турганын билип шыдавайн), чырык болгаш дүмбейниң тудушкаандан үнүп

келгеш, оргу, таарып каан дег оймакты көрүп каан — ыяштар ону долгандыр самнап турган бооп-тур. А ында — о, өөрүшкү! Ооң мурнунда ай чырыында кылаңнаан, артында аажок улуг кара хөлөгелиг кончуг улуг Арзылаң бо турган!

Арзылаң, кудуруу шимчевээн болза, даш ышкаш сагындырар турган ийик, ынчалза-даа Лүүсиниң бажынга ындыг чүве кирбээн. Уруг Арзылаңче, Ооң сагыш-хөңнү эп-найыралдыг бе дээрзин боданмайн-даа, хөме шурай берген. Хензиг-даа үени чидирип аар болза, ооң чүрээ чарлы бээрин ол медереп билип каан. А оон Лүүси Ооң мойнун кужактап, арнын кайгамчык, сырый, торгуланчак чел иштинче супкаш, Ону ошкай берген.

— Аслан, Аслан, хайыралыг Аслан — деп, уруг ыглай берген. — Ам-на келдин!

Кончуг улуг Аң, Лүүси Ооң мурнуку даваннарының аразынга өңдейип чыдып, олуруп ап шыдаар кылдыр быктынче чуглуп алган. Ол ээкекеш, уругнун думчуун дылы-биле чылгай каапкан. Чылыг тыныш Лүүсини бүргей апкан. Уруг Ооң аажок улуг мерген угаанныг арнынче топтап көрүп-ле турган.

— Кирип моорла, төлүм — деп, Ол чугаалаан.

— Аслан — деп, Лүүси чугаалаан, — Сен улам улуг апарыш-тыр сен.

— Сен улгадырыңга, ынчап барган-дыр, бичиикей — деп, Ол тайылбырлаан.

— А Сен улгатпаан сен бе?

— Мен улгатпадым. Өскен тудум, сен эскереринге, Мен база улуг апар чыдар-дыр мен.

Уруг аажок аас-кежиктиинден чугаалажыр безин хөңнү чок болган. Ынчалза-даа Аслан чугаалай берген:

— Лүүси, бис маңаа үр чытпас ужурлуг бис. Сээң ажыл-херээң бар болгай, хөй үе хилис эрткен-дир.

— Харааданчыын аа — деп, Лүүси хөлзеп чугаалаан, — мен Сени ылап-ла көргөн болгай мен. Олар менээ бүзүревейн барды. Олар шупту...

Асланның иштинден, ооң ханы дүвүнден дег, ырланыышкын элдээрткензиг үн дыңналган.

— Мени өршээп көр — деп, Ооң чүнү бодап турарын билип кааш, Лүүси аксын туттунган, — мен өскелерни бак сөглээр диведим. Ынчалза-даа ол мээң буруум эвес-ле болгай але?

Арзылаң ооң караанче чиге көргөн.

— Аслан, Сен бодаарыңга, мен буруулуг мен бе? Канчап ынчап болур мен... шупту улусту каапкаш, Сенче чааскаан көдүрлүп үнүп шыдавадым. Канчап ынчап болур мен? Менче ынчалдыр көрбө... ийе, билир мен, ынчап болур турганымны. Сээң-биле мен чааскаан эвес боор турган мен. Канчаар кылып ужурлуг турганым ол?

Аслан чүү-даа дивээн.

— Бүгү чүве канчап-чооп анаа апаар турган деп бодап тур сен бе? — деп, Лүүси харык чок уламчылаан. — А канчап? Айтып көрөм, Аслан. Мен билир боор ужурлуг турган мен бе?

— Чүү болу бээрин билген болза деп бе, төлүм?— деп, Аслан чугаалаан. — Чок. Ону кым-даа, кажан-даа билип ап шыдавас.

Лүүси: «Ой-ой» — дей каапкан.

— Чүү болурун кым-даа билип ап боор — деп, Арзылаң уламчылаан. — Сен ам арткан өөрүңче дедир барып, оларны оттурупкаш, Мени база катап көргениңни болгаш олар шупту тургаш, Мени эдерер ужурлуг деп чугаалаар болзунза, чүү боорул? А ол дээрге билип аарының чаңгыс-ла аргазы-дыр.

— Мээң ынчаар кылырымны күзеп тур сен бе? — дээш, Лүүси улуг тынган.

— Ийе, бичиикей.

— А өскелер база Сени көрүп каар бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Дораан эвес болбайн канчаар, сөөлзүреди көөрү чадавас.

— Олар меңээ бүзүрөвейн баар! — деп, Лүүси алгыра каапкан.

— Ында кандыг-даа ылгал чок.

— Аслан, Сени катап тып алганым дээш аажок өөрүп четтирип тур мен. Сен меңээ артып каарын чөпшээрээр боор сен деп бодадым. Сен ырланыпкаш, дайзыннарның шуптузун — эрткен үеде дег — сывырыштар боор сен деп бодадым. А ам бүгү чүве дыка-ла коргунчуг-дур.

— Сеңээ ол берге боор, бичиикей, ынчалза-даа чүү-даа чүве катаптанмас. Биске Нарнияга мооң мурнунда-даа берге бооп тургулаан.

Лүүси Асланның көрүжүндөн чаштыр дээш, арнын Ооң челинче супкан. Ооң челинде база илби-шиди бар турган хире. Уруг бодунда арзылаң күжү барын билип каан. Хенертен ол хөндүрлүп кээп, олуруп алган.

— Өршээп көр, Аслан — деп, уруг чугалаан, — мен белен мен.

— Сен ам кыс арзылаң сен — деп, Аслан чугаалаан. — Ам бүгү Нарния катап тургустунар. Бар че. Үе чидирип болбас.

Аслан туруп келгеш, уругнуң аразы-биле эрте бергени самнап турар ыяштарже өндүр чаагай болгаш дааш чок базып чорупкан; Лүүси сирилээн холун челче салып алгаш, Ооң-биле кады чорупкан. Ыяштар оларны эрттирипкеш, хензиг када бүрүнү-биле кижиге хевирлиг апарганнар. Лүүсиниң мурнунга Арзылаңга сөгүргөн кайгамчык чараш эр-кыс бурганнар шывараш кылынган. Доп-дораан олар ам-даа сөгүрбүшаан база оларның сөгүрүүшкүнү катап база танцы-сам ышкаш боор кылдыр будуктар болгаш уннарын аяннаштыр ээлдирипкеннер, а оон биеэги хевээр ыяштар апарганнар.

— Ам, төлүм — деп, ыяштарны соонга каапканнарда, Аслан уругга чугаалаан, — Мен маңаа манаар мен. Арткан өөрүңнү барып оттургаш, сени эдерерин оларга чугаала. Бир эвес олар барбас болза, сен Мени чааскаан эдерер ужурлуг сен. Бодундан улуг болгаш аажок могап-турупкан дөрт кижини оттурары, оларның бүзүревези чүвени оларга чугаалаары база оларны ылап-ла кылыксавайн баары чүвени кылыр кылдыр албадаары дыка-ла берге.

«Мен боданмас ужурлуг мен, анаа-ла хөделир ужурлуг мен» деп, Лүүси бодунга чугааланган. Ол баштай Питерге чеде бергеш, ону силгипкен.

— Питер — деп, уруг оолдуң кулаанче сымыранган, — одун. Дүргеде. Аслан мында. Бис ам дораан Ону эдери чоруур ужурлуувусту Ол чугаалады.

— Ынчанмай канчаар, Лүү, кайнаар күзей-дир сен — деп, Питер хенертен чугаалаан. Уруг амырай берген, а Питер ол дораан өске талазынче аңдарлып алгаш, катап база удуй берген.

Оон уруг Сүүзенни оттурарын оралдашкан. Сүүзен ылап-ла оттуп келген, ынчалза-даа чүгле аажок хорадаан улуг кижиге үнү-биле мынча дээр дээш: «Лүүси, ол чүвени дүжүңге көрген-дир сен. Удуп чыдывыт».

Ынчан Лүүси Эдмундуну силгип эгелээн. Ону оттурарының бергезин канчаар, адак соонда уруг сорулгазын чедип аарга, оол шынап-ла оттуп кээп, олуруп алган.

— Чүл че? — деп, ол хорадаксап айтырган, — чүү деп тур сен?

Уруг бүгү чүвени катаптаан. Ынчаарга ооң бергезин

канчаар, чүге дээрге катаптаан санында-ла, сөстөр улам бүзүрөл чок дыңналыр болган.

— Аслан! — деп, Эдмунд өрү шураан. — Ура! Кайда!

— Ол-дур сен. Көрбейн тур сен бе? Мырыңай ыяштар мурнунда.

Эдмунд кезек када кезе көрүп турган, а оон мынча дээн:

— Ында чүү-даа чогул. Ай чырыгы караң чылчырыктадып, будап каапкан-дыр. Ындыг база болгулаар-дыр ийин. Мен база сактырымга, бичии када бир-ле чүве көргөн ышкаш болдум. Бо дээрге карак... чүү дээр ийик моң?..

— Мен Ону үргүлчү көрүп тур мен — деп, Лүүси чугаалаан. — Ол шуут-ла бисче көрүп тур.

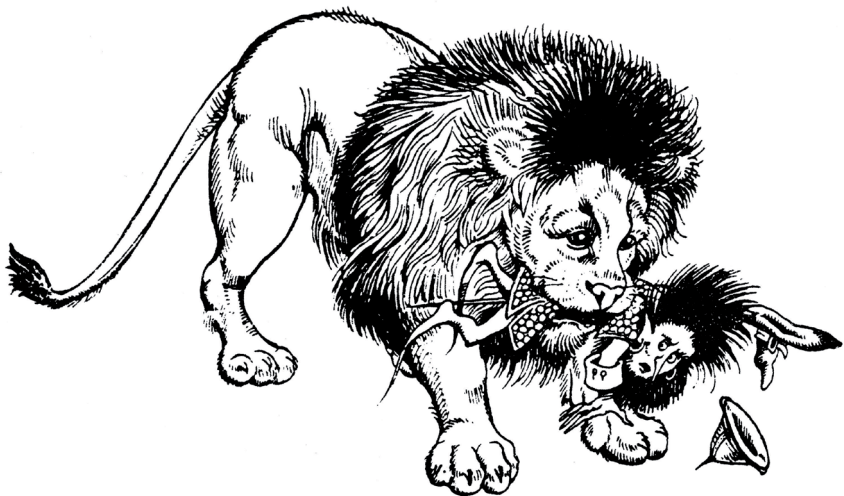
— Ынчаарга мен чүге Ону көрбейн турарым ол?

— Силерниң көрүп шыдавазыңарны Ол чугаалаан чүве.

— Чүге?

— Билбес мен. Ол ынча диди.

— Че, бо чүү деп чүвел — деп, Эдмунд улуг тынган, — бистиң көрүп шыдавас чүвевисти үргүлчү көөр болганың харааданчыг-дыр. Че, ындыг-дыр, өскелерни оттурар апаар хире-дир бис.

XI

АРЗЫЛАҢНЫҢ ЫРЛАНЫ БЕРГЕНИ

ШУПТУ ӨӨРҮН АМ-НА ОТТУРУП АЛГАННАРДА,
Лүүси бодунуң төөгүзүн дөрткү удаа чугаалап берген. Тоомча чок аңгаданчыг ыржым дүшкен.

— Мен чүнү-даа көрбейн тур мен — дээш, Питер карактарын аартыр топтап көргүлээн. — А сен, Сүүзен?

— Чок болбайн канчаар — деп, Сүүзен ажыныксап харыылаан, — чүге дээрге ында көөр хире чүве чок-тур. Ол бүгүнү дүжүнде көрген-дир бо. Удуп чыдып ал, Лүүси.

— А мен черле бүзүрээр-дир мен — деп, Лүүси сирилээш үн-биле чугаалаан. — Мээң-биле кады баарыңарга аан. Чүге дээрге... чүге дээрге мен дөмей-ле Ооң-биле кады чоруур ужурлут мен.

— Хей чүве чугаалава — деп, Сүүзен харыылаан, — сен кайнаар-даа чааскаан барбас сен ол-ла. Питер, аңаа чөпшээрел бербе. Ол шуут-ла сөс дыңнаvas апарып-тыр.

— Бир эвес ол чоруур ужурлуг болза, ооң-биле кады баар мен — деп, Эдмунд эп-сеткил илереткен. — Ооң мурнунда ол шынның боор турган-на болгай.

— Ындыг дээрзин билир мен — деп, Питер чөпшээрешкен. — Бо эрген база ооңуу шын турган чадавас. Бис орукту чедимче чок шилип алганывыс илдең-дир. Ынчалза-даа дүн ортузунда... Ынчаарга Асланны бис чүге көрбейн тур бис? Кажанда-даа ынчаар болбаан болгай. Ол ындыг турган эвес. А Х.Б.Ө. чүү дээрил?

— Мен чүү-даа дивес мен — деп, гном харыылаан. — Бир эвес шупту чоруур болзуңарза, силер-биле кады барбайн канчаар мен; а бир эвес силерниң бөлүк чарлы бээр болза, мен Дээди Хаан-биле кады баар мен. Ол болза ооң мурнунга база Каспиан хаанның мурнунга мээң хүлээлгем-дир. Ынчалза-даа мээң хуу саналым дыңнаксаар болзуңарза, мен — орукту хүндүс тышпаан черивистен дүне када тып аары белен деп бодавайн турар анаа гном-дур мен. Чугаалап билир, ынчалза-даа чугаалавайн турар кайгамчык арзылаңнарда, эп-найыралдыг-даа болза, эки чүнү-даа кылбайн турар арзылаңнарда, кончуг улуг, оларны кым-даа көрбейн турар арзылаңнарда ажык-дуза барын көрбейн тур мен. Бодап турарым езугаар, ол бүгү хей, ялымчок чүве-дир.

— Арзылаң черни аспаа-биле хап, бисти далаштырып тур — деп, Лүүси чугаалаан. — Бис ам дораан чоруптар ужурлуг бис. Бети дизе мен.

— Биске ындыг янзылыг удурланырын шенээр болзуңза, сээнии шынның эвес-тир. Бис дөрт бис, а сен чаңгыс-тыр сен, артында-ла эң бичиивис-тир сен — деп, Сүүзен удурланган.

— Бараалы че! — деп, Эдмунд алгыра каапкан. — Бис чоруур ужурлуг бис. Чоруптаан шаавыста, эп-найырал турбас.

Оол Лүүсиге бүрүнү-биле каттышкан, чүгле ону оттурупкан дээш хорадап, аажок ажынчак чугаалап турган.

— Ынчаарга чорук кылып үнүптээлиңер — деп, Питер холун дозуг-камгалалдың бааның адаанче шагзыргай сукпушаан база камгалал бөргүн кетпишаан дужаап чугаалаан. Өске үеде болза, ол бодунуң ынак дуңмазы Лүүсиге бир-ле өөрүнчүг чүвени албан чугаалаар ийик, чүге дээрге аңаа ам кайы хире муңгаранчыын, болуп турар чүве дээш ооң буруузу чогуң билип турбайн канчаар. Ынчалза-даа Питер акызы анчыгзынганындан долузу-биле адырлып шыдаваан.

Сүүзен арткан уруглардан дора болган:

— Мен бодумну Лүүси ышкаш алдынып эгелээн дижик мен — маңаа дөмей-ле артып каар мен деп кыжанып эгелээн дижик мен. А мен ыяап-ла ынчаар кылыр-даа мен.

— Дээди Хаанга чагыртыңар, дээрги мындаагылар силерлер — деп, Трам чугаалаан, — ынчангаш чоруптаалыңар. Удуур арга чок болза, маңаа маргыжып турарының орнунга, бар чытканы дээре.

Олар шимчеп үнүпкен. Лүүси сагыжында бар бүгү чүвени Сүүзенге ыыттавас дээш эриннерин ызырнып алган мурнап бар чыткан. Ынчалза-даа Асланче көре каапкаш, Лүүси бүгү өске чүвени уттупкан. Арзылаң хая көрүнгөш, оларны үжен метр хире мурнап оожум басып чорупкан. Арткан уруглар чүгле Лүүсиниң соо-биле чоруп шыдаар болгаш, Асланны көрбээннер база Ооң базымнарын дыңнавааннар. Ооң улуг, моортайныы дег аспактары оът-сигенге дааш чок базар болган.

Уруглар танцылап турар ыяштарның (а олар танцылаарын уламчылап турган бе дээрзин кым-даа билбээн, чүге дээрге Лүүси чүгле Арзылаңче, а өскелер Лүүсиже көрүп турган) оң талазы-биле, чооганың кыдыынче чоокшуладыр чорупканнар.

«Боовалар болгаш борбак даштар — деп, Трам бодап чораан, — угаанывыс солуудааны ай чырыткан ийге сыйылган моюннар-биле доозулбас боор деп идегеп тур мен».

Аслан элээн үр чооганың мырыңай кыдыы-биле бар чыткан. Оон ооң эриинде каш борбак бичии ыяш үнүп турган черге чеде бергөш, ээй тырткан соонда, оларның аразында барган. Лүүси тын тынмас апарган: сактырга-ла, Арзылаң хаядан шымындыр шурай берген дег болган, ынчалза-даа уруг ону көрбөй чидирип аарындан хөлүн эрттир сезингөш, доктаай берип, боданыр чай албаан. Ол базымнарын дүргедедипкеш, боду база ыяштар аразында барган. Куду харап көргөш, даштар аразында ийленчектеп баткан кадыр чиңге кокпажыгашты база олап бадып чыдар Асланны уруг эскерип каан. Арзылаң эргилгөш, олче хөглүү-биле көрүпкен.

Уруг адыштарын часкапкаш, куду үңгөп бадып эгелээн. Артында ол өскелерниң үннерин дыңнап чораан: «Эй! Лүүси! Оваарымчалыг бол. Сен чооганың мырыңай кыдыында-дыр сен. Ээп кел...» Оон бичии болгаш, Эдмундунуң үнү үнгөн: «Чок, ол шын бар чыдар-дыр. Мында куду бадар чер бар-дыр».

Кокпаның ортузунга Эдмунд дунмазын сүрүп чедип келген.

— Көр! — деп, ол аажок хөлзеп чугаалаан. — Көр! Бистиң мурнувуста чүү ындыг хөлеге оожум шимчеп чорууру ол?

— Ол дээрге Ооң хөлегези-дир — деп, Лүүси харыылаан.

— Сээңи шын дээрзинге мен ам бүзүрөп тур мен, Лүү. Ону мурнунда канчап көрбээнимни билбес-тир мен. А Ол Боду кайдал?

— Бодунуң хөлегези-биле кады болбайн канчаар. Ону көрүп тур сен бе?

— Ам чаа көрүп турарым-даа ышкаш сагындырды. Мында чырык дыка элдеп-тир.

— Манаңар, Эдмунд хаан, манаңар — деп, оларның кырында Трамның үнү дыңналган, а оон ырактан Питерниң үнү база:

— Кактанып каавыт, Сүүзен. Холуң менче сун. Болап бичии уруг-даа бада берип болур чер-дир. Химиренириң соксат.

Үр болбаанда, олар адаанда турган, сугнуң мөөрөөн даажындан кулак уюк. Моортайлаштыр чымчак баспышаан, Аслан бир даштан өске дашче шурап, сугну кежиپ бар чыткан. Агым ортузунга келгеш, Ол суг ижип аары-биле доңгая берген, а оон өде берген челдиг бажын көдүрүп, катап база оларже көрнүп келген. Эдмунд ынчан Ону көрүп каан. «О, Аслан!» — деп алгырыпкаш, ол бурунгаар шурай берген. А Арзылаң хая көрүнгөш, Шапкынмай хемчигештиң ол чарык эрииниң ийин өрү көдүрлүп эгелээн.

— Питер! Питер! — деп, Эдмунд кыйгырган. — Көрдүң бе?

— Бир-ле чүвени көрдүм — деп, Питер чугаалаан. — Ынчалза-даа ай чырында аайын тывары дыка берге болду. Ынчанмыже чоруп ор бис, Лүүсиге үш катап ура! Мен ам могап-шылаанымның чартыын безин медегевейн тур мен.

Аслан оларны солагай талаже чооганы өрү алзы чайгылыш чок эдэртип аппарат чыткан. Аян-чорук элдептиг, дүште дег болган — мөөрөп аккан суг, өл куу оът-сиген, оларның чоокшулап олары бүлүргей хаялар база баштап бар чыдар Аңның өндүр-чаагай, быт чок кылажы. Сүүзен болгаш гномдан аңгыда, шуптузу Ону көрүп каан. Хенертен олар элди өрү үнген өске кадыр кокпага чедип келгеннер. Ол кокпа оларның бадып келген кокпазындан оранчок узун болуп, өрү алзы орук үр болгаш шыланчыг ыргак шугум дег болган. Аас-кежик бооп, ай хооргал кырында ону чырыдып турган.

Лүүси эгиштеп туруп берген, ынчалза-даа Асланның кудуруу болгаш артыкы аспактары хооргалдың кырыкы эрииниң

артынче көзүлбейн баарга, уруг буттары тендирип, тыныжы боглуп турза-даа, сөөлгү күжениешкини-биле Ооң соондан дап бергеш, Кылагар мугулдурну каапканындан бээр оларның ынаар чүткүдүп келгени тейни көрүп каан. Узун иемдик ий (өвээнчи, өске оыт-сиген база ай чырыында агарып көстүр каш инек-даш) олардан сес чүс метр хире черде имиргей кылаң-нашкан ыяштар кыдыының артынче шиглиг чиде берип турган. Уруг ол черни танып каан. Даш Ширээлиг тей ол болган. Куяк хептерин кыңгыратпышаан, арткан уруглар соонда халбактанып үнүп кел чыткан. Аслан мурнунда үңгей аарак чылып, олар Ооң соо-биле чоруп орган.

— Лүүси — деп, Сүүзен дыңналыр-дыңналбас чугааланган.

— Чүл? — деп, Лүүси хая көрнүп келген.

— Мен ам Ону көрүп кагдым. Өршээп көр.

— Ажырбас, шупту чүве анаа.

— Мен сээң бодап турарыңдан артык багай мен. Шынында дүүн Ол-дур деп бүзүрөп турдум. Шивилиг аргаже барбазын Ол биске сагындырып турда. Дүне сен бисти оттурупканыңда, Ол-дур деп шынында бүзүрөп турдум. Ишти-хөңнүм ханызында аан, билип тур сен бе. Азы күзээн болзумза, бүзүрөп болур турдум. Ынчалза-даа бо аргадан үнүксээрим аажок болган, ынчангаш... о, билбес-тир мен. А ам Аңаа чүү дээр мен?

— Хөй чүве чугаалаан херээ чок бооп чадавас — деп, Лүүси сүме каткан.

Уруглар удавайн ыяштарга чеде бергеш, оларны өтүр оларның чоруп турганы үе-шагдан бээр Ширээ кырында бедий берген Өндүр улуг Тейни, Асланның базырыын, көрүп кааннар.

— Бистиң туруштарывысты багай камгалап турар-дыр — деп, Трам химиренген. — Ону эдер болза эки-дир... болур бетинде...

— Оожум! — деп, дөртөлээ үзе кирген, чүге дээрге Аслан доктаагаш, оларже хая көрнүп келген, Ооң көстүрү кедергей өндүр-чаагай боорга, оларны өөрүшкү (ынчалза-даа коргуушкун-биле холушкан өөрүшкү) болгаш коргуушкун (ынчалза-даа өөрүшкү-биле холушкан коргуушкун) хаара тыртышкан. Оолдар бурунгаар базышкан, Лүүси оларны бурунгаар эргтирипкен, а Сүүзен болгаш гном аткаарлай берген.

— О, Аслан — дээш, Питер бир дискээниң кырынга олурупкаш, Арзылаңның аар аспаан эриннеринче көдүрүп келген, — мээң өөрүүрүмнү чүү дээр. Буруум миннип тур мен. Эн

эгезинден-не, ылаңгыя дүүн эртен бодумну шын эвес ап келдим.

— Мээң эргим оглум — деп, Аслан харыылаан. Ол оон эргилип келгеш, Эдмундуну мендилээн. Арзылаң оолду:

— Кончуг эки-дир! — деп мактап каан.

Оон, коргунчуг узун үзүктелиишкин соонда, сеткилдиң ханызындан үнгөн үн:

— Сүүзен — дээн. Сүүзен харыылаваан, ынчалза-даа оларның шуптузунга уруг ыглап турар ышкаш сагындырган.

— Сен коргуушкунга алзып алдың, төлүм — деп, Аслан чугаалаан. — Бээр кел кай, сенче тынайн. Коргуушкунуң уттувут. Сен ам катап база дидим апардың бе?

— Бичии-ле дидим, Аслан — деп, Сүүзен химиренип каан.

— А ам — деп, Аслан дыңзыы кончуг чугаалаан, Ооң үнүндө ырланыгны элдээрткени дыңналган, кудуруу быгыннарын улдап турган. — А демги бичии гном, хылыш-биле сокчур талазы-биле билдингир дайынчы, арзылаңнарга бүзүревес ча адыгжызы кайыл? Бээр кел, черниң төлү, БЭЭР КЕЛ! (Сөөлгү сөс езулуг-ла ырланыышкын ышкаш апарган.)

— Хей чүвелер болгаш херечилер — деп, Трам дыңналыр-дыңналбас сымыранган.

Асланның чаңын эки билир болгаш, гном Аңаа аажок тааржып турарын билип каан уруглар кортпаан. Ындыг Арзылаң дугайында чугаалаваска безин, ооң мурнунда кажан-даа арзылаңнар черле көрбээн Трам болза өске херек. Ынчалза-даа ол угаанныг кылган: дезе бээриниң орнунга, Асланче тендиңнедир кылаштап чорупкан. А Аслан ону хенертен сегирип алган. Авазы аксында аппарат чыдар чаш дииспеекти кажан-бир көргөн силер бе? Бо таварылга ындыг чүүлге дөмей болган. Чөгенчиг дүргекчигеш бооп дүрлү берген гном Асланның аксында халаңнап турган. Арзылаң ону дыңзыг эвес силгиптерге, гномнун бүгү чепсеглениишкини, чайырлакчы кижиниң сакпыңнары дег, кээп дүшкүлээн, а оон ол боду опаш дээш, агаарже ужуп үне берген. Ол, бодунуң орундөжээнде дег, айыыл чок турган, ынчалза-даа ону билбээн. Куду ужуп бадыптарга, ону аажок улуг хоюг аспактар, авазының холдары дег, эргелиг тудуп алгаш, оыт-сигенче (база-ла ынчаар камныг) салып кааннар.

— Черниң оглу, өңнүктөр болур бис бе? — деп, Аслан айтырган.

— И-ийе — деп, ам-даа тыныш албаан гном ышкып чугаалаан.

— Ам ай ажары ол-дур — деп, Аслан чугаалаан. — Сооңарже көрүнер: даң адып ор. Үевис көңгүс эвээш арткан-дыр, ону чидирип шыдавас бис. Силер үжелээ — Адамның оолдары болгаш черниң оглу, Тей иштинче киргеш, оон тып аар чүвөнерни эмгелеп көрүнер.

Гном ам-даа тыныш албаан, а оолдар Аслан олар-биле кады баар бе деп айтырарындан дидинмээннер. Үжелээ хынындан ужулган хылыштары-биле езулааш, эргилип, куяк хептерин кыңгырадып, имирже ажыт кире бергеннер. Лүүси эскерип көөрге, оларның арыннарындан шагзырал ис чок чиде берген болган. Дээди Хаан болгаш Эдмунд хаан ам элээди оолдар эвес, а аныяк эрлер ышкаш көзүлгеннер. Кызыжактар оларны даштыгаа, Асланның артынга манап турганнар. Чырыдары бир янзы апарган. Нарнияның эртенги сылдызы Аравир чөөн чүкте, бичии ай ышкаш, чивеңейнип турган. Улам улуг ышкаш көстүр Аслан бажын көдүргеш, челин силгип, ырланы берген.

Хөрөктөн үнер сагыш-сеткилди доюлдуруптар ыт, орган деп хөгжүм херекселинде дег, чавыс нотадан эгелээш, черни база агаарны сириледип, бүгү Нарнияны бир кылдыр дола бергигеже чедир, бедик болгаш дыңзыг, оон-даа дыңзыг апарган. Кудулдур, Миразтың турлаанда, улус оттуп келген. Арны агара берип, олар бот-боттарыңче үзе көржүп, чепсээн сегирип алганнар. Оон-даа куду Өндүр хемде шак ол соок эртенги шакта сугдан оң ээлери кыстарның баштары болгаш хем бурганының аажок улуг салдыг бажы уштунуп келгеннер. Долгандыр — хову-шөлдер, аргалар болгаш үңгүрлерден тоолайларның сезик алган кулактары көстүп келген, куштар чалгыннарының адаандан уйгузу сергевээн баштарын уштуп келген, үгүлөр үү-хүктеп эгелээн, дилгилер ээре берген, чараа-чеченнер хыйланып эгелээн, ыяштар шылырткайны берген. Хоорай-суурларда иелер коргуп көрдүнүп, уругларын улам күштүт куспактап алганнар, ыттар сыйыңайны

берген, эр улус чырыкты суйбанып кыпсып, тура халышканнар. Ырак соңгу кызыгаарда таңдының даг-кижилери боттарының шивээлеринден бакылап көргөннер.

Лүүси болгаш Сүүзен оларже чоок-кавы тейлерниң шуптузундан бир-ле кара чүве бадып оарын көрүп кааннар. Баштай ол чүве черде чаттылган кара туман ышкаш, а оон карара берген далайның шуурганнаан чалгыглары ышкаш болган (чоокшулаан тудум, олар бедип-ле, бедип-ле турганнар), адак соонда арга-эзимниң шимчеп үнүпкени билдине берген. Делегейниң бүгү ыяштары Асланче углапкан дег сагындырган. Чоокшулап ора, олар ыяштар эвес апарып турган, удавайн олар мөөнү-биле мөгөйип сөгүрбүшаан база Асланче узун чиңге холдарын сунмушаан, Лүүсини долганып келгеннер. Уруг көөрге, олар шупту кижилерзиг дүрзүлерлиг апарган болганнар. Асланны көөрү-биле хадың-кыстар баштарын өрү октагылап, а тал-кадайлар бажының дүгүн аткаар октап турган, хааннарзыг хадылар Аңаа мөгөйгилээш, оожум турганнар, селбегер дубтар, чиңге болгаш муңгак шарланнар, дыдыраш чидиг-бүрүлөр дээр үнүштер (боттары кара-ногаан, а оларның кадайлары өңгүр каттар-биле каастанып алган) болгаш шокар хөөрүктер доңгайгаш, катап база көдүрлүп: «Аслан! Аслан!» — деп, чалгыглар даажы ышкаш, киргирткейнип кыжыраан үннери-биле кыйгырып турганнар.

Асланны долганып алгаш, холдарындан четтинчипкен, ырлажып шимчээн мөөң чон (оларның шимчээшкини ам танцыга улам-на демей апар чыткан) аажок дүрген көвүдеп турарын көргөш, Лүүси аймап дүвүрей берген. Ыяштар аразында тенип халып-шурап турар өске улустуң кайыын келгенин уруг билбейн турган. Оларның бирээзи чүгле иви кежи кедип алган, дыдыраш бажын долгандыр виноград бүрүлери ораап алган аныяк оол болган. Ооң арны ындыг черликсиг көзүлбээн болза, аныяк оолга хамаарыштыр хөлүн эрттир чараш деп болур турган ийик. Силер база, каш хонганда Эдмунд ышкаш: «Бо аныяк эр чүнү-даа кылып шыдаар-дыр — мырыңай чүнү-даа» — дээр ийик силер. Ол эрниң ады-ла хөй турган: Бромий, Бассарей, Кошкар — чүгле үш ады ол-дур. Ооң-биле кады дыка хөй, база-ла черлик, аныяк уруглар келген. Элчиген мунган бир кижинезин бар. Шупту каттыржып, шупту: «Эван, эван, эвоэ-э-э!» — деп алгыржып турганнар.

— Бо Оюн бе, Аслан? — деп, аныяк эр алгырган. Ийе, ол бүгү оюн ышкаш болган. Ынчалза-даа барык шупту улус янзы-бүрү оюннар ойнап турар бис деп санап турганнар. Ол болза дегзир-оюн-даа бооп болур, ынчалза-даа Лүүси кымның баштап чоруп турарын билбээн. Карак шарып ойнаары ышкаш сагындырган, ынчалза-даа кижги бүрүзү бодун ылап-ла ооң караан шарып каан дег алдынып турган. Чаштынчыр оюнга-даа дөмей дег болган, ынчалза-даа чаштына берген кижини дилевейн турган. Элчиген мунган коргунчуг чоон кырган кижиниң хенертен: «Күш киир чемненип аар-дыр! Чемненир өй келген-дир!» — деп алгыргаш-ла, элчигенден кээп дүжүп туруп бээри херекти улам нарыыдадыр болган. Өске улус ону дедир олуртуп турган, а элчиген ол бүгүнү цирк деп бодааш, артыкы даваннарынга кылаштап, көргүзүг кылырын оралдашкан. Кайда-даа улам-на хөй, улам-на хөй виноград бүрүлери, а оон виноград сыптары көстүп кээп туруп берген. Сыптар бүгүдеге ораажып, кижги-ыяштарның буттарын өрү алзы көдүрлүп, оларның моюннарын долганып турган. Лүүси бажының дүгүн аткаар октаары-биле холун көдүрүп келгеш, виноград будуун аткаар октап турарын эскерип каан. Элчигенниң бүткүр боду виноград-биле шыптынган болган. Ооң кудуруу сыптарга мырыңай ораажы берген, бир-ле кара чүве ооң кулактарының аразында чайганып турган. Лүүси катап база көргөш, ол дээрге виноград салбактары болганын көрүп каан. Кайда-даа виноград: баш кырында, буттар адаанда, долгандыр.

— Күш кирип аар-дыр! Күш кирип алыылыңар! — деп, кырган ашак алгырган. Шупту чемненип эгелээн. Силер кандыг-даа кат-ногаа өстүрер чылыткылыг черлерге барган болзуңарза, кайыын-даа ындыг виноград тышпас силер. Уруглар ооң мурнунда

кажан-даа ындыг ылап чаагай, дашты быжыг, дыгый, аас иштингге сериин, чаа кылдыр чара дайнаттына бээр виноградты сагыш хандыр чип көрбээннер. Мында ол четчир болгаш артар болган база чемненирде бодун алдынарының дүрүмнерин сагыбыры шуут албан эвес болган. Кайда-даа чыпшынчак, былчашкан салаалар. А аастар шупту долу-даа болза, каткы база «Эван, эван, эвоэ-э-э!» деп аажок чинге үннерлиг алгы-кышкы, кажан ол улус дөгере чаңгыс өйде Оюн (бир эвес ол оюн турган болза) биле дойлаашкын төнер ужурлуг дээрзин билип каггыжеге чедир, соксавайн келген. Ынчан олар тыныжы бачыдап, черже мет кээп дүшкүлээш, Асланны дыңнаары-биле Олче көрнүп келгеннер.

Ол үеде хүн үнүп келген, а Лүүси бир-ле чүве сактып келгеш, Сүүзенге сымыранган:

— Сүү, мен олар кымнар дээрзин билир мен.

— Кымнар?

— Черлик арынныг аныяк оол — Вакх, а элчиген мунган ашак — Силен*. Сактыр-дыр сен бе, шаг шаанда Тамнус акый биске олар дугайында чугаалап турду чоп?

— Ийе, сагынмайн канчаар. А мен сеңээ чугаалап көрейн, Лүү...

— Чүнү, Сүүзен?

— Бир эвес Вакх болгаш ооң черлик кыстары-биле Аслан чок черге ужуражып келген болзувусса, сагыш амыр болуп шыдавас ийик мен.

— Мен база — деп, Лүүси чөпшээрешкен.

* **Вакх** (азы Бромий, Бассарей, Кошкар) — грек мифологияда черниң үңчи-дүжүткүр кыштериниң, виноград өстүрериниң, виноград арагазы кылырының бурганы, Зевс бурган биле Семела даңгынананың оглу Дионистиң аттары. **Силен** — бойдустуң кыштериниң боттанылгазы, үңчи-дүжүткүр боорунуң символ-демдээ. Вакх азы Дионисти эдергеннерниң санынче кирип турган. Ону элчиген мунуп алгаш, көгээржиктен арага ижип чоруур кырган ашак кылдыр чуруур турган.

XII

КАРА ИЛБИ БОЛГАШ ӨСКЕРЛИКЧИ ЧОРУК

ОЛ АРАЗЫНДА ТРАМ БОЛГАШ ООЛДАР ТЕЙНИЦ иштинче кирер караңгы, дугаланчак бичии даш хаалгаже углапканнар. Таңныылдап турган ийи морзук (Эдмунд чүгле оларның чаактарында ак дилиндекти көрүп шыдаан) диштерин агараш кылгаш, хыйланчак үннер-биле:

— Кым кел чор? — деп айтырганнар.

— Трам — деп, гном харыылаан. — Нарнияның ырак эрткен үедеги Дээди Хаанын эдертип кел чыдыр мен.

Морзуктар оолдарның холдарын чыттаан.

— Ам-на — деп, олар чугаалаан, — ам-на.

— Биске чырыктан кышсып бериңер — деп, Трам дилээн.

Морзуктар чырыткы эkkээрге, Питер ону кывыскаш, Трамче сунган.

— Х.Б.Ө. баштазын — деп, Питер чугаалаан, — бис мында орукту билбес-тир бис.

Трам чырыткыны ап алгаш, караңгы өдүгже чорупкан. Өдүг соок, кара, дүдүксүг болгаш ээремчик дузаа-биле шыптынган болган. Кезек болгаш-ла, чырыткы чырыында часкылар далбаш деп ужуп турган. Оолдар (демир-орук станциязынга дем эртен турганындан бээр олар үргүлчү даштыгаа турганнар) боттарын

какпада азы кара-бажында дег медресеп билип кааннар.

— Питер — деп, Эдмунд сымыранган, — ханаларда ойган бо сиилбирже көрөм. Ол эрги ышкаш көзүлбес-тир бе? А бис оон улуг назылыг-дыр бис. Маңаа сөөлгү катап кээп чорувуста, ону ам-даа сиилбирлевээн турган.

— Ийе — деп, Питер чугаалаан, — ол чүүл кижини боданырынче албадаптар-дыр.

Гном дорт бар чыткан, а оон оң талаже, оон — солагай талаже ээпкеш, каш тепкииш куду баткан, ооң соонда катап солагай талаже чорупкан. Адак соонда олар мурнунда чырык — төп өрээлде эжик адаанда чырык көрүп кааннар, оон дыка хорадаан үннер дыңнап кааннар. Бир-ле кижини аажок дыңзыг чугаазы-биле оларның базымнарының даажын аяарладыпкан.

— Ыгт черле үндүрбөңөр — деп, Трам сымыранган, — бичии када дыңнаалаар-дыр.

Үжелээ шуут-ла эжик чанынга туруп алганнар.

— Силер шупту чүвени эки билер силер — деп, үн ытгаан («Ол болза хаан-дыр» — деп, Трам сымыранган), — чүге бис даң бажында Эдиски эдиспээннивести. Таанда-ла, Мираз бисче, Трам чорупкан соонда, дораан халдап келгенин база амытынывыс дээш демисежиш эгелээнивести уттупканыңар ол бе? Бичии чай апкаш-ла, эдискеним ол-дур.

— Меңээ ону уттуптары белен эвес-тир — деп, хорадаан үн үнгөн, — чүге дээрге мээң гномнарым кол согушкунну боттарынга хүлээп алган болгай, ынчан оларның бешкизиле өлүртүп калды. («Ол болза Никабрик-тир» — деп, Трам тайылбырлаан.)

— Ыядып көр, гном — деп, чавыс үн киржи берген («Мөөгү-жей» — деп, Трам чугаалаан). — Бис шупту, гномнар ышкаш, хөйүнү кылып келдивис, а хаандан хөйүнү кылган кым бар деп.

— Тоолдарыңар чугаалаваңар — деп, Никабрик харыылаан. — Чок-ла болза Эдискини хөлүн эрттир орай эдискен, чок-ла болза ында билди-билиг чок болган боор, а чүгле дуза келбейн барды. Сен — өндүр улуг бижик-биликтиг сен, илби-шидичи сен, билбес чүвең-даа чок болгай; Асланга, Питер хаанга болгаш өскелерге-даа идегээрин сен биске сүмелеп турбаан сен бе?

— Миннир ужурлуг мен... ону хүлээвес аргам чок... Эдиски эдискенивистиң түңнелдери мени дыка-ла муңгаратты — деп

харыы дыңналган. («Ол Корнелиус эртемден болур ужурлуг» — деп, Трам сымыранган.)

— Ажыы-биле чугаалаарга — деп, Никабрик чугаалаан, — сээң акшаң хавы куруг, чуургаларың чыдый берген, балыың туттунмаан, азаашкыннарың күүсеттинмээн. Ам кыдыынче чайлай бергеш, өскелерге ажыл-херек бүдүрер аргадан бер. Ол болза чүге дээрге...

— Дуза чедип кээр — деп, Мөөгүжей ону үзе кирген. — Мен Аслан дээш туржур мен. Шыдамык болуңар, аң-менден үлегер алыңар. Дуза чедип кээр. Ол эжик чанында турар чадавас.

— Тьфу! — деп, Никабрик хыйланган. — Силер, морзуктар, ногаан аът тывылгыжеге чедир, бисти манаар кылдыр албадар деп турар силер. Манап шыдавазывысты сеңээ чугаалап тур мен. Аыш-чем төнер четти; бичии тулчуушкун боорга-ла, чидириивис бодап турарывыстан оранчок улуг боор-дур; бистиң талалакчыларывыс тарай маңнажып тур.

— А чүге? — деп, Мөөгүжей айтырган. — Чүге ындыын сеңээ чугаалап берейн. Шупту амытаннар: «Эрги шагдан хаанны кыйгырарывыска, хаан харыылаваан» — деп шуугажып турар болгаш, ындыызы ол-дур. Чоруптар бетинде (өлүмчө уткуй чадавас) Трамның сөөлгү сөстери мындыг болган: «Бир эвес Эдиски этсир болзуңарза, чүге этсип база чүү чүвөгө идегеп турарыңарны шериг билбес болур ужурлуг». Ынчалза-даа ол-ла кежээ шуптузу билип каан ышкаш-тыр.

— Мени аксы бош кижидээриниң орнунга, бодунуң куу хаайыңны ары өөнчө супканың дээре боор ийик — деп, Никабрик харыылаан. — Аксы-сөзүң дедир тыртып ал, оон башка...

— Кайыңар-даа соксаңар — деп, Каспиан хаан оожургаткан. — Никабриктиң кылыр-дыр деп саналдап турар чүвезин билип алыксап тур мен. А ооң бетинде бистиң чөвүлелче ооң эдертип эккелгени, мында кулаа ажык, аксы хааглыг апарган турар танывазывыс ийи кижиде кымнарыл деп билип алыксаар-дыр мен.

— Олар дээрге мээң өңнүктерим-дир — деп, Никабрик чугаалаан. — Сен бодуң база мында, чүгле Трам биле морзуктуң өңнүү болгаш, турар-дыр сен. А бо кара хептиг кырган мелегей, сээң өңнүүң боордан башка, маңаа турар кандыг ындыг эргелигил? Чүге чаңгыс мен-не бодумнуң өңнүктеримни эдертип эккеп шыдавас мен?

— Дээрги мындаагылар Каспиан дээрге сээң шынчы боорун даңгыраглаан хааның-дыр — деп, Мөөгүжей шыңгыы чугаалаан.

— Ордуга бодун алдынар аажы-чан, чүгле орду аажы-чаны ындыг боор — деп, Никабрик химиренген. — Бо үнгүрге бис ажы-биле чугаалажып болур бис. Сен билир сен — ол боду база билир — бо телмарин оол, ооң кире бергени айыылдыг байдалдан үнеринге аңаа дузалашпас болзувусса, бир неделя болгаш-ла, кымның-даа хааны эвес апаар.

— Силерниң чаа өннүктериңер — деп, Корнелиус чугаалаан, — биске боттарын боттары таныштырары дээре деп санаары чадавас. Чугаалап көрүңерем, кымнар силер, маңаа чүге келдиңер?

— Хүндүлүг дээрги эртемден — деп, чинге ыылааш үн чугаалаан, — бир эвес мындаагылар дыңнаарын күзээр болза, мен хөөкүй ядыы кырган кадай-дыр мен, хүндүткелдиг гномнар бөлүүнге, эп-найыралдыг оларларга, аажок өөрүп четтирип чоруур мен. Дээрги мындаагылар, силерлерниң кайгамчык чараш арнынар алгаг-йөрөөлдиг болзунам, куяң аарыындан бүшкүе берген, отка салыр ийи чоңгу безин тыппас кырган кадайдан сезинмейн барып болур силер. Мээң биче-бача билир чүвем бар — дээрги эртемден силерге канчап чедер ийик мен — үүрмек шишпилге, илби кылыры, караң көрнүрү-дүр ийин, мен ол билиимни мында турар бүгү улустуң чөпшээрели-биле силерниң дайзыннарыңарга удур өөрүшкүлүг ажыглаар мен. Чү-ге дээрге оларны көөр хөңнүм чок. О, ийе. Оларны көөр хөңнү чогу мээңиинден күштүг амытан чок.

— Ол дыка солун-дур база... э-э-э... элээн эки-дир — деп, Корнелиус чугаалаан. — Кым силер дээрзин билип кааптым ышкаш, агай. Никабрик, силерниң өске өннүүңер база бодунуң дугайында кандыг-бир чүведен чугаалап берип боор бе?

Шагзыргай хирелиг үн ону дыңнап каан Питерниң бүгү бодун сириледир харыылаан:

— Аштап тур мен. Суксааш, хинчектени бердим. Дижим-биле ызырып алзымза, өлбээн шаамда, олча-тывыжым салбас мен, өлгеним соонда безин, сегирип алганым дайзынның мага-бодунуң кезээн үзе кескеш, мээң-биле кады хөөржүдөр апаар. Чүс чыл чем чивейн шээрленгеш, өлбейн барып шыдаар мен. Дошка чүс дүне чыткаш, доңмайн барып шыдаар мен. Ханныг бүдүн хөлдү ижипкеш, чарылбайн барып шыдаар мен. Дайзыннарың арны меңээ көргүзүңер.

— Бо ийи амытан турда, бодуңнуң планыңны чугаалажыр бодадың бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Ийе — деп, Никабрик харыылаан, — оларның дузазы-биле оомну боттандыра бодадым.

Элээн өйде Трам болгаш оолдар Каспиан болгаш оон ийи өңнүү аяарлаткан үннер-биле чугаалажып турарын дыңнаан, ынчалза-даа сөстөрни билип чадап кааннар. Оон Каспиан дыңзыдыр чугаалап эгелээн.

— Че, Никабрик, сээң планыңны бис дыңнаалыңар.

Үзүктелиишкин аажок үр бооп, Никабрик чүге эгелевейн турарыл деп оолдар кайгай берген, а ол эгелеп алгаш, ооң чугаалап турар чүвези бодунга безин шоолуг-ла таарышпайн турар-даа дег, дыка аяар чугаалаар болган.

— Бүгү чүве шынзыдып тур — деп, ол тода эвес чугаалаан, — бистиң кайывыс-даа Нарнияның эрте-бурунгу үезиниң дугайында шынны билбес-тир бис. Трам ол төөгүлөрниң чаңгызынга-даа бүзүревес турду. Мен оларны шенелдеге таварыштырып болур мен. Бис баштай Эдискини шенеп көргөш, чедимче чок болдувус. Бир эвес Дээди Хаан Питер, Сүүзен кадын, Эдмунд хаан болгаш Лүүси кадын олар бар болза, чок-ла болза бисти дыңнавааннар-дыр, чок-ла болза кээп шыдавааннар-дыр, чок-ла болза олар — бистиң дайзыннарывыс-тыр...

— Азы олар орукта-дыр — деп, Мөөгүжей немең каан.

— Мираз бисти ыттарыңа чем кылдыр каап бергигеже чедир, сен ынча деп болур сен. А мен болза эрте-бурунгу тоолчургу чугааларның бирээзин шенеп көөрүвүске, ол биске эки чүве эккелбеди деп чугаалап тур мен. Ындыг-дыр! Хылыштар сыйлып каарга, бижектерни ушта тыртар апаар. А төөгүлөр, эрте-бурунгу хааннар болгаш кадыннардан аңгыда, өске күштер дугайында база биске чугаалап турар. Оларны кыйгырып аар болзувусса чүү боорул?

— Бир эвес Аслан дугайында бодап турар болзуңа — деп, Мөөгүжей чугаалаан, — Ону азы хааннарны кыйгырары дөмей-ле. Хааннар Ооң чалчалары турган. Бир эвес Ол оларны чорудуптар болза (а мен чорудуптарыңа чигзинмейн тур мен), Боду база кээр ирги бе?

— Чок. Сээңи шын — деп, Никабрик уламчылаан, — Аслан болгаш хааннар кады кээр ужурлуу шын. Чок болза Аслан өлгөн-дир, чок болза Ол бистиң талавыста эвес-тир. Чок болза

Оон күштүг бир-ле амытан Ону саададып турар-дыр. А бир эвес Ол чедип кээр-даа болза, Ол — бистиң өңнүүвүс дээрзин канчап билип аар бис. Билдингир бүгү чүве езугаар, Ол кезээде гномнарның эки өңнүү чорбаан болгай. Бүгү аң-меңниң база. Бөрүлерни сактып кел даан. А оон аңгыда, мээң дыңнааным-биле, Ол Нарнияга чүгле чаңгыс катап, үр эвес келгеш барган. Сен Асланны барымдаалавайн барып болур сен, мен өске-бир күш дугайында бодап тур мен.

Кым-даа харыылаваан, элээн өйде аажок ыржым апарып, Эдмунд морзуктуң шүжүлээрин база киргирээш тыныжын дыңнап турган.

— Сен кымны бодап тур сен? — деп, Каспиан адак соонда айтырган.

— Мен, бир эвес төөгүлөр шынын чугаалап турар болза, Асландан дыка улуг бооп, Нарнияны хөй чылдарда илби-шиди-биле хаара тудуп турган күштү бодап тур мен.

— Ак Кадай! — деп, хары угда үш үн алгыра берген, а Питер үнген шимээнден үш амытан тура халаанын даап бодап каан.

— Ийе — деп, Никабрик оожум болгаш тода дыңналгыр чугаалаан, — мен Ак Кадынны бодап тур мен. Олуруп алыңар. Ол аттан, бичии уруглар дег, кортпаңар. Бис күштү, бистиң талавыста турар күштү, күзеп турар бис. А төөгүлөр Ак Кадын Асланны аштырышкынга таварыштыргаш, Ону хүлүп баглааш, мында турар бо Даш кырынга өлүрүп каан деп турар эвес ийик бе?

— Төөгүлөр оон ыңай Ол катап дирлип келгенин чугаалап турар — деп, морзук хорадап чугааланган.

— Ийе, чугаалап турар — деп, Никабрик харыылаан. — Ынчалза-даа эскерип көр, Ооң оон чүнү кылып турганын барык-ла билбес-тир бис. Ол төөгүден анаа-ла чиде берген. Бир эвес Ол шынап-ла тынгарлып келген болза, ону канчаар тайылбырлаарыл? Ындыг болбаан хире-дир, а төөгүлөр Ооң дугайында ыыттавайн турар, чүге дээрге оон ыңай чугаалаптар чүве чок болган-дыр.

— Ол дүжүлгеже хааннар болгаш кадыннарны олуртуп каан болгай — деп, Каспиан удурланган.

— Өндүр улуг тулчуушкунга тиилээн хаан дүжүлгеже черле бодун боду олуртуп аар, сургуулдадып өөредип каан арзылаңнар дузазы хереглес — деп, Никабрик эскерген.

Харызынга каржыланган ырланышкын дыңналган, ол Мөөгүжей болган ышкаш.

— Оон аңгыда — деп, Никабрик уламчылаан — хааннар-биле база оларның күрүнези-биле чүү болганыл? Олар база чиде берген-дир. А Ак Кадын болза өске херек. Ол чүс-чүс чылдарда чагырып турган дээр-дир: кыштың чүс чылдары. Билип алыксаар болзунарза, күш ол-дур. Ажыктыг бир чүве ол-дур.

— Ынчалза-даа, чер биле дээр! — деп, хаан алгыра каапкан. — Ол эң коргунчуг дайзын дээрзин билбес бис бе? Ол Миразтан чүс катап дора кадыг-дошкун чагырыкчы турбаан бе?

— Чадавас — деп, Никабрик тоомча чок харыылаан, — бир эвес силерниң кайы-бирээнер ол үеде чурттап турган болза, Ак Кадын силерниң, кижилерниң, дайзыны турган чадавас. Ол аң-меңниң дайзыны турган чадавас. Ол, диттигип чугаалап көрейн, кундустарны узуткап турган, ынчангаш ам олар Нарнияда артпаан. Ынчалза-даа ол биске, гномнарга, кезээде чөптүг хамаарылгалыг турган. Мен — гном мен, бодумнуң чонум дээш туржур мен. Ак Кадындан кортпас бис.

— А силер биске каттыжып алдыңар чоп — деп, Мөөгүжей сагындырган.

— Ийе, ынчаарга ол чорук мээң чонумга канчаар дузалааныл?! — деп, Никабрик хөректенген. — Кымнарны эң айбылдыг черже ыдар ийик? Гномнарны! Аыш-чем чедишпейн турда, кымнарга эң эвээшти берип турган ийик? Гномнарга!..

— Меге. Шупту меге — деп, морзук ону үзе кирген.

— Бир эвес мээң чонумга дузалап шыдавас болзунарза — Никабриктин үнү алгы чедир бедий берген, — мен шыдаптар амытанче баар мен!

— Ол дээрге биске ажыы-биле өскерлип турарың ол-дур, гном! — деп, хаан хорадап алгырган.

— Хылыжыңны дедир хыннап ал, Каспиан — деп, Никабрик соксаткан. — Чөвүлелге өлүрүүшкүн? Ындыг үүлгедиг кылырың ол бе? Мелегей чүве кылба. Мени сенден коргуп турар деп бодадың бе? Мында турарларның үжү мээң таламда, үжү — сээң таланда-дыр.

— Ынчаарга бурунгаар — деп, Мөөгүжей ырланган, ынчалза-даа ону Корнелиус үзе кирген:

— Доктааңар, доктааңар! Хөлүн эрттир далажып тур силер. Кара илбичи Кадай өлүг. Ол дугайында шупту тоолчургу чугааларда айтып турар. Никабрик ону канчап кыйгырар деп турарыл?

Ынчан оларның дем чаа дыңнааны каң дег болгаш коргунчуг үн:

— Ол ылап-ла өлүг бе? — дээн.

Оон чидиг ыылааш үн киржи берген:

— Сээң чүрээң алгаг-йөрээлдиг болзун; сээң хайыралыг бичии дээргин Ак Кадын өлүг деп сагыш човавазын. Хүндүткелдиг эртемден мен ышкаш багай кырган кадай-биле анаа-ла баштактанып ойнап тур боор. Эң таптыг дээрги эртемден, эртемниглерниң эртемни дээрги башкы, кара илбичилер ылап-ла өлүп каарын кым дыңнаан чүвөл? Оларны кезээде дедир эгидип ап болур.

— Ону кыйгыр — деп, каң дег үн дыңналган, — бис белен бис. Төгериктен чуру. Ак-көк чалбыыштан белетке.

Морзук улам күштүг ырланы берген, Корнелиус алгыра каапкан, а ол бүгүнүң кырында Каспиан хаанның үнү диңмирээшкин дег чаңгыланган:

— Сээң планың ындыг ышкажыл, Никабрик! Кара илби-шиди болгаш чииртим хей чүве кыйгырары! Сээң өңүктериң кымнар дээрзин көрүп тур мен — шулбус кадай болгаш кижини-бөрү!

Ынчан бүгү чүве холужа берген. Аңнарның ырланганы, каңның даажы дыңналган. Оолдар болгаш Трам өрээл иштинче чүткүп киргеннер. Питер карааның ужу-биле боду хире назылыг оолче халдап халый берген коргунчуг, көк, узун дургаар шөйлү берген чартыгы кижини, чартыгы бөрү амытанны эскерип каан. Эдмунд, содаалашкан моортайлар дег, шалада ол-бо чуглуп турар морзук биле гномну көрүп каан. Трам шулбус кадай-биле үскүлежи келген. Шулбустуң думчуу болгаш сегели, тоорук бузар кыскаш дег, сорая берген, ооң бажының хирлиг дүгү эстеп-хадып турган. Ол Корнелиустуң боскундан сегирип алган. Трам хылыжын карбаш кылырга, шулбустуң бажы шалада чуглу берген. Ол өйде чырыткыны ужур шаапкан болгаш, каш секунда иштинде хылыштар, диштер, дыргактар база идиктер ажилдап турган. Оон ыржым дүшкен.

— Шупту чүве анаа-дыр бе, Эд?

— Мен... ажырбадым ышкаш — деп, Эдмунд харыылаан.

— Демги кончуг багай Никабрикти тудуп алдым, а ол ам-даа дириг-дир.

— Шойлар болгаш шоодайлар! — деп, хорадаан үн дыңналган. — Силер мээң кырымда олур силер. Дүжүнер! Аныяк чаан дег-дир силер.

— Буруулуг болдум, Х.Б.Ө., мынчалдыр эки-дир бе?

— Ой, чок! — деп, Грам эде каапкан. — Силер майыктаа-жыңарны мээн аксымче суптуңар. Ам дораан уштуп көрүңер.

— А Каспиан хаан кайыл? — деп, Питер айтырган.

— Мен мында мен — деп, кошкак үн чугаалаан. — Бир-ле чүве мени ызырышты.

Шупту оттуг-ыяш шаккан дааш дыңнап кааннар. Ол Эдмунд болган. Кошкак чалбыыш ооң ак тос хирлиг арнын чырыдыпкан. Оол суйбанып чорупкаш, лаа тып алгаш (олар чула кыпсып шыдаваан, чүге дээрге үс төктү берген болган), ону столче салып, кыпсыпкан. Чалбыыш өөскүп кыва бээрге, шупту тура халышканнар. Алды эжеш карак лаа чырыында чивеңешкен.

— Дайзыннар артпаан ышкаш-тыр — деп, Питер чугаалаан. — Бо шулбус-тур, ол өлүг-дүр (оол карактарын дүрген-не дестире берген). — Бо Никабрик-тир, база өлүг. А бо, мен бодаарымга, киж-бөрү-дүр. Мен оларны шагдан бээр көрбээн мен. Бажы бөрүнүү, мага-боду кижинии. Ол дээрге ооң өлүртүп каан үезинде кижиден бөрү кылдыр хуулуп бар чытканы ол-дур. А сен, мен бодаарымга, Каспиан хаан боор сен аа?

— Ийе — деп, оол харыылаан, — а мен сен кым бооруңну билбейн тур мен.

— Ол — Дээди Хаан Питер-дир — деп, Грам чугаалаан.

— Дээрги мындаагылар силерни мендилеп тур мен! — деп, Каспиан өөрүп алгыра каапкан.

— Дээрги хаан, сен база сол-менди бол! — деп, Питер харыылаан. — Билип ап көр, мен сени дүжүлгенден дүжүрер дээш эвес, харын ынаар олуртур дээш келген мен.

— Дээрги мындаагылар — деп, Питерниң шенээниң чанында үн дыңналган. Ол хая көрнүп кээрге, морзук-биле арыннарын көрүштүр турар болганнар. Питер доңгайгаш, анны кужактааш, дүктүг бажынче чыттап каан: ол болза кыс уругларзыг аажы-чаң эвес турган, чүгө дээрге ол Дээди Хаан-на болгай.

— Морзуктардан эң дээреси — деп, Питер чугаалаан, — сен чаңгыс-даа катап чигзинмедин.

— Ол болза мээң ачы-хавыяам эвес-тир — деп, Мөөгү-жей чугаалаан, — мен аң-дыр мен, а бис өскерлир эвес бис. Мен морзук мен, оон артык чүү дээр боор, ол ышкаш бис эрги езудан быжыг туттунар-дыр бис.

— Мен Никабрик дээш хараадап тур мен — деп, Каспиан хөңнүн ажыткан. — Ол мени көргөн дораан-на көөр хөңнү чок апарган-даа болза. Үр хилинчек-човагдан база истеп сүрүүшкүннерден ол өжүгө берген-дир. Бис дүрген тиилеп алган болзувусса көрем, тайбың үеде ол эки гном боор турган ийик. Бистиң кайывыс ону өлүрүп каанын билбес-тир мен. Билбезивис дээш харын-даа өөрүп тур мен.

— Хөй хан чидирип тур сен — деп, Питер коргуп эгелээн.

— Ийе, мени ызырыпты. Дем бирээзи — бөрүзүг амытан.

Балыгны чууру болгаш шарыыры хөй үе ээлээн, кажан бүгү чүве кылдынганда, Трам:

— Че, ол-ла-дыр. Ам, эвээш-даа болза, эртенги чем чий тыртып алза эки боор — дээн.

— Чүгле маңаа эвес — деп, Питер харыылаан.

— Шын — деп, Каспиан сырбаш кылынган, — кайы-бир кижиге сектерни чайладып каапсын.

— Бо чүвелерни оңгарже киир октапса, ажырбас — деп, Питер айыткан, — а гномну ооң чонунга хүлээдиң бээр херек, олар ону боттарының чаңчылын езугаар ажаап кагзын.

Ам-на олар Асланның базырыының өске караңгы өрээлинге чемненип алганнар. Оларның күзээни ышкаш эртенги чем эвес болган. Каспиан биле Корнелиус быжырган иви эди чиксеп турган; Питер биле Эдмунд чигге хайындырган чуургалар болгаш изиг кофе күзээннер; а оларда чүгле бичии ынай соок адыг эди (оолдарның карманынга чораан), борбак

/КАСПИАН ТАЖЫ/

кадыг быштак, согуна бажы болгаш суглуг доңга бар турган.
Ынчалза-даа болган бүгү ужуралдар соонда ындыг чем оларга
амданныг ышкаш сагындырган.

ХІІІ

ДЭЭДИ ХААН ЧАГЫРЫП ТУРАР

— АМ — ДЕП, ОЛАР ЧЕМНЕНИП ДООЗУПКАНДА, Питер чугаалаан, — Аслан болгаш уруглар (Сүүзен кадын биле Лүүси кадын аан, Каспиан) бо чоокта боор. Асланның чүнү кылыр деп турарын билбес мен. Бис эвес, Ол Боду күзей бээр болза, ынчан бир-ле чүве кылыр дээрзинге чигзинмейн тур мен. Ынчалза-даа кылып шыдаптарывыс чүвени кылып-ла турар болзувусса, Аңаа таарымчалыг боор. Каспиан, Мираз-биле чаалажыр хире күжүвүс чок деп тур сен бе?

— Ындыг боор деп сести-дир мен, Дээди Хаан — деп, Каспиан харыылаан. Аңаа Питер дыка таарышкан. Ынчаарга Каспиан бодунуң бодалдарын ындыг-ла эки илередип билбес кижиге болган. Оон аңгыда эрги төөгүлөрдөн өндүр улуг хааннар-биле ужуражыры аңаа оон-даа элдептиг болуп турган.

— Ынчаарга мынчаптар-дыр — деп, Питер шиитпирлээн, — мен ону ийилээн тулчурунче кыйгырайн.

Кым-даа ол дугайында мурнунда бодап безин көрбээн чүве-дир.

— Тулчур кижиге мен болзумза кандыгыл? — деп, Каспиан дилээн. — Мен ачам дээш өжөөн негексеп тур мен.

— Сен балыглаткан-дыр сен — деп, Питер харыылаан. — Оон ангыда сен кыйгыларыңга, Мираз анаа-ла каттырып каар эвес бе? Бис-ле сени хаан база дайынчы кылдыр көөр-дүр бис, а ол сени элээди оол деп бодап турар дээрим ол-дур ийин.

— Дээрги мындаагылар — деп, Питерниң чанынга олурупкаш, оон карак салбайн келген морзук чугаалаан, — силер-даа болза тулчурунче кыйгыларыңарга, Мираз хүлээп аар ирги бе? Ооң шерии артык күштүүн ол билир-ле болгай.

— Хүлээп албазы-даа чадавас, ынчалза-даа бисте ынаныш бар-дыр. А бир хүннүң улуг кезиин дыңнадыкчылар солчулгазы болгаш өске-даа ындыг янзылыг чүүлдерже үндүрүп боор-дур бис. Аслан база бир-ле чүве кылыштары чадавас. Адак соонда мен шериг көрүлдези кылып, туруштар быжыглап шыдаптар мен. Тулчурунче кыйгырыгны чорудуптайн. Ону ам дораан бижиптейн дээш. Силерде демир-үжүк, будук бар бе, дээрги эртемден?

— Ол чепсектери чок эртемден кижиге турбас чүве, дээрги мындаагылар — деп, Корнелиус харыылаан.

— Кончуг эки-дир, мен адап бижидиптейн.

Эртемден эттеп каан хөмнү чазып, будуктуг мыйысты ажыдып, демир-үжүк бажын бизеп турар аразында, Питер шийдинчек карактарлыг боду аткаар ойтайып алгаш, хөй чылдар мурнунда Нарнияның Алдын үезинде оларның бижип турганы албан дылын угаанынга кирип ап олурган.

— Че — деп, ол ыржымны үзе кирген, — белен болзунарза, эгелээр-дир.

Корнелиус демир-үжүк бажын будукче супкан, а Питер адап бижидип эгелээн:

— *«Питер, Асланның хайырлааны-биле, шилип алдынганы-биле, эрге-күжү болгаш эселеп алганы-биле Нарнияда буңу хаан-нардан Дээди Хаан, Озалааш Ортулуктарның Чагырыкчызы болгаш Кэр-Паравелдин Тергидекчизи мен. Арзылаңның чаагай сеткилдиг каттыжылгазының дайынчызындан — Сески Каспианның оглу, бир шагда Нарнияның ноян-хайгааракчызынга, ам бодун Нарнияның хааны деп адап турар Миразка амыр-менди»*. Четтигип тур силер бе?

— Миразка амыр-менди — деп, Корнелиус катаптаан. — Ийе, дээрги мындаагылар.

— Ам чаа параграф. «Хан төгүцүшкүңү болдурбазы-биле база Нарния кирүнеге өөскээн дайын-чаадан үңүң турар өске бүгү айыыл-халатты чайладыры-биле, бистиң күзээривис болза бистиң эргим ынаавыс база биске шынчы Каспианның өмүнээ-зинден ак сеткилдиг демиселге бистиң хаан бодувусту айыылга таварыштырарын база хайырааты силерни тишлээрин дамчыштыр телмариннерниң хоойлуларынга дүңүштүр үстүңде адын адаан Каспиан — Нарнияның биске чагырткан болгаш бистиң хайырлаанывыс-биле дүрүм езугаар хааны дээрзин көргүзери база хайырааты силерни ийи дакпыр: үстүңде адын адаан Каспианга өскерилгени дээш база ооң Нарнияны чагырар эргезин бузурганы, силерниң буянныг сеткилдиг дээргиңер болгаш акыңар — ол төреде Тоску Каспианның ханын төп, бужар-багы-биле өлүргениңер дээш буруулуг деп көргүзери болур. Ынчангаш бис нояң силерни үстүңде айытканывыс тулчуушкунче күзелдиивис-биле албадан, саналдан, кыйгырып тур бис база бо сөстөрни бистиң хайыралыг хаан дуңмавыс Эдмундуну, бир шагда Нарнияга бисти чагырып турган хаанны, Фонарьлыг адагаш оргулаажының герцогун, Ширээ каттыжылгазының дайынчызын дамчыштыр дыңнадып тур бис, ол ышкаш аңаа үстүңде айыттыңган тулчуушкуннуң негелде-чурумун хайырааты силер-биле тодарадыр бүгү бирүн эргени берип тур бис. Асланның базырык-тейинде бистиң оран-сававыска Нарнияның хааны Онгу Каспианның чагыргазының бирги чылының Ногаан бирүң айының он ийиги хүнүңде берген».

— Ол эргежок чугула — дээш, Питер хандыр улуг тынган. — Ам Эдмунд хаан-биле кады ийи элчин чорудар херек. Мээң бодалым-биле, оларның бирээзи даг-кижи болур ужурлуг.

— Билир ирги силер бе, ол... ооң угааны чер албас — деп, Каспиан чугаалаан.

— Билир мен. А даг-кижи бүрүзү чүгле чугааланмас-ла болза, аажок түрлүг көстүр. Ол ооң хөөнүн көдүрүп чорзун. А ийигизи кым боорул?

— Мээңии-биле — деп, Трам немээн, — көрүжү-биле өлүрүп шыдаар кандыг-бир кижиге күзезинерзе, Рипичипти чорудуптуңар.

— Мээң дыңнаан бүгү чүвем езугаар — деп, Питер хаан хүлүмзүрбүшаан чугаалаан, — ол ындыг бичии болбаан болза, чугаажок тааржыр боор. Чыпшыр чедип келбээн шаанда, телмариннер ону безин эскербес-даа!

— Гленстормну чорудуптуңар, дээрги мындаагылар — деп, Мөөгүжей саналдаан, — киж-аскырны кым-даа шоотпас.

Бир шак болганда, Миразтың шериинден ийи ат-сураглыг ноян, Глозел болгаш Сопесиан, боттарының туружун дургаар агаарлавышаан база эртенги чем соонда тулчуушкунга таваржып каапканы диштерин чушквуушаан, аргадан киж-аскыр биле Казыргы-Тей деп даг-киж база оларның аразында танывазы бир киж үнүп орарын көрүп кааннар. Шынап, Эдмундуну ооң школазындан оолдар база ол өйде көрүп кагза, танывас турган боор: Асланның тыныжының ачызында ол өндүр-чаагай хевир кире берген.

— Бо чүл? — деп, Глозел ноян айтырган. — Хөме таварышкын бе?

— Чугаалажышкын кылыр төлээлекчилер болду-ла бе — деп, Сопесиан ноян харыылаан. — Көрүңер даан, олар ногаан будуктар чайып тур. Дүжүп бээр дээш келгеннер ышкаш.

— Киж-аскыр биле даг-кижиниң аразында кел чыдар кижиниң шырайындан көөрге-ле, тиилекчи өршээзин дээш дүжүп бээр хире эвес киж-дир — деп, Глозел эскерген. — Ол кым бооп боорул? Каспиан оолчугаш эвес-тир.

— Ол эвес болбайн канчаар, харыылап болур мен, ол — күштүг-шыырак маадыр-дыр, чүгле ол үймээнчилерге кайыын тыптып келгенил? Ооң көстүрү (чүгле хайырааты силерниң кулааңарга сымыраныйн), Мираз-биле деңнээрге, хааннарзыы аажок-тур. А ооң куяк хевин көрүңер. Бистин дарганнарывыс ындыг камгалал хеп кылып билир эвес.

— Бора-шокар аьдымны салып тур мен — ол дүжүп беришкин эвес, а тулчуушкунче кыйгырыг эккел чыдар деп.

— Ынчаарга чүл? — деп, Сопесиан айтырган. — Бис мында дайзынны аспактап алган-дыр бис. Мираз ийи киж тулчур сегиржип алышкын кылгаш, ол хире артык байдалын алзыптар хире мелегей эвес болдур ийин.

— Хаан тулчуушкунче кыйгырыгны хүлээп аар кылдыр ону бүзүредип болур — деп, Глозел үнүн чавызадыпкан.

— Аяар — деп, Сопесиан чугаалаан, — таңныылдарның кулаандан ырадыр чоруй бараалы. Че, ол-дур. Хайырааты силерниң чүнү бодап турарыңарны мен шын билген боор мен аа?

— Бир эвес хаан тулчур болза — деп, Глозел сымыранган, — ол чок-ла болза өлүрүп каар, чок-ла болза өлүртүп аар.

- Ийет — деп, Сопеспиан бажын согацнаткан.
- Бир эвес ол өлүрүп каар болза, дайынга тиилеп аар бис.
- Ынчанмайн канчаар. А өлүртүп аар болза?
- Че, ынчалза, дайынга, хаан барда-даа дег, ол чокта-даа,

тиилеп аар арга биске туруп кээр. Мираз ындыг кончуг өндүр улуг шериг баштыңчызы эвес дээрзин хайырааты силерге чугаалаан херээ чок боор. А оон бис, хаан чокта-даа, тиилекчилер апаар бис.

— Мындаагылар, силерге база меңээ, хаан чокта, бо чурт-ту башкарары, ол барда-даа дег, эптиг болур чадавас деп бодап тур ирги силер бе?

Глозелдин арны тыртыя берген:

— Дүжүлгеге бис ону олуртуп каанывысты утпаңар. Бо чылдар дургузунда ол сагыш-сеткили ханып келди, а бис кандыг ажык алдывыс? Ол биске өөрүп четтиргенин канчаар илеретти?

— Ам чаңгыс сөс-даа ыытташпаалы — деп, Сопеспиан харыылаан, — көрүңер даан, бисти хаанның майгынынче кыйгырып тур.

Чеде бергеш, олар көөрге, Эдмунд база ооң-биле кады келген ийи эжи саадап олурганнар, а оларны боовалар болгаш арага-биле хүндүлөп турган. Олар тулчуушкунче кыйгырыгны дамчыткаш, хаан ону боданып турда, манап олурганнары ол. Ийи телмарин ноян келгеннерже чоогундан көргөш, олар үжелээ дыка түрлүг хевир-дүрзүлүг-дүр деп шиитпирлээннер. Майгын иштинге нояннар Мираз-биле ужуражы берген, хаан чепсек чок, чаа-ла эртенги чемин төндүр чип олурган. Ооң арны кыза берген, хорадаан дег көзүлгөн.

— Ма! — деп, оларже стол ажылдыр бижиктиг хөмнү октавышаан, ол хөрөктөнгөн. — Көрүңер, бистиң ыят чок дуңмавыс кижизидикчизи кадайның кандыг тоолдарын бисче чорудупкан-дыр.

— Дээрги мындаагыларның чөпшээрели-биле — деп, Глозел чугаалаан, — бир эвес даштыгаа көргенивис аныяк дайынчы чагаада адап турар Эдмунд хаан ол болза, мен ону кижизидикчи кадайның тоолу эвес, а айыылдыг адаанчы деп адап көрейн.

— Тьфу, Эдмунд хаан — деп, Мираз харыылаан, — хайырааты силер кырган кадайның Питер, Эдмунд болгаш өскелер дугайында хоозун чугааларыңга бүзүрээринер ол бе?

— Мен бодумнуң карактарымга бүзүрээр мен, дээрги хааным.

— Че, ол чугула эвес чүве-дир — деп, Мираз харыылаан, — а тулчуушкунче кыйгырыгга хамаарыштыр алырга, бистиң бодалывыс чаңгыс деп бүзүрээр мен.

— Мен база бүзүрээр мен, дээрги мындаагылар.

— А кандыгыл? — деп, хаан айтырган.

— Ойталап кааптары эң шын боор ийик — деп, Глозел чугаалаан. — Мени кажан-даа кортук деп адавайн-даа турган болза, ол аныяк оол-биле тулчуушкунга таваржыры мээң эрес-дидимимниң хөлүн эрттир улуг шылгалдазы болурун чугаалап каайн. А бир эвес ооң акызы, Дээди Хаан (ындыг бооп болур), оон артык айыылдыг болза, мээң чагырыкчым, силерниң амытынынар дээш ооң-биле шуут холбашпайн көрүңер!

— Ол чүү дээрин ол! — деп, Мираз алгыра берген. — Ындыг харыы манавадым. Мен сенден ол Питер-биле (бир эвес ол ылап-ла бар чүве болза) ужуражылгадан коргар-кортпазымны айтырып турар деп бодадың бе? Оон коргуп турар деп бодадың бе мени? Сенден ол херек угаанныг бе дээрзин айтырдым; артык күштүг тургаш, ийи кижиниң демиселинге эки байдалын айыылга таварыштырган ажыы бар бе?

— Мен аңаа чүгле тулчуушкунче кыйгырыгдан ойталаар херек деп харыылап шыдаар мен ыңар, дээрги хааным. Демги элдептиг дайынчының шырайында өлүм көстүп турар чорду.

— Ол-дур сен, ам база ол дугайында! — Мираз ам өдү чарылгыже хорадай берген. — Мен бодумну база, хайырааты силер ышкаш, кортук кижини кылдыр миннип алыр ужурлуг мен бе, ынчап турарыңар ол бе?

— Дээрги мындаагылар күзээн бүгү чүвезин чугаалап болур — деп, Глозел авыяастап харыылаан.

— Сен кырган кадай ышкаш-тыр сен, Глозел — деп, хаан чугаалаан. — А сен чүү дээр сен, Сопеспиан мындаагылар?

— Ол дугайында чугаалаан херээ чок, дээрги хааным — деп харыы дыңналган. — Силерлерниң бодамчалыг болур дугайында чугаалааныңар аажок чогуур үезинде болду. Ол дээрги мындаагылар силерлерге ат-алдарыңар азы эрес-дидимиңер чигзинигге таварышпас кылдыр кыйгырыгдан ойталаар кончуг эки чылдакты бээр.

— О, кудай-дээр! — деп, тура халывышаан, Мираз хөлзеп алгырган. — Сени база илби-шидилеп каапкан ышкаш-тыр аа? Мени ойталаар чылдак дилеп турар деп бодадың бе? Сен мени оон ыңай ажыы-биле «кортук сен» деп сөглөп болур турдун.

Чугаа ийи ноянның күзээнин езугаар чоруп турган, ынчангаш олар ытгатавайн эрттирипкеннер.

— Ол чүү деп уткалыын билип тур мен — дээш, Мираз оларже топтап көргөн, ооң карактары, оңгарларындан ушта халыгы дег, херли бергеннер. — Силер боттарыңар кортук койгуннар силер, мээң эрес-дидимим силернии ышкаш деп сагыжыңарга бодаптар хире ыят чок-тур силер! Демисел орнунга ойталаар чылдактар дилээр де! Дайынчылар силер бе? Телмариннер силер бе? Эрлер силер бе? А бир эвес мен ойталаар болзумза (кол командылакчының ады болгаш дайын байдалының албадап турары дег), силер мени корга берген деп бодаар база өскелерни ынчаар сургаар силер. Чүл, ындыг эвес бе?

— Чаңгыс-даа угаанныг шериг — деп, Глозел чугаалаан, — дээрги мындаагылар хире назылыг кижини күш-шыдалы чедишкен өндүр улуг дайынчы-биле тулчурундан ойталаан дээш кортук деп адавас.

— Ынчаарга мен чүгле кортук эвес, а бир буду-биле чевегде базып алган кырган ашак ышкакжыл мен! — деп, Мираз хөрөктенген. — Ол чүү деп уткалыын силерге чугаалап берейн, мындаагылар. Боттарыңарның эрзиг эвес сүмелериңер-биле (олар шын, дың чаңгыс бодамчалыг шиитпирден хоюп-дезип турар) боттарыңарның сорулгаңарга удурланышкак чүве чедип аар силер. Мен тулчуушкунче кыйгырыгдан ойталаар деп бодап турдум. Ам мен ону хүлээп аар мен. Дыңнап тур силер бе, мен хүлээп аар мен! Кандыг-бир илби-шиди азы өскерликчи чорук силерниң ийилдириңерниң ханыңар доңурупканы дээш бак атка кирбес мен.

— Дилеп тур бис, дээрги мындаагылар — деп, Глозел эгелеп бар чорда, Мираз майгындан үне халаан. Ооң Эдмундуну мендилеп алгырганы дыңналган.

Нояннар удур-дедир көрүшкеш, аяр каттыржып кааннар.

— Бир эвес дыка изигленир болза, ол ынчаар кылырын билип турдум — деп, Глозел чугаалаан, — а ооң мени кортук дээнин утпас мен. Бүгү чүве харыылыг боор уjurлуг.

Бүгүдеге медээни дыңнадырга, Асланның базырык-тейинге кедергей хөлзээзин эгелээн. Эдмунд Миразтың капитаннарының бирээзи-биле ийи кижиниң демисежир черин демдеглеп айтып, ону долгандыр чоон хендирлер болгаш узун өргеннер тургузуп турганнар. Ийи телмарин кижии азыгларга, а

үшкүзү бир таланың ортузунга сегиржип алышкынның башкарыкчылары бооп туруп аар болган. Өске үш кижини Дээди Хаан тургузар. Питер таптыг-ла Каспианга, олар ооң дүжүлгези дээш сокчур деп турар болганда, тажы башкарыкчы бооп шыдавас дээрзин тайылбырлап турда, хенерген өткүт уйгузураан үн:

— Дилеп тур мен, дээрги мындаагылар — дээн.

Питер эргилип келгеш, ол болза Чоонмай адыгларның улуу дээрзин көрүп каан.

— Дээрги мындаагыларның чөпшээрели-биле — деп, ол чугаалаан, — мен адыг мен ийин.

— Ынчанмайн канчаар, тергиин адыг дээрзинге чигзин-мейн тур мен — деп, Питер харыылаан.

— Кезээде-ле — деп, демгизи эгелеп алган, — маргылдаага бир башкарыкчы салыры адыгларның эргезинде болур турган.

— Аңаа чөпшээревеңер — деп, Трам Питерге сымыранган, — ол эки амытан, ынчалза-даа силерни бак атче кириер. Удуп калгаш, дайзынның мурнунга безин аспаан соруп чыдып бээр.

— Чүнүң-биле-даа дузалап шыдавас мен — деп, Питер гномга чугаалаан, — чүге дээрге ооңуу ылап-ла шынның-дыр. Адыглар ындыг артык эргелиг турган. Ынча хөй чүве уттундура бергенде, ооң угаанга канчап кадагалаттынып артканын бодаары безин берге-дир.

— Дилеп тур мен, дээрги хааным — деп, адыг катаптаан.

— Ол дээрге сээң эргең-дир, башкарыкчыларның бирээзи болур сен — деп, Питер чөпшээрээн. — Чүгле сактып ал — аспак соруп болбас.

— Болбас болбайн канчаар — деп, адыг аажок ажына берген.

— А ам чүнү кылып тур сен че?! — деп, Трам алгыра каапкан.

Адыг аспаан аксындан ушта соккаш, дыңнаваан хевир-лиг турган.

— Дээрги хааным! — деп, чингежек үн адаанда бир-ле черден сыйтылаан.

— А, Рипичип! — дээш, Питер, оларга күске чүве чугаалаан улустуң кылыры дег, бодун долгандыр көрдүнгөн.

— Дээрги хааным! — деп, Рипичип медеглээн, — мээң амы-тыным силерниң эргеңерде, ынчалза-даа мээң ат-алдарым — бодумнуң өнчүм. Дээрги хааным, мээң улузумнуң аразында дээрги мындаагылар силерниң шерииңерде труба этсир дың чаңгыс амытан бар. Мен бодаарымга, чоғум-на бисти тулчуушкунче

кыйгырыг дамчыдары-биле чорудар турган-дыр. Дээрги хааным, мээң улузум аажок муңгарап түр. Бир эвес мени маргылдааның башкарыкчызы кылып кагзыңарза, томуйлаашкын оларның кү-зелин хандырап чадавас.

Казыргы-Тей даг-кижи, сагыш-сеткилге эң-не тааржыр даг-кижилерниң безин сундулуу, ындыг-ла хүндүлээчел эвес каткыларның бирээзин сала кааптарга, динмирээшкинге дыка дөмей дааш үстүндө бир-ле черден дыңналган. Кажан Рипичип каткы кайыын келгенин тодарадыштары билек, даг-кижи доп-дораан каткызын тудуп ап, шыңгыырай берген.

— Харалаан, ону кылыры болдунмас-тыр — деп, бичии-даа баштаксымаар аян чокка Питер харыылаан. — Чамдык улус күскелерден коргар боор-дур...

— Мен ону эскерип турдум, дээрги хааным — деп, Рипичип немээн.

— Миразка хамаарыштыр ол ак сеткилдиг эвес боор — деп, Питер уламчылаан, — бир эвес ол ооң эрес-дидимин кошка-дып болур бир чүве көрүп каар болза аан.

— Дээрги мындаагылар — ак сеткилдиң көрүнчүү — деп, күске аянныы аажок мөгейип каан, — ынчалза-даа чамдык улус силерниң бодалыңарны чүүлдүгзүнмейн турар-дыр... Ам чаа бир кижиге каттырганын дыңнаан ышкаш болдум. Бир эвес кайы-бир кижиге мени бодунуң кочулаар чүүлү кылып аар деп турар болза, мен аңаа, ол чүгле чайлыг апаары билек, бодумнуң хылыжым-биле бүрүн бараан болуп көрейин.

Ол сагындырыг соонда шып-шыпшың апарган, а Питер ону үзе кирип:

— Даг-кижи, адыг болгаш киж-аскыр бистиң талавыстан башкарыкчылар болзун. Ийи кижиниң демисели дүш соонда ийи шакта эгелээр. Дүштеки чем дал дүште — деп чарлаан.

— Дыңнам — деп, Эдмунд Питерни өскээр апарган, — а бүтү чүве шын бе? Сен ону тиилеп шыдаар сен бе дээрим ол-дур.

— Ону билип аар дээш тулчурум ол-дур — деп, Питер харыылаан.

XIV

БҮГҮДЕНИҢ ЧАЙ ЧОК БОЛГАНЫ

ИЙИ ШАК БИЧИИ ЧЕТПЭЭНДЕ, ТРАМ БОЛГАШ морзуктар арткан бүгү өөрү-биле кады арга кыдыынга согуннун ийи адымы хире черге турган Миразтың шерииниң кылаңнаан одуруунга удур туруп алганнар. Ортузунда оыт-сигени дески үнген дөрбелчин черни үзүктеп каан. Ийи ырак азыгда Глозел биле Сопеспиан хындан ужулган хылыштарлыг турганнар. Чоок азыгларда Казыргы-Тей даг-кижи биле Чоонмай адыг турганнар; Чоонмай сагындырыгларның чаңгызын-даа тоовайн, аспаан соруп, шынын чугаалаарга, мелегейзии аажок көзүлген. Ооң орнун дуглаары-биле, Гленсторм шөлдүн оң талазында, кадап каан дег, чүгле ында-хаая соңгу дуюу-биле черни тепсеп каап турган; солагай талада ооң чиге дужунда турар телмарин дүжүметке көөрдө, ол дыка хөрлүг ышкаш көзүлген. Питер Эдмунд биле Корнелиустун холдарын туткаш, демисежир черже чорупкан. Ол бүгү кончуг чугула маргылдааның эгези ышкаш, ынчалза-даа оон оранчок дора болган.

— Аслан бо бүгү эгелээр бетинде ээп кээрин күзээр-дир мен — деп, Трам чугаалаан.

— Мен база — деп, Мөөгүжей чөпшээрешкен. — Ынчалза-даа хая көрнүп көр даан.

— Кайгалдар болгаш каарганнар! — деп, хая көрнүпкеш, гном чугаалаан. — Бо кымнарыл? Аажок улуг улус — кайгамчык чараш улус — эр-кыс бурганнар-ла, даг-кижилер-ле. Олар мырыңай артывыста, чүс-чүс, муң-муң.

— Ол болза ыяштар ээлери-дир — деп, Мөөгүжей тайылбырлаан. — Аслан оларны оттурупкан-дыр.

— Хм! — деп, гном чугаалаан. — Бир эвес дайзыннар кара сагыштыг үүлгедиг кылыр болза, ол чүүл ажыктыг, ынчалза-даа Мираз хылышты Дээди Хаандан аваангыр ажыглап билирин бадыткаптар болза, ооң аңаа канчаар-даа болза дузалаптары кандыг-ла болду.

Морзук харыылап четтиклээн, чүге дээрге ол өйде Питер биле Мираз ийилээн чадаг, кыяк камгалал хептерлиг, бөрттерлиг болгаш дозуг-камгалалдарлыг шөлче удур талалардан үнүп келгеннер. Барык кожалажып келгигеге чедир, олар бурунгаар кылаштажып органнар. Ийилээн мөгөйгилээш, аразында чугаалажы берген ышкаш болганнар, ынчалза-даа сөстөр дыңналбаан. Дараазында кыска үеде ийи хылыш кылаш дээн. Хылыштар даажы хензиг када дыңналгаш, ол дораан дуй шаптырыпкан, чүге дээрге ийи шериг, бут бөмбүүнүң шөлүндө аарыкчылар дег, алгыржып эгелээн.

— Кончуг эки-дир, Питер, тергийн-дир! — деп, Миразтың бүдүн чартык базым аткаарлаанын көргөш, Эдмунд алгыра берген. — Ону дүрген сүрүп чет!

Питер ооң аайы-биле ыйыда берген, кезек када демисел тиилелгелиг төнөр ышкаш сагындырган. А оон Мираз күжүн чыыпкаш, бодунуң узунун болгаш деңзизиниң аарын ажыглап эгелээн. «Мираз! Мираз! Хаан! Хаан!» — деп, телмариннер кышкырышкан. Каспиан биле Эдмундунуң арыннары хөөн булгандырар коргуушкундан агара берген.

— Ол Питерге коргунчуг-ла соуглар берип тур — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Эй! — деп, Каспиан алгыра каапкан. — Чүү болуп тур?

— Ийилээн аңгы башка тарай бердилер — деп, Эдмунд тайылбырлаан. — Бодаарымга, эгиштей бергеннер боор. Манагзынып турарлар-дыр. А ам база, бо удаада улам мергежилдиг эгелей бердилер. Бот-боттарының четпестерин билип аар дээш долганып-ла, тырыкыланып-ла турлар.

— Мираз бодунуң сокчур мергежилин эки билир боор деп сести-дир мен — деп, Корнелиус химиренген. Ынчалза-даа ооң сөстөрүн эрги нарнияжыларның үндүргени кулак уюк адыш часкаашкыннары, ээрги болгаш дуяглар даажын өтгүр ылаптыг дыңнаары берге болган.

— Ол чүл? Ол чүл? — деп, эртемден айтырган. — Мээң кырган карактарым көрбейн тур.

— Дээди Хаан ооң колдуунуң адаанче шанчыпты — деп, Каспиан адыштарын часкай каапкан. — Куяк хепте чең орну ооң адаанче кирер арга берип турар черже. Баштайгы хан.

— А ам катап база байдал дорайтады — деп, Эдмундунуң хөңнү баксырай берген. — Питер бодунуң дозуг-камгалалын шуут-ла ажыглавайн тур. Ол солагай холун кемдедип алган боор.

Ооңуу шын болган. Питерниң дозуг-камгалалы сорук чок халаңайны бергенин шууту көрүп кааннар. Телмариннерниң алгы-кышкызы ийи катап дыңзый берген.

— Сен, меңээ көөрдө, хөй тулчуушкуннар көргөн болгай сен — деп, Каспиан айтырган, — ам кандыг-бир ынаныш арткан бе?

— Улуг эвес — деп, Эдмунд харыылаан, — Питер ону ышкынмас боор деп идегээр мен. Чогумча-ла турар болза.

— Бис чүге аңа чөпшээрел бердивис? — деп, Каспиан чугаалаан.

Хенертен ийи таладан алгы-кышкы шимээн чок барган. Эдмунд баштай аайын тыппаан, а оон:

— О, билип кааптым. Ийилээн дыштанып аар деп дугурушкан-дыр. Бараалы, башкы. Дээди Хаанга кандыг-бир дуза кадып шыдаптар чадавас бис.

Олар шөлче маңажыпкан, а Питер хендирлер артындан оларга уткуштур үнүп келген. Ооң арны кызыл болгаш дерлиг болган, а хөрээ аары кончуг өңдеңейнип-ле турган.

— Солагай холунче балыгладыштың бе? — деп, Эдмунд айтырган.

— Ол чогуу балыг-даа эвес — деп, Питер харыылаан. — Мен согуугуң байгы күжүн дозуг-камгалал-биле хүлээп алдым — терге чүгү тууйбу дег аар болду — ынчан дозуг-камгалалдың бир кыды билээмче согту. Ол сыйылбаан боор деп бодай-дыр мен, ынчалза-даа булчуй берген чадавас. Дыңзыдыр шарыптар болзуңарза, холумну ажыглап шыдаптар боор мен.

Олар шарыг кылып турар аразында, Эдмунд дүвүрөп айтырган:

— Ооң дугайында чүү деп бодап тур сен, Питер?

— Шыдамык-гыр — деп, Питер харыылаан, — дыка шыдамык. Менде ынаныш бар, бир эвес ону бодунуң деңзизи биле тыныштаары аңаа удур апаар кылдыр үр шураарынче албадап шыдаптар болзумза, ооң кадында изиг хүн база. Шынын чугаалаарга, менде өске ынаныш чок. Мээң оларга ынаамны бүгү улуска... бажында бүгү улуска дамчыдар сен, Эд, бир эвес ол меңээ күш чедиптер болза. Көр даан, ол катап база шөлче кел чыдыр. Байырлыг, күжүрүм. Корнелиус башкы, ужурашкыже. Эд, Трамба бир эки чүведен мээң адымдан чугаалап каар сен аа. Ол — эр хей-дир.

Эдмунд чаңгыс сөс-даа ытптап шыдаваан. Ол катап база аажок хөңнү булганып, оларның одуруунче дедир чорупкан.

Чаа демисел эгелээн. Питер катап база дозуг-камгалалын ажыглап шыдапкан болгаш биеэгизинден хөй маңнап турган. Ол ам, Мираз-биле үргүлчү дегзир-оюн ойнаан дег, дайзынны чоокшутатпайн чайлап-былдап, ону элээн харыксырадыр маңнадыпкан.

— Кортук! — деп, телмариннер сыгырышкан. — Чүте арын көрүштүр согушпайн тур сен? Таарышпас болду бе? Танцылаар дээш эвес, а тулчур дээш мында келгениңни утпа. Че-ве!

— Питер оларны дыңнавайн турар деп идегээр-дир мен — деп, Каспиан чугаалаан.

— Дыңнавайн турар — деп, Эдмунд бүзүрөткен. — Сен ону билбес-тир сен.. Ой!

Ол өйде Мираз ам-на Питерниң камгалал бөргүнче согуг кылыпкан. Питер тендиңейни бергеш, тайып, бир дискек кырынга олура дүшкен. Телмариннерниң алгы-кышкызы, далай даажы дег, көдүрлүп келген. «Че, Мираз — деп, олар алгырышкан, — че-ве! Дүрген! Ону өлүрүп каг!» А эрге-чагырга эжелекчизин күткүткен херээ чок турган. Ол Питерниң кырында-ла келген. Дээди Хаанның кырынга хылыш кылаш дээрге, Эдмунд эрнин ханзырадыр ызырып алган. Кагыг ооң бажын одура шааптар ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа Дээрлерге алдар! — хылыш оң эктин куду тая берген. Гномнарның дарганнаан куяк хөйлөңи быжыг бооп, орулбаан.

— О, өршээ! — деп, Эдмунд алгырыпкан. — Ол катап көдүрлүп ор. Питер, че, Питер!

— Мен чүү болуп турарын көрбөйн тур мен — деп, Корнелиус хөлзөй берген. — Ол канчап ынчаар кылыпты?

— Миразтың холу бадары билек, ол ону сегирип алды — деп, Трам магадаанындан мырыңай танцылай берген. — Ындыг кончуг кижидир! Дайзынның холун быра кылдыр ажыглай кааптар! Дээди Хаан! Дээди Хаан! Бурунгаар, эрги Нарния!

— Көрүнер — деп, Мөөгүжей чугаалаан. — Мираз кылык-танып тур. Ол экидир.

Олар ам бар шаа-биле сокчуп турган: күштүг согулгар-ның хөйүндөн олар ийилээн өлүртүп каар ужурлуг кылдыр сагындырган. Хөлзээшкин кедерей бээрге, алгы-кышкы катап база шимээн чок барган. Көрүкчүлөр тынар-тынмас апарган. Ол көрүш коргунчуг-даа, өндүр-чаагай-даа болган.

Эрги нарнияжылар олурган черде дыңзыг алгы дыңналган. Мираз кээп дүшкен. Питерниң согуундан эвес, а дөңгелчикке илдиккеш, куду көрүндүр барып ушкан. Питер аткаарлай бергеш, ооң көдүрлүп кээрин манап турган.

— Ынчап канчаары ол! — деп, Эдмунд бодунга боду чугаалаан. — Ындыг чурумнуг болган херээ бар бе? Ол ынчаар кылыр ужурлуг турган деп сести-дир мен. Ол дээрге езулуг дайынчы болгаш Дээди Хаан кижидир болгай. Асланга ындыг чорук тааржыр деп бүзүрээр мен. Ынчалза-даа демги адыгуузун бичии болгаш, туруп кээр, а ынчан...

Ынчалза-даа «демги адыгуузун» ооң соонда турбаан. Глозел ноян биле Сопеспиан ноян олар планы боттанганын билип кааннар. Хааны кээп дүшкенин көрүп каан дораан-на, олар шөлче:

— Кара сагыш! Кара сагыш! Хаан канчаар-даа харык чок чыдырда, Нарниядан өскерликчи ооң ооргазынче шанчыпты! Чепсээң тут! Чепсээң тут, Телмар! — деп алгырышпышаан халчыпканнар.

Питер чүү болуп турарын арай боорда билип турган. Ийи узун кижидир хындан ужулган хылыштарлыг олче маңнажып орарын оол көрүп каан. Оон үшкү телмарин ооң солагай талазындан хендирни ажа халаан.

«Нарния, чепсээң тут! Өскерликчи чорук!» — деп, Питер алгыра каапкан. Бир эвес үш дайзын хары угда халдап келген болза, ол кажан-даа катап база чугаалавас турган ийик. Ынчалза-даа Глозел кээп дүшкен чыдар хаанын шанчыптар дээш доктаай дүшкен. «Ма, бөгүн мени дорамчылааның дээш ал» — деп, хылыжы-биле шанчып тура, ол сымыранган.

Питер Сопесианче халдай бергеш, хылыш-биле ооң буттарынче сопкан, а оон ийиги согуг-биле бажын одура шаапкан. Эдмунд ам акызының чанында: «Нарния! Нарния! Арзылаң!» — деп алгырып турган. Бүгү телмарин шериг оларже маңнажып орган. Ынчан даг-кижи оожум кылаштап, моңун чайып бурунгаар үнүп келген. Кижиге-аскырлар халдап кирген. Артында тырылаан дааш дыңналып, баш кырында тырыңайнып турган — ол болза гномнарның чалары-дыр. Трам солагай талада сокчуп турган. Тулчуушкун чаттыла берген.

— Дедирлен, Рипичип, бичии мугулай! — деп, Питер хорууп алгырган, — сени анаа-ла өлүрүп каар! Күскелер чаалажыр чер эвес-тир бо.

Ынчалза-даа эрес-дидим бичии амытаннар ийи шеригниң буттарының адаанда самнап-шурап, боттарының селемелери-биле шанчып-ла турганнар. Хөй-ле телмарин дайынчыларга оларның буттарын ине-биле шиштеп турган ышкаш сагындырган. Олар аарышкыдан доңгайып алгаш дырбаннап, чаңгыс бут кырынга шурап турганнар, а чамдыктары кээп дүшкүлээн. Барып ушканнарны күскелер, а ушпайн барза, өске бир амытан өлүрүп каап турган.

Эрги нарнияжылар таптыг изиргендир сокчуп четтикпейн тура, оларның дайзыннары аткаарлап эгелээнин көрүп кааннар. Ындыг чайгылыш чок кылдыр көзүлгөн дайынчыларның арны агарып, эрги нарнияжылардан эвес, а оларның артында бир-ле чүведен аажок кортканнар; олар чепсээн октапкаш: «Арга! Арга-эзим! Делегейниң төнчүзү!» — деп алгыржы бергеннер. Удабайн оларның алгы-кышкызы-даа, чепсэениң даажы-даа дыңналбайн барган, чүге дээрге бүгү чүве оттуп келген ыяштарның, далай чалгааны дег, коолаан шимээнинче дүжүп кире берген. Ыяштар телмариннерни сүрүп, Питерниң шерииниң одуругларының аразы-биле өттүр эртип турганнар. Улчумал мурнуу-барыын хат долу күжү-биле коолап турда, кончут улуг арганың кыдыыңга бедик эл кырынга кажан-бир шагда турган силер бе? Ол ыгытты бодап көрүңер даан. А ам арга чаңгыс черге турарының орнунга, силерже хөме халдап кээрин, ол дээрге ам ыяштар эвес, а аажок улуг, ыяштар ышкаш кижилер дээрин даап бодаптыңар даан; оларның узун холдары будуктар дег чайганып турар, олар баштарын көдүрүп кээрге, бүрүлөр оларны долгандыр чайык дег

чаап бадып турар. Телмариннер-биле ындыг чүүл болган. Нар-
нияжылар безин бичии дүвүрей берген.

Элээн болгаш, Миразтың бүгү улузу Өндүр хемче куду
алзы дезишкен. Олар Беруна хоорайже баар көвүрүгнү кешкеш,
шивээниң камгалал чалдарының база дуглаглыг хаалгазының
артынга камгалал тып аарын кордааннар.

Телмариннер хемге кээрге, көвүрүг чок болган. Дүүнгү
хүнден бээр бүгү чүве өскерли берген. Девидээшкин болгаш кор-
гуушкун оларны хаара тудупкан, олар дүжүп берипкен.

А көвүрүг-биле чүү болганыл?

Эртен эрте, каш шак удаан соонда, уруглар Аслан олар-
ның кырында туруп алган: «Бөгүн биске дыштаныр хүн болур»
— деп турарын көрүп кааннар. Олар карактарын дүрбүгүлээш,
долгандыр көрдүнгеннер. Бяштар чоруй барган, ынчалза-даа
оларның Асланның базырык-тейинче кара дилиндек бооп шим-
чеп бар чыдарын ам-даа көрүп болур болган. Вакх, менадалар*
болгаш Силен олар-биле артып калганнар. Дыштанып, күш ки-
рип алган Лүүси тура халаан. Шупту улус, амытаннар оттуп
келген, шупту каттыржып, ырлап турган, лимбилер, чадаганнар
ойнап эде берген. Чугаалап билбес аңнар оларже бүгү таладан
чыгып кээп туруп берген.

— Бо чүл, Аслан? — деп, Лүүси айтырган. Оң карактары
кыптыгып, буттары самнаар деп чүткүп эгелээн.

— Бараалыңар, уруглар — деп, Арзылаң чугаалаан. —
Бөгүн мээң ооргамче олуруптуңар.

— Кайгамчык эки-дир! — деп, Лүүси амырай берген, ийи
уруг, шаг шаанда кылып турганы дег, Оң чылыг алдынналчак
ооргазынче халбактанып үне халааннар. Оон бүгү бөлүк шимчеп
үнүпкен — Аслан мурнунда, Вакх болгаш оң халып-шурап, дук-
пуртуланган менадалары база оларны долгандыр хөглүг ойнап
чүгүргөн аңнар, а хамыктың соонда — алгырып чоруур элчиген
мунган Силен.

Олар арай оң талаже ээпкеш, кадыр тейден бадып келгеш,
мурнунда Беруна чанында узун көвүрүг турарын көрүп кааннар.
Ындыг-даа болза, олар ону кырлай басып четтикпээнде, сугдан
аажок улуг өл салдыг баш көстүп келген. Кижиге бажындан улуг
хемчээлдиг, хыргыгыш-биле орааттынган баш болган. Баш Ас-
ланче көргөш, чоон үн-биле:

* Менадалар — Вакх бурганны эдерип, хөглөп чоруп турган калчаа кыстар.

— Амыр-менди-ле, Дээрги! Мени илчирбеден хостап көрүңерем — дээн.

— Бо кымыл? — деп, Сүүзен сымыранган.

— Хем бурганы боор деп бодап тур мен. Аяар — деп, Лүүси чугаалаан.

— Вахх — деп, Аслан дужааган, — ону илчирбеден хоста.

«Аслан көвүрүгнү бодап тур боор» деп, Лүүси боданган. Ындыг болган-даа. Вахх болгаш ооң чоок амытаннары сыык суг-же мойтуладыр шурай бергеннер, ынчан кайгамчык чүүл болган. Адыг-кирижиниң аажок улуг күштүг будуктары көвүрүгнүң тавактарын долгандыр, одагның өөскүп кывары дег, дүрген тарай өзүп, даштарны ораагаш, оларны буза шаап, чарып, аңгылап туруп берген. Көвүрүгнүң камгалал чаактары бичии болганда, долаанадан херим кылдыр хуула берген, оон бүгү чүве шапкын, дааштыы кедергей ойлууп дүжүүшкүн бооп, суг ээргиижинче кире берген. Хөглээннер суг чашчып, алгыржып, каттырбышаан кежигни сүзүп, эштип, самнай аарак кежип («Ур-р-аа! Ам база Боруна чанында кежиг турупту!» — деп, уруглар алгыржып чораан), хоорайже өске эриктен көдүрлүп үнүп турганнар.

Кудумчуга бүгү улус оларның мурнунга тарай маңнажып турган. Оларның чеде бергени бирги бажың школа болган: кыс уруглар өөренир, бажының дүгүн дыңзыды баглап алган, дүрзүнчүг тар моюндуруктарлыг болгаш чоон буттарында ызырып турар дег уктарлыг эндерик хөй нарнияжы кызыжактарның

төөгү кичээлинде олурганы школа. Миразтың чагырган үезинде Нарнияга өөредип турган төөгү эртеми эң шынныг чугаадан-даа чалгааранчыг база эң хаара тудуптар ужуралдырлыг номдан-даа элдептиг турган.

— Гвендолен, кичээнгейлиг болбас болзунца — деп, башкы херээжен чугаалаан — база сонгаже кайганырын соксавас болзунца, мен сеңээ чурумун дээш багай демдек салыр мен.

— Ынчаарга өршээп көрүңер, Призл башкы... — деп, Гвендолен эгелеп чорда, демгизи уругну үзе кирип айтырган: — Мээң чугаалаан чүвемни дыңнадың бе?

— Ынчаарга өршээп көрүңер, Призл башкы — деп, Гвендолен катаптаан, — мында АРЗЫЛАҢ тур!

— Хоозун чүве чулчуруп турарың дээш чурумун ужун ийи багай демдек алыр сен — деп, Призл башкы харыылаан. — А ам...

Ону ырланган үн үзе кирипкен. Классче адыг-кирижи дыйлаңнадыр союп кирип келген. Ханалар эмгежок хөй чиндинейнип турар ногаан оыт-сиген кылдыр хуула берген, баштар кырында, дээвиир турган черде, бүрүлөр-биле шыптынган будуктар эглинейнип турган. Призл башкы көөрге, арганың аяңында оыт-сиген базып турар болган. Кээп дүшпези-биле ол бижик бижиир столдан тутгунуптарга, стол роза сывы апарган. Ону долгандыр мурнунда ооң бодап безин шыдавазы хайжок кижилер мөөңнелдир чыгып келген.

Оон башкы Арзылаңны көрүп кааш, алгыра кааптып, маңнап ыңай болган, ооң-биле кады колдуунда-ла чолдак тырың, чоон буттарлыг чурумнуг уруглардан тургустунган класс база маңнап ыңай болган. Гвендолен боданып туруп калган.

— Мээң-биле артып каар сен бе, сеткилимниң өөрүшкүзү? — деп, Аслан айтырган.

— А болур бе? Сеңээ четтирдим, өөрүп четтирдим — деп, Гвендолен алгыра каапкан. Хенертен уруг холун ийи менадаже сунуптарга, олар ону хөглүг самга дескинدير бөөлдеп, артык болгаш эпчок хевин ужулчуп бергеннер.

Бичии хоорай Берунага олар каяа-даа кээрге, ол-ла чүве катаптап турган. Улустуң хөй кезии камгаланыры-биле дезе бээр, чамдык улус оларга каттыжып аар болган. Хоорайны каапкаш барып турда, оларның бөлүү улам хөй кижилиг, хөглүг апарган.

Олар хемниң соңгу азы солагай талакы эриинде калбак шөлдери дургаар маңнажып органнар. Фермалардан хамык

дириг амытаннар оларга каттыжары-биле маңнап кээп турган. Кажан-даа өөрүшкү билбес чораан муңгаргай элчигеннер катап база чалыыткап, илчирбелиг ыттар оозун үзе тыртып турган; айттар тергелерин буза шапкаш, оларның соо-биле дазырадыр челип маңнап, малгашты дуюглары-биле чаштадып, өөрүшкүлүг киштеп турганнар.

Кудук чанынга олар бир оолчугашты эттеп турар эр кижиге таваржы бергеннер. Ооң холунда шыкпыыш чечек кылдыр хуула берген. Эр кижиге розаны октаптарын оралдажырга, чечек ооң адыжынга чыпшынып калган. Хол — будук, мага-бот — ыяш уну, буттар — дазылдар апарган. Ооң бичии мурнуу чарыында ыглап турган оол каттырыпкаш, оларга катчып алган.

Кундустар боогдалынче оруктуң чартыын эрткеш, ийи хемниң белдиринде бичии хоорайжыгашка олар өске школага келген. Ында могап-турупкан кыс башкы хаваннар ышкаш бөлүк оолдарны санга өөредип турган. Башкы кыс соңгаже бакылааш, кудумчуда ырлажып турар кайгамчык чорумалдарны көрүп каарга, өөрүшкүлүг аарышкы ооң чүрээн шиштей каапкан. Аслан мырыңай соңга адаанга доктаагаш, олче топтап көргөн.

— О, чок-чок — деп, кыс чугаалаан. — Дыка-ла күзеп тур мен. Ынчалза-даа шыдавас мен. Ажылдаар ужурлуг мен. Силерни көрүп кага, оолдар база корга бээр.

— Корга бээр че? — деп, эң хаванзыг оолчугаш айтырган.
— Ол кым-биле соңга өттүр чугаалажып турар чоор? Башкывыс

бисти өөредириниң орнунга, улус-биле соңга өттүр чугаалажып турар-дыр деп директорга чугаалаар херек.

— Кымыл дээрзин барып көрээлем — деп, өскези чугаалаарга, оолдар шупту мөөнү-биле соңгаже дап бергеннер. Оларның бак сагыштыг арыннары чүгле көстүп кээри билек, Вакх: «Эван, эвоэ-э-э-э!» — деп дыңзыдыр алгыра берген.

Оолдар коргуп кускуннап, бот-боттарын кырлап эжик-терже чуглуп, соңгалардан үне халчып эгелээннер. Улустун чугаазы-биле (та шын, та меге чүве), оолчугаштарны кым-даа оон ыңай көрбөөн бооп турар; ындыг-даа болза, ол черге ооң мурнунда аңаа турбаан бир кодан тергиин хаванчыгаштар тывылган.

— Бээр кел че, чүрээмниң өөрүшкүзү — деп, Аслан башкы кыска чугаалаарга, ол соңгадан үне халааш, оларга катчып алган.

Кундустар боогдалынга олар хемни кежип алгаш, чөөн чүкче шиглей мурнуу эрик кыдыы-биле чорупкаш, эжик аксында кыс уруг ыглап турар бичии бажыңга келгеннер.

— Чүге ыглап тур сен, ынакпайым? — деп, Аслан айтырган.

Арзылаңнарны чурукка безин көрбөөн бичии уруг кортпайн:

— Күүйүм аарып тур — деп харыылаан, — ол өлүп чыдыр.

Аслан ынчан бажыңчыгашче кирер дээрге, ооң эжиин хөлүн эрттир тар болган. Ынчангаш Ол бажын эжикче суккаш, экти-биле идипкеш (Ол иде бээрге, Лүүси биле Сүүзен дүже халааннар), бажыңны бүдүнү-биле көдүрүптерге, бүгү чүве чүк башка кээп дүшкен. А ында бодунуң орунунда — а орун ажык черде турган — бичиижек кырган кадай чыткан. Гномнар ханы ооң ханында холушканы илдең болган. Ол өлүр деп чыткан, ынчалза-даа карактары ажыдыпкаш, ооң арнынче көрүп турар Арзылаңның челдиг хөглүг шырайын көрүп каан. Кадай алгырбаан-даа, моорай бербөөн-даа. Ол мынча дээн:

— Аслан! Ол шын дээрзин билир турдум. Сени бүгү назынымда манап келдим. Мени алгаш баар дээш келдиң бе?

— Ийе, мээң хайыралыым — деп, Аслан харыылаан, — чүгле ам дээрезинде ырак аян-чорукче эвес.

Ол ынча дээри билек, даң бажында булутту шыва аптар долбан дег, кадайның кууарган арнынче өңнер эглип кээп, ооң карактары улам чырык кыптыгып, ол олуруп алгаш:

— Бодумнун байдалым оранчок экижий бергенин медээлеп тур мен. Бо эртен хөй эвес эртенги чем чип шыдаар ышкаш мен — дээн.

— Ынчап көрүңөр, авакым — деп, доңганы кудукче сук-каш, оон кырган кадайже сунмушаан, Вахх чугаалаан.

Доңгада ам суг эвес, а чаагай амданныг, инек-караа дег кызыл өңнүг, үс дег хоюг, эьт дег быжыктырыптар, чай дег чылыдыптар, шалың дег сериидедиптер арага бар болган.

— Бистиң кудуувусту канчаптың сен? — деп, кырган кадай айтырган. — Кайгамчык чүүл-дүр.

Оон ол дөжээнден тура халаан.

— Ооргамче олурувут — дээш, Аслан Сүүзен биле Лүүсиге немеп чугаалаан: — ийи кадын ам маңнапса-даа ажырбас.

— Ол база кайгамчык эки-дир — деп, Сүүзен чөпшээрешкен, оон олар катап база орукче үнүпкен.

Ынчалдыр-ла олар шупту шурап-самнавышаан, ыры-хөгжүм-биле, каттыржып, ырланып, ээрип болгаш киштевишаан, Миразтың шериглери хылыштарын октапкан, холдарын көдүрүп алган турар, а Питерниң дайынчылары чепсээн дыңзыг тутпушаан база бергедеп тынмышаан оларны бүзээлеп алган, кадыгдошкун болгаш аас-кежиктиг шырайларлыг турар черже ам-на чедип келгеннер. Ынчан мындыг чүве болган: кырган кадай Асланның ооргазындан дүже халааш, Каспианче шурай берген; оон олар куспактажыпкан, чүге дээрге ол кадай оолдуң кижизидикчизи болган.

XV

АСЛАҢНЫҢ КӨРҮЖҮНДЕН ТЕЛМАРИН ШЕРИГ- ЭЖИК КЫЛГАНЫ

АСЛАҢНЫҢ КӨРҮЖҮНДЕН ТЕЛМАРИН ШЕРИГ-лерниң чаактары агара берген, оларның дискектери сириңейнип, элээн хөйү доңгая кээп дүшкеннер. Олар мурнунда арзылаңнар-га бүзүревес турган, ол чорук оларның коргуушкунун күштелди-ришкен. Кызыл-сарыг гномнар безин, Ооң бээр өңнүк бооп чедип келгенин билир-даа болза, аксын ажыдыпкаш, шимчевес-тей берип, чаңгыс сөс-даа ыттап шыдаваннар. Никабриктиң өңнүктери болур чамдык кара гномнар ийленип алгаш, аткаар-лап эгелээннер.

А чугаалап шыдаар бүгү аңнар өөрээнинден киргиреп, кыртылап, сыйтылап болгаш улувушаан, Арзылаңны долган-дыр мөөңежип келгеннер; олар кудуруун чайып, Ооң быктынга өгенип, думчуу-биле хүндүткелдиг дээп, Ооң адаанга база Ооң аспактарының аразынга ыңай-бээр маңажып турганнар. Силер кажан-бир шагда эки билири улуг ытка чассаан бичии моортай

көрген болзуңарза, оларның чүнү канчап турганын билип каар боор силер. Питер ынчан Каспианны эдертипкеш, мөөң аңнар аразы-биле чаза таварып эртип келген.

— Бо Каспиан-дыр, Хайырааты — деп, Питер чугаалаан. Каспиан ынчан дискектенип олурупкаш, Арзылаңның аспаан ошкап каан.

— Эртип моорлаңар, тажы — деп, Аслан чугаалаан, — Нарния күрүнени баштаарыңга бодунну төлептиг деп бодаар-дыр сен бе?

— Мен... төлептиг деп бодавайн тур мен, хайырааты — деп, Каспиан харыылаан. — Мен чүгле элээди оол-дур мен.

— Кончуг эки-дир — деп, Аслан чугаалаан. — Бир эвес бодунну төлептиг деп бодап турар болзуңза, сээң аңаа таарышпазыңның бадыткалы ол болур ийик. Ынчангаш бистиң база Дээди Хаанның чагыргазының адаанга сен Нарнияның хааны, Кэр-Паравелдин Тергиидекчизи болгаш Озалааш Ортулуктарының Чагырыкчызы болур сен. Үре-салгалың үзүлбээн шаанда, сен база сээң салгакчыларың ындыг болур. А сээң дүжүлгеге саадаарың... а бо чүл?

Ол өйде шууштур кылашташкан хөктүг бичии амытаннар көстүп келген — он бир күске, оларның алдызы будукчугаштардан кылган носилкаларда (носилкалар улуг номдан улгатпас көстүр) бир-ле чүве көдүрүп алгаш чорааннар. Ажыг-шүжүүңге бо хире алыскан күскелерни амдыгаа чедир кым-даа көрбээн. Олар малгашка — а чамдыктары ханга — борашкан, кулактары халайып бада берген, салдары халагар, кудуруктары оыт-сигенде сөөртүнгөн, а бирээзи бичии трубада муңгаргай аялга ойнап чораан. Носилкаларда оваалай салган өл кешчигештер дег бир чүве чыткан — Рипичиптен артып калган бүгү чүве ол. Күске чүгле ишти тынныг, колдуу өлүг болган: ханы балыглар-биле шыптыңган, холу чуурук, кудурук орнунда шарып каан кезиндилиг.

— Че, Лүүси — деп, Аслан чугаалаан.

Лүүси ол дораан бодунуң алмаз шил савазын уштуп келген. Рипичиптиң бир балыыңга-ла чүгле чаңгыс дамды четчирдаа турган болза, балыглар дыка хөй болгаш, коргунчуг ыржым үргүлчүлелдиг болган, а оон уруг эмнээшкинни доозуптарга, күске чыткан черинден тура халаан. Ооң бир холу доп-дораан селемезиниң тудазында барган, өске холу-биле ол салын долгагылааш, мөгейип каан.

— Амыр-мендиңер айтырып тур мен, Аслан — деп, чидиг үн дыңналган, — алдар деп санап...

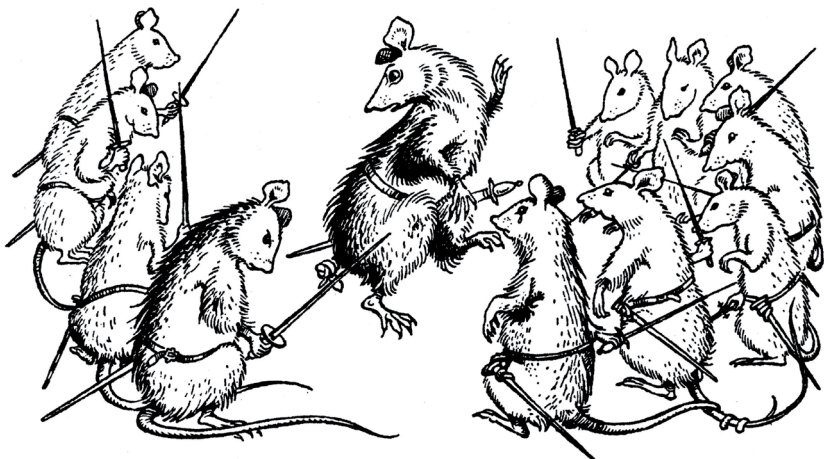
А ынчан ол хенертен шимээн чок барган. Херектиң ужуру ооң кудуруунуң чоғунда бооп-тур — чок-ла болза Лүүси ол дугайында утгуптарга, ындыг болган бе, чок-ла болза ооң эм суук чүүлү, балыгларны экиртип-даа турза, чаа кудурук өстүрүп шыдавас болган бе — Рипичип мөгөйип тура, бодунуң чидириин медереп билип каан; ооң турум байдал тудуп шыдаарында бир-ле чүве өскерли берген чадавас. Ол оң эктин ажылдыр көрдүнгөн. Бодунуң кудуруун көөр дээш чүткүп, мойнун ыңай эргилдирзе-эргилдирзе, эгиннерин, а ооң соонда бүгү мага-бодун база эргилдирип келген. А ол дораан ооң артыгы талазы база эргилгеш, ол чүнү-даа көрүп чадап каан. Оон ол эктин ажыр соон көөр дээш катап база эргилерин оралдашкан, ынчалза-даа түңнел биеэги хевээр болган. Чүгле бодунуң өзээн долгандыр үш катап эргилипкен соонда, күске коргунчуг шынны билип каан.

— Мен кайгап тур мен — деп, Рипичип Асланга чугаалаан, — шуут-ла оңум оскунуп тур мен. Силерниң өршээлдиг бооруңарны дилээр ужурлуг мен, чүге дээрге ындыг таарымча чок дүрзү-хевирлиг апарган-дыр мен.

— Ол сенээ тааржыр-дыр, бичиикей — деп, Аслан эскерген.

— Дөмей-ле — деп, Рипичип харыылаан, — бир эвес кандыг-бир чүве кылыштар арга турза... Дээрги мындаагылар, кандыг ирги? — деп, ол Лүүсиге мөгөйгөн.

— А сенээ кудуруктуң херээ чүл? — деп, Аслан айтырган.

— Хайырааты — деп, күске чугаалаан, — мээң хааным дээш кудурук чокка-даа чемненип, удуп база өлүп шыдаар мен. Ынчалза-даа кудурук — күскениң ат-алдары-дыр.

— Эжикей — деп, Аслан айтырган, — бодуннуң ат-алдарың дугайында хөлүн эрттир хөй бодап турар эвес сен бе?

— Дээди Хааннарның эң өндүр улуу — деп, Рипичип чугаалаан, — биске, күскелерге, дыка бичии хемчээл хайырлаанын Силерге сагындыраарын чөпшээреп көрүнер. Бир эвес бодувустуң ат-алдарывысты камгалавас болзувусса, чамдыктар (боттарының дурт-сыны дээш үнеледип турарлар) боттарынга биске хамаарыштыр дүүшпес оюн-баштактар чугаалаары ажырбас кылдыр бодай бээр. Ынчангаш мен турумда, күске какпалары азы быштак дугайында чугаалаар болза, бо селемени мээң холумнуң чедир сунуптар шаа-биле чүрээнге чоок кылдыр медегеп билип каарын амылыглар шупту сактып алзын дээш чамдык күженишикиннерни кылган мен; кым-даа, Нарнияда эң бедик мелегей безин, Хайырааты!

Борта күске Казыргы-Тейче дошкуурадыр көргөн, ынчалза-даа үргүлчү артынга турар даг-кижи ол бүгүнү кулааның дашты-биле эрттирипкен.

— Айтырып болур мен бе, чүге сээң эштерин селемелерин хындан уштуп алды? — деп, Аслан айтырган.

— Бир эвес Дээди Дээрги мындаагылар күзенчиг деп көөр болза — деп, Пипичик дээр ийиги күске чугаалаан, — бистиң баштыңывыс кудурук чок артар ужурлуг болза, бис шупту кудуруктарывыс үзе кезип кааптар деп тур бис. Баштыңывыска чөпшээревээн ат-алдарны эдилээр бак аттыг бооп шыдавас бис.

— Силер мени хандыкшыдыптыңар — деп, Аслан ырланып чугаалаан, — сеткил-чүрээнер кайгамчык эки-дир. Рипичип, ат-алдарың дээш эвес, а сээң биле сээң чонуннуң аразында ынакшыл дээш база оон-даа артык, сээң чонуннуң шаг шаанда меңээ көргүскени — Даш Ширээге хүлүглүг чыдырымда, хендирлерни үзе ызырып каапканы ачы-дузаңар дээш (ынчангаш, силер ону шагда уттупкан-даа болзунарза, чугаалап билир күскелер апаргыңар ол-дур), сен ам катап база кудуруктуг болур сен.

Аслан чугаалап дооспаанда-ла, чаа кудурук ол-ла турар черинге үнүп келген.

Оон Асланның дужаалын езугаар, Питер Каспианны арзылаң чүректиг маадыр кылдыр хүлээп аарының езулалын

кылган. А Каспиан, боду ындыг дайынчы апаргаш-ла, Мөөгү-жей, Трам болгаш Рипичипти езулал эрткен дайынчылар кылып кааш, Корнелиус эртемденни бодунуң эреңгей-сайыт нояны кылдыр томуйлааш, Чоонмай адыгны маргылдаалар башкарар онза эргелиг кылдыр доктаадып каан. Чыылганнар шупту адыш-тарын часкай берген.

Ооң соонда телмарин шериглерни шиитпирлии-биле, ынчалза-даа кочулавайн база эттеп-сокпайн, кежиг дамчыштыр өскээр көжүрүп, Боруна хоорайга кара-бажыңнап кааннар; оларга анаа инек эьди болгаш арага-дары берген. Хемни кежип тура, оларның дүвүрээри аажок болган, чүге дээрге арга болгаш аң-нарны ышкаш, шапкын хем суун көөр хөңнү чок, оон коргар улус турган чүве-дир. Адак соонда бүгү нарын херектер дооступ, ол узун хүннүң эң-не өөрүнчүг кезээ эгелээн.

Лүүси Асланның чанынга эптиг кылдыр олуруп алгаш, ыяштарның чүнү кылып турарын айын тыппайн турган. Баштай уругга ыяштар анаа самнап турар ышкаш сагындырган; олар четтинчипкеш, ийи дээрбек тургузуп алгаш, бир дээрбек оң талаже, өске дээрбек солагай талаже оожум шимчеп эгелээннер. Оон Лүүси көөрге, олар дээрбектин ортузунче бир-ле чүве — чок-ла болза бажының дүгүнүң узун дүргектерин үзе кескеш, чок-ла болза салааларын оора тырткаш — октап турар ышкаш сагындырган. Ындыг турган болза, оларның курлавырда салаалары эндерик болган-дыр, ынчангаш оларга хора халдавайн турардыр. Оларның октапкан чүвези черге кээп дүшкеш, чээрген апарып турган. Оон үш азы дөрт кызыл-сарыг гном оттуктары-биле бурунгаар үнүп келгеш, оваалаан будуктарны кыпсыптарга, олар баштай дызырап чыткаш, чайынналдыр чалбыраашталып кыва берген, а оон коолап эгелээн: чайгы дүне аргада одаг черле ынчаар шимээргээр. Шупту ону долгандыр олуруп алганнар.

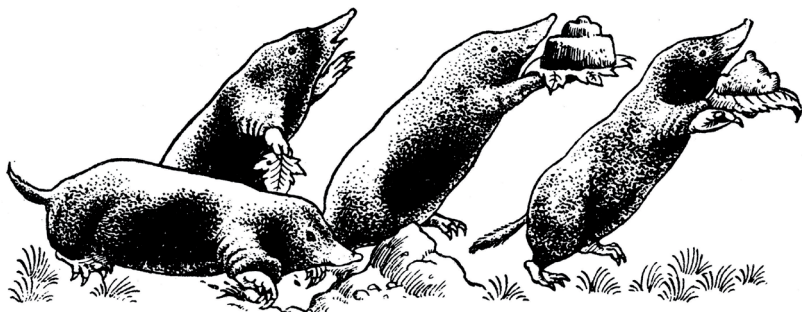
Оон Вакх, Силен болгаш менадалар ыяштар самындан-даа дыка хайжок самны эгелепкеннер; чүгле хөглээшкин болгаш чараш-каастың (ол хөглүг болгаш чараш-даа болза) самын эвес, а элбекшилдин илби-шидилиг самын. Ынчангаш оларның таварып эрткен черлеринге найыр-дой эгелеп турган: борбак арганы нарын чаагай чыт-биле долдуруп турар хаарган коң эьттер, кызылтас болгаш суладан быжырган боовалар, ары чигири, өң-баазын чигирзиг аьш-чем, сула кадыы дег хоюг болгаш турум суг дег дески өреме; абрикостар, персиктер, гранаттар, грушалар,

виноград, честек-кат, мыжыраш-кат — чимистерден тургустунган пирамидалар болгаш шуралгактар. Оон эндерик хөй ыяш дашкалар, доңгалар болгаш кундагаларга арага эккелгеннер; кара-кат чулуу дег караңгы, митпек, чуургаш, суук чүүл кылдыр хуулдурпкан кызыл инек-караа дег чидиг кызыл, сарыг болгаш ногаан, сарыг-ногаан болгаш ногаанзымаар-сарыг өңнүг арагалар.

Кижиде-ыяштарга өске чем белеткеп каан. Лүүси аңгы-аңгы черлерде (оларны Вакх айтып берген) дедир-даваннарның чер көржеңи казып турарын база ыяштарның ону чиир деп турарын билип каан соонда, аңа арай аңчыг апарган. А уруг ол чем черни көрүп каарга, аңа оранчок эки апарган. Кижиде-ыяштар шоколад ышкаш көстүр хүрең дойну чип эгелей берген; дой шоколадка аажок дөмей болуп, Эдмунд бичии кезээн шенексей берген, ынчалза-даа оолга таарышпас болган.

Аш ыяштар ол дойну бүрүнү-биле сыырыпкан соонда, олар шуут-ла ягаан-кызыл довурак чип кирипкеннер. Ол чер чиик болгаш амданныг дээрзин чугаалаар болганнар. Быштак орнунга ыяштар чугайлыг хөрзүн чиген, а оон чигирзиг чем — мөңгүн холумактыг кончуг эки амданныг довурак чип, чемненирин

ооң-биле доосканнар. Олар эвээш арага ишкен, ине-бүрүлүглер-ниң чугаа-сооду үнүп келген: ыяштар колдуунда-ла суксунун чүгле аргада чечектерниң чыды болгаш туманның амданын холуп каан шалың болгаш чаъс суунуң холуксаазы-биле хандырап болгай.

Аслан хүн ажып, сылдыстар көстүп келген соонда-даа, нарнияжылар-биле ам-даа үр дойлаан, ынчаарга улуг одаг ам улам чырык, ынчалза-даа ындыг шимээнниг эвес апарып, караңгы аргада, уг-шиг айтыкчызы маяк дег, чырып турган, а коргуп-сүртээн телмариннер ону ырактан көргөш, ол чүү боор деп кайгай бергеннер. Ол найыр-дойга эң өөрүнчүг чүве ооң сок-савазы болгаш кымның-даа тарап чанмааны болган, оон чугаа-соот аяр, оожум апарган, шупту уйгузурап согаңнап эгелээш, буттарын отче сунупкаш, ам-на удуп калганнар. Кайызының-даа чанында эки эштери чыткан. Долгандыр ыржым дүшкен, Боруна чанында кижигде сугнуң шылыраары дыңналы берген. Дүннү өттүр Аслан болгаш Ай бот-боттарынче өөрүшкүлүг көржүп хонганнар.

Даартазында хүндүс шапкынчыларны (колдуунда дииннер болгаш куштарны) чурттуң бүгү булуңнарынче тарай маңнажы берген телмариннерже, Борунада туттурганнарны кады санавышаан, кыйгырыг чедиртип айбылап чорудупканнар. Шапкынчылар Каспиан ам хаан дээрзин, Нарния моон соңгаар аңнар, гномнар, ыяштар ээлери, кижихуналар болгаш өске-даа амытаннарга кижилер-биле чергелештир хамааржыр дээрзин чарлап чорааннар. Күзээн-не кижиниң ындыг негелделерге чагыртып артып каап болур, а ол байдалды таарымча чок деп көөр улуска Аслан өске оран-чурт саналдап турар. Өскээр көжер дээн кижини бүрүзү Аслан болгаш хааннарга Боруна чанында кижиге бешки хүннүң дүште чедип кээр ужурлуг. Телмариннерниң канчаарыл деп чушкуузун дырбап турганын даап бодап болур силер. Оларның чамдыызы — колдуунда аныяктар, Каспиан ышкаш, шаандагы үе дугайында төөгүлөр билирлери — бүгү чүве эглип келгени дээш өөрүп, янзы-бүрү амытаннар-биле найыралдажып аарынга белен турганнар. Олар шупту Нарнияга артып каар деп шийтпирлээн.

Ынчалза-даа улуг назылыг улустуң хөй кезии, ылаңгыя Мираз турда, улуг эрге-дужаал ээлеп турганнар муңгаргай хөөн кирип, чагырып шыдавас апаары чуртка артып каарын

күзевээннер. «Маңаа эжен-эндерик каргыштыг өөредип каан аңнар-биле чурттаар де! Хей чүве» — деп, олар чугаалап турган. «Ооң кадында хей чүвелер — деп, чамдыктары сириңейнип немээр болган. — Чүү ындыг ыяш ээлерил, оларның сагыжын кым билир боор. Дыка-ла оваарымча чок-тур». Олар каразып турган: «Мен-не оларга бүзүревес мен — бо коргунчуг арзылаңга-даа, арткан бүгү амытаннарга-даа. Ол бисти удавайн бөле аспактап аар эвес бе, көөр-даа силер». Ынчаарга олар Ооң чаа оран-чурт бээр болган азаашкынынга база бүзүревээннер. «Бисти моон бодунуң чурттап турар черинче апаргаш, таваар чаңгыстап чиптер» — деп, олар химиренип турган. Телмариннер ону сүмележиپ чугаалашкан тудум, улам-на муңгаргай, каралыг апар чытканнар. Ынчалза-даа доктааткан хүнде оларның чартыындан хөйү чыгып чедип келген.

Аслан оймактың кыдыынга кижиден бедик ийи ыяш адагашты аразы бир метр хире кылдыр тургузарын дужааган. Үшкү чиик ыяш кезээн оларны тудуштуруп, баштарынга баглап каан, ынчангаш ол херексел кайыын-даа эвестен кайнаар-даа эвес эртер эжик дег көзүлген. Ооң мурнунда Аслан Боду оң талазында Питер болгаш солагай талазында Каспиан-биле кады турган. Оларны долгандыр Сүүзен болгаш Лүүси, Трам болгаш Мөөгү-жей, Корнелиус ноян, Гленсторм, Рипичип болгаш өскелер-даа сыңмарлаштыр бөлдүнчүп келген. Уруглар болгаш гномнар Миразтың ордузунда (ол ам Каспианның ордузу апарган) хаанның хеп шыгжамырын ажыглааннар, ынчангаш торгу болгаш алдын, ченнерниң үттеринден көстүп кээп турар хар дег ак иштики хептер, мөңгүн камгалал хептер, тудаларын эртине даштар-биле аажок каастаан хылыштар, чүглер-биле шимээн шляпалар болгаш алдыннап каан бөрттер (оларже көөрге, карак аарый бээр кылдыр кылаңнап турганнар) четчир болгаш артар болган. Аңнар безин моюннарында байлак илчирбелер азынган. Ынчалза-даа кымдаа оларже база уругларже көрбейн турган. Асланның челиниң дириг алдыны бүгү чүвени ажа берген. Арткан нарнияжылар оймакты долгандыр туруп алган. Ыраккы кыдыында телмариннер тургулаан. Хүн херелдендир чырыдып, кошкак хатчыгаштан туктар хөлбеңнешкен.

— Телмарның улузу — деп, Аслан эгелеп алган, — чаа чер дилеп турарлар, Мээң сөзүмнү дыңнаңар. Мен силерни Мээң билирим, а силерниң билбезиңер боттарыңарның-на чуртуңарже чорудуптар мен.

— Бис Телмарны сагынмас бис. Ооң кайдазын билбес бис. Ооң чүү чүвеге дөмейин-даа билбес бис — деп, телмариннер химиренишкен.

— Силер Нарнияже Телмардан келген силер — деп, Аслан чугаалаан. — Ынчалза-даа Телмарже силер өске черден келген силер. Черле бо делегейден эвес силер. Элээн каш салгал бурунгаар Дээди Хаан Питернии болур ол-ла делегейден келген силер.

Ынчан телмариннерниң чартык кезии: «Че-че. Чугаалап төөрөт харын. Ол бисти бо делегейден үндүр шөлүпкеш, дөгереviste өлүрүп каар деп турар-дыр» — деп сымранып эгелээннер. А өске чартыгы хөрээн өндейтип, бот-боттарының ооргаларынче часкап: «Ол-дур көр! Бис шак бо элдептиг, кижиге көөр хөңнү чок, анаа эвес амытаннарлыг черден үнмээнивисти даап бодап болур турган-дыр. Бис хаан уктуг-дур бис, көрүнер» — дилип турганнар.

Каспиан, Корнелиус болгаш уруглар безин Асланче кайгап көрүп келген.

— Ыыттаваңар — Асланның үнү ырланышышкыга чоок дыңналган. Чер арай сирилеш дээн ышкаш сагындырган, бүтү дигриг амытаннар, даштан бүткен дег, көжүй бергеннер.

— Сен, Каспиан хайырааты — деп, Аслан чугаалаан, — бир эвес Адамның оглу турбаан болзуңза база оларның делегейинден келбээн болзуңза, эрте-бурунгу хааннар ышкаш, Нарнияның езулуг хааны бооп шыдавас турганыңны билип ал. Сен — Адамның оглу сен. Дыка хөй чылдар бурунгаар ол делегейге, терең Мурнуу далайга, күштүг шуурган пират корабльды ортулукче үндүр октапкан. Олар аңаа пираттарның черле кылыр чүвезин кылганнар: эр улусту өлүрүп каапкаш, ол чер чурт-тук кадайлар-биле өгленишкеш, пальмадан кылыр арага кылып ижип, эзирип, пальма ыяштар хөлегезинге ужуп каап, чокшуп-кыржып, а чамдыкта бот-боттарын өлүржүп турганнар. Бир ындыг үскүлежишишкин үезинде алды кижиге дезип тынныг үнгеш, боттарының херээженнери-биле кады ортулуктуң ханызынче алдырбайн чорупкаш, чаштынары-биле дагже үнгеш, оларның бодап турганы дег, куйже кире бергеннер. А куй болза ол делегейниң илби-шидилиг черлериниң бирээзи, бо делегей биле ол делегейниң аразында харылзажыр үттерниң бирээзи болган. Эрги шагда делегейлер аразында үттер хөй турган чүве-дир, ам олар ховар таваржыр. Ол үт сөөлгүлерниң бирээзи турган. Мен сөөлгүзү

база диведим. Ынчангаш олар азы кээп дүшкөш, азы өрү көдүрүлгөш, азы тептиге бергөш, азы ынаар шурай бергөш, бо делегейге — ынчан ээн турган Телмар деп чуртка — келген болганнар. Чүгө ооң ээн турганы — узун төөгү, ону ам чугаалавас мен. Оон Телмарга оларның салгакчылары чурттай бергөш, каржы-дошкун, турамык улус апар чытканнар, а элээн каш салгал солчурга, олар Телмарга аштап эгелээш, ынчан кезек када корум-чурум чок байдалга турган (ол база-ла хөлүн эрттир узун төөгү) Нарнияже халдап киргөш, ону эжелеп ап, чагырып эгелээннер. Сен ол бүгүнү сактып ап тур сен бе, Каспиан хаан?

— Мен кызыдып тур мен, Хайырааты — деп, Каспиан харыылаан, — ынчалза-даа оон алдар-хүндүлүг ук-ызыгуурлуг болуксаар-дыр мен.

— Сен Адам биле Евадан укталган сен — деп, Аслан чугаалаан, — а ол болза ядамыктың ядызы кижинин бажын көдүрүп алгаш чоруур хире хүндүлүг база эң өндүр улуг чагырыкчының бажын черге чедир доңгайтыптар хире ыянчыг чүүл-дүр. Сеткилиң ооң-биле ханар болзун.

Каспиан мөгөйип каан.

— А ам — деп, Аслан чугаалаан, — Телмарның эрхерэежен улузу, силерниң ада-өгбецнерниң оортан келгени кижилер делегейинде демги ортулукче ээп чанар силер бе? Ол багай эвес чер. Биеэги пираттар кырлып калган, ортулук ам ээн. Ында эки ижер суг баштары, дүжүткүр хөрзүн, тудуг кылыр ыяш бар, далай ээпээнде балык-байлаң хөй; ол делегейде өске улус ортулукту ындыг дораан тыппас. Силерниң ээп чанар эжиинер ажык, ынчалза-даа сагындырар ужурлуг мен — ону дамчыштыр эрте бээринер билек, ол силерге кезээ шагда хагдына бээр. Оон ол эжик өтүр делегейлер аразынга харылзаа оон ыңай турбас.

Хензиг када ыржым дүшкөн. Оон телмарин шериглер аразындан күш-шыдалдыг, ак сеткилдиг көстүр аныяк эр бурунгаар шургуп үнүп келгөш:

— Кончуг эки-дир, мен саналды хүлээп ап тур мен — дээн.

— Ол шын шилилге-дир — деп, Аслан ону чүүлзүнгөн.

— Кымны-даа мурнай диттигипкениң дээш Мен сенче ээ көрнүр мен. Сээң келир үң эки боор-дур. Бурунгаар кылашта.

Аныяк эр арны арай агара берип, бурунгаар үнүп келген. Аслан болгаш ооң-биле кады турганнар эжиктиң куруг үдүнче эртер черни хостуг арттырып, кыдыынче чайлай бергеннер.

— Ону өттүр бар че, оглум — дээш, Аслан олче чоокшулап, думчуу-биле ооң арнынга дээпкен. Арзылаңның тыныжы аңаа билдинип кээрге-ле, ооң карактарында чаа аян-шинчи тыптып келген — корткан-даа болза, аас-кежик база бар — ол бир-ле чүвени сактырын оралдашкан дег. Оон ол хөндүрлүп келгеш, эжикче шиглей басыпкан.

Шупту карактар оон салдынмайн турган. Олар үш кезек ыяшты, а оларның артында чадаң үнүштер, оът-сиген болгаш Нарнияның дээрин көрүп турган. Оон олар эжик кастыктарының аразында кижини көрүп кааннар, а оон ол доп-дораан чиде берген.

Оймактың бо талазында артып калган телмариннер тура халышкаш:

— Эй! Ооң-биле чүү болду? Сен бисти өлүрер деп тур сен бе? Бис ол орук-биле чорбас бис — деп алгыржы бергеннер. А бир угаанныг телмарин мынча дээн:

— Бис бо ыяштар артында өске делегей барын көрбейн тур бис. Аңаа бүзүрөй бээриности күзээр болзуңарза, силерниң бирээңер чүге барып болбазыл? Эштеринер шупту ол ыяштардан ыракта турар ышкажыл.

Хенертен Рипичип бурунгаар үнүп келгеш, мөгейген:

— Аслан, бир эвес мээң үлегерим Силерге дуза чедирип шыдаар болза, мен бичии-даа боданмайн, Силерниң дужаалыңар езугаар бо дугаланчак үтү өттүр он бир күскени эрттириштер мен.

— Чок, бичиикей — дээш, Аслан Бодунуң хилиңнелчек аспаа-биле Рипичиптиң бажыңга аяар дээп каан, — ол делегейге сээң-биле коргунчуг чүүлдер кылырлар. Сени садыг кылган черлерге көргүзе бээр. Улусту өскелер эдиртир ужурлуг.

— Бараалыңар — деп, Питер хенертен Эдмунд биле Лүүсиге чугаалаан, — бистиң үевис келген-дир.

— Сен чүнү бодап турарың ол? — деп, Эдмунд кайгай берген.

— Бээр келиңер — дизе-ле, Сүүзен чүнү кылырыл дээрзин билир ышкаш сагындырган, — ыяштар артыңче кире берээлиңер. Эде кетгинип алзывысса эки.

— Чүнү эде кедип алыр? — деп, Лүүси айтырган.

— Бистиң хевивисти болбайн канчаар — деп, Сүүзен харыылаан. — Англи станцияның поезд доктаар черинге бо хептиг турзувусса, даштыкы хевиривис кандыг боор-дур.

— А бистиң хевивис Каспианның ордузунда-ла болгай — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Чок, ында эвес — дээш, Питер шыргай аргаже чорупкан, — хевивис шупту мында. Оларны шарып, хаптааш, бээр эккелген. Бүгү чүвени дугуржуп каан турган.

— Ынчаарга Аслан сээң-биле база Сүүзен-биле бо эртен ол дугайында чугаалажып турду бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Ийе... ол дугайында болгаш өске бир чүве дугайында база — Питерниң арны шыңгыы болган. — Мен силерге бүгү чүвени чугаалап шыдавас мен. Аслан ону Сүүзен биле меңээ чугаалаан, чүге дээрге бис моон соңгаар Нарнияже эеп келбес бис.

— Кажан-даа бе?! — деп, Эдмунд биле Лүүси коргуп алгыржы каапкан.

— Силер ийи эеп кээр силер — деп, Питер харыылаан. — Арзылаңның чугаалаан чүвезинден силерниң кажан-бир шагда ыяап-ла эеп кээриңерни билип алдым. Ынчалза-даа Сүү биле мен эвес. Бис ийи хөлүн эрттир улгады бергенивисти Ол чугаалады.

— Питер — деп, Лүүси харыылаан, — коргунчуун аа. Силер ону шыдап эртер харыктыг силер бе?

— Че, мен бодаарымга, шыдаптар боор мен, ол көңгүс мээң бодап турганым дег эвес болду. А силер сөөлгү катап кээриңерни база билип каар силер. Дүргедеңер, бистиң хевивис бо-дур.

Хааннар хептерин ужулгаш, ында хөй чыылган улус турда, сургуул форма (ооң кадында ындыг-ла арыг эвес) кедери элдеп болгаш шоолуг-ла өөрүнчүг эвес болган. Эң бак телмариннер каттыржып эгелээн. А өске амытаннар: «Ура!» — деп алгырышкаш, Дээди Хаан Питер, Мыйыс кадыны Сүүзен, Эдмунд хаан болгаш Лүүси кадынга алдар-хүндү көргүзүп келгеннер. Эрги өңүктөрүниң шуптузу-биле чылыг, чымчак болгаш карак чажы бүлдеңейнип баткан (Лүүсиге хамаарыштыр) чарлыышкын болган — аңнарның ошкап-чыттааны, Чоонмай адыгларның дыңзыг кускаптааны, Трамның хол тудушканы болгаш адак соонда оларны кужактаан Мөөгүжейниң кижиргенчиг салы. Каспиан Сүүзенге Эдискини дедир ап аарын саналдаан, а Сүүзен Эдискини хаан бодунга арттырып ап болур дээн болбайн канчаар. Оон кайгамчык болгаш коргунчуг чүве — Асланның Боду-биле чарлыышкын. А оон Питер бодунуң турар черин ээлепкен, Сүүзенниң холу ооң экинде, Эдмундунуң холу угбазының экинде, Лүүсиниң холу Эдмундунуң экинде, а телмариннерниң баштайгызының холу Лүүсиниң экинде салдынган, ындыг узун шуушкак-биле олар эжикче чорупкан.

Ооң соонда тодарадып бижири дыка берге өй келген, чүге дээрге уругларга олар чаңгыс угда үш делегейни көрүп турар ышкаш сагындырган.

Биргизи — карак чылчырыктаар ногаан үнүшче болгаш Оожум океанда көгерерген ортулукче ажыттырган куй аксы — эжик дамчып эрткен телмариннер аңаа көстүп кээр ужурлуг турган. Ийигизи — Нарнияда оймак, гномнар болгаш аңнарның арыннары, Асланның оңгак карактары болгаш морзуктуң чаагында ак дилиндектер. Үшкүзү (өске ийизин дүрген сиңирип апканы) — хоорай даштында станцияның поезд доктаар чериниң куу, сай төп каан кыры болгаш оларның шуптузунуң кажандаа оон шимчеп үнмээн-даа дег олураары чүк салган сандай — ол кезек черниң уруглар аңаа чеде бергени өйде чаңгыс айланчак болгаш баш муңгаш чалгааранчыг ышкаш көзүлген хевири. Ынчалза-даа ында бир-ле сагыш-сеткилге тааржыр манавааны чүүл база бар болган: демир-оруктуң таныш чыды, англи дээр болгаш чайгы хүн.

— Ой-ой! — деп, Питер чугаалаан, — биске анаа-ла эвес үе эртти!

— Ах, аазатпай мени-даа — деп, Эдмунд хараадап чугаалаан, — Нарнияда чаа фонарьжыгажым утгупкан-дыр мен!

ДОПЧУЗУ

- I Ортулук / 7
- II Эрте-бурунгу эртинe шыгжамыры / 15
- III Гном / 26
- IV Гномнуң Каспиан тажы
дугайында чугаазы / 33
- V Каспианның дагларга ужуралдары / 44
- VI Арга-эзимде чаштынып
чурттаан амытаннар / 55
- VII Эрги Нарния айыылда / 64
- VIII Уруглар ортулукту канчап
каапкаш барганнарыл / 74
- IX Лүүсиниң көрген чүвези / 84
- X Арзылаңның ээп келгени / 95
- XI Арзылаңның ырланы бергени / 106
- XII Кара илби болгаш өскерликчи чорук / 116
- XIII Дээди Хаан чагырып турар / 127
- XIV Бүгүдениң чай чок болганы / 137
- XV Асланның агаарда эжик кылганы / 150

